

UNIVERZITET U SARAJEVU - FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST I INFORMACIJSKE NAUKE

Završni rad

KOMUNIKACIJSKI ASPEKTI NOVINA
BOSNA I SARAJEVSKI CVJETNIK

Mentorica

Prof. dr. Senada Dizdar

Studentica

Elmana Kadrić

Sarajevo, septembar 2024.

UNIVERSITY OF SARAJEVO - FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF COMPARATIVE LITERATURE AND LIBRARY SCIENCES

Master thesis
THE COMMUNICATION ASPECTS OF
BOSNA AND SARAJEVSKI CVJETNIK NEWSPAPERS

Mentor

Prof. dr. Senada Dizdar

Student

Elmana Kadrić

Sarajevo, September 2024.

S A D R Ź A J

Sažetak / Abstract	6
1. Uvod	9
1.1. Ciljevi i zadaci istraživanja	11
1.2. Metodologija, struktura rada i problemi istraživanja	12
1.3. Teorijski okvir	15
2. Listovi <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i> u kontekstu tanzimatskog prosvjetiteljstva: historijski aspekt	17
2.1. Opće napomene o listu <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	17
2.2. Institucionalni aspekt novina, administrativna institucionalizacija informacija: službena razmjena podataka sa državnim tijelima i institucijama	21
2.3. Aspekt višejezičnosti i internacionalizacije vijesti u novinama: dvojezična koncepcija/struktura informacija u listovima <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	30
3. Komunikacijski aspekti listova/novina <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	34
3.1. Informativni aspekt, aspekt vjerodostojnosti, pouzdanosti i komunikacija u širem smislu: načini prikupljanja i obrade vijesti	37
3.1.1. Aspekt blagovremenosti i brzine komunikacije: brzojav/telegraf kao preduvjet modernog novinarstva i blagovremenog, brzog prenošenja vijesti	38
3.1.2. Aspekt i princip organiziranog prikupljanja informacija: o formiranju poštansko-telegrafskih direkcija i reformi poštanske službe	52
3.1.3. Aspekt i princip institucionalne otvorenosti za informacije iz cijelog svijeta: pošta i zaprimanje novina iz Osmanskog Carstva i iz svijeta radi obrade informacija	63
3.1.3.1. Slanje službene prepiske i dopisa	63

3.1.3.2.	Aspekt i princip geografske disperzije informacija: novine iz drugih dijelova Carstva i svijeta kao izvor informacija u <i>Bosni i Sarajevskom cvjetniku</i>	64
3.1.3.3.	Interaktivni aspekt razvoja mreže dopisnika, privatnih lica i pretplatnika kao poseban vid komunikacije sa čitateljstvom	97
3.1.3.4.	Preispitivanje korištenih komunikacijskih kanala (vijesti, novina)	99
3.1.3.5.	Tradicionalne metode informiranja javnosti i metoda dvosmjernog komuniciranja	99
3.2.	Sadržajno-načinski aspekti komunikacije i aspekti komuniciranja u užem smislu (načini oblikovanja novinskih jedinica od redakcije do čitatelja)	100
3.2.1.	Aspekti/načini i nivoi zvaničnog i nezvaničnog izvještavanja	101
3.2.1.1.	Aspekt povjerljivosti i transparentnosti: uspostavljanje veza utemeljenih na povjerenju, transparentnosti i vjerodostojnosti	102
3.2.1.2.	Aspekt interaktivne pristupačnosti: za stavove javnosti (javna pisma, dopisi, stavovi udruženja, interesnih grupa i neke osobenosti neslužbene i privatne komunikacije	109
3.2.1.3.	Aspekti/načini kontroliranja sadržaja informacija: ili (auto)cenzure u listovima <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	113
3.2.1.4.	Raklamni i propagandni aspekt listova <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	119
3.2.2.	Obrazovni aspekt komunikacije	121
3.2.2.1.	Širenje različitih obrazovno-informativnih sadržaja	122
3.2.2.2.	Osvještavanje javnog mnijenja o međunarodnim odnosima i događajima u svijetu	126
3.2.2.3.	Komuniciranje o nekoliko jednostavnih tema u širem vremenskom rasponu	127
3.2.2.4.	Razvoj trajnih komunikacijskih veza tokom godina putem ličnih i službenih kontakata	128
3.2.3.	Odgojno-zabavni aspekt komunikacije	129

3.2.4.	Polemički aspekt komuniciranja u novinama <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i> : začeci slobodnog i istraživačkog novinarstva	130
3.2.5.	Patriotski aspekt listova/novina <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	132
3.2.6.	Kulturološki aspekt komunikacije u novinama <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	133
3.2.7.	Jezički i bibliotečko-informacijski aspekt komunikacije u novinama <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i>	136
3.3.	Integralni model komunikacije novina <i>Bosna i Sarajevski cvjetnik</i> u kontekstu oblikovanja javnog mnjenja i interesa u Bosanskom vilajetu u vrijeme reformi	137
4.	Zaključak	138
5.	Izvori i literatura	139
5.1.	Izvori/korpus	139
5.2.	Literatura	139
5.3.	Popis tabela.....	143
6.	Prilozi	144

Sažetak

U radu se nastoje prikazati komunikacijski aspekti listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* u kontekstu širih društvenih reformi u Bosanskom vilajetu u drugoj polovini 19. vijeka sa akcentom na način prikupljanja i oblikovanja informacija i vijesti. Prilikom proučavanja historijskog aspekta navedenih listova pažnju ponajprije privlači fenomen administrativne institucionalizacije i internacionalizacije informacija kroz službenu razmjenu podataka u okviru administrativnih tijela Bosanskog vilajeta i centralne administracije u Istanbulu. Jedan od razloga institucionalizacije razmjene informacija jeste Uredba o uređenju Bosanskog vilajeta kojom se predviđa i definira društvena uloga i zadatak štampanih medija koje pokreće vilajetska administracija. Prema instrukcijama centralne administracije, list *Bosna* kao službene novine Bosanskog vilajeta objavljivan je na dva jezika, na bosanskom i na turskom jeziku, što je utjecalo na internacionalizaciju vijesti koje su bile dostupne i izvan Vilajeta, na području gdje se govorio turski jezik. Dvojezična koncepcija/struktura prosljeđivanja informacija, putem njihovog objavljivanja u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, predstavlja osoben model prenošenja vijesti koji se koristio samo u nekim vilajetima u Osmanskom Carstvu, među kojima je bio i Bosanski vilajet. Da bi se što lakše shvatili aspekti komunikacije u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, istraživanje je na samom početku potrebno usmjeriti u dva pravca: a) kroz proučavanje komunikacije u širem smislu, koja podrazumijeva načine prikupljanja i obrade vijesti i b) kroz proučavanje komunikacije u užem smislu, koja podrazumijeva načine oblikovanja novinskih jedinica od Redakcije do čitatelja. Aspekti vjerodostojnosti, pouzdanosti i provjerljivosti printanih medija prvo se vrednuju na temelju izvora informacija, a potom na osnovu načina njihovog oblikovanja. Veliki broj informacija u novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* stižu telegrafom, koji je općenito u drugoj polovini 19. vijeka unio revoluciju u novinarsku profesiju, donoseći aktuelne vijesti iz najudaljenijih dijelova svijeta. Također je ogroman broj informacija koje se prenose iz različitih novina iz čitavog svijeta a objavljuju u novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. Kao što se način odabira izvora informacija u jednom dijelu izvora za objavljivanje vijesti razlikuje u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, tako se i razlikuje i mreža dopisnika i pretplatnika u navedenim listovima/novinama. Osim formalnih aspekata pouzdanosti i vjerodostojnosti novina koji ovise o izvorima informacija, posebno polje proučavanja predstavljaju sadržajno-načinski aspekti proučavanja komunikacije, odnosno sadržajno-načinski aspekti listova/novina *Bosna* i

Sarajevski cvjetnik. U pogledu proučavanja sadržajno-načinskih aspekata listova/novina *Bosna i Sarajevski cvjetnik* nastoji se u prvi plan istaći neke aspekte koji se primarno odnose na način prenošenja sadržaja vijesti a ne na oblasti društvenog života na koje se odnose. Navedene dvije podjele uvode se u istraživanje iz metodoloških razloga a za potrebe istraživanja u ovom radu. U radu se nastoji obraditi način komunikacije prema osnovnim zahtjevima današnje komunikologije, od izvora do redakcije i od redakcije do čitatelja. U suštini, svi aspekti komunikacije, uključujući i sadržajno načinske aspekte komunikacije predstavljaju jedinstveni integrativni model komunikacije u novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik*.

Ključne riječi: historija štampe, 19. vijek, list *Bosna*, list *Sarajevski cvjetnik*, komunikacijski aspekti informacija u novinama

Abstract

The aim of the research is to illustrate the communication aspects of *Bosna* and *Sarajevski cvjetnik* newspapers in the context of broader social reforms in the Bosnia Vilayet during the second half of the 19th century, with a focus on the way of collecting and shaping information and news. When analyzing the historical aspect of the mentioned newspapers, the primary focus is on the phenomenon of administrative institutionalization and internationalization of information through the official exchange of data within the administrative bodies of the Bosnia Vilayet and the central administration in Istanbul. The Bosnia Vilayet administration's Decree on the Organization of the Vilayet, which outlines the social role and responsibility of print media, is one of the factors contributing to the institutionalization of information sharing. As the official newspaper of the Bosnia Vilayet, *Bosna* was published in both Bosnian and Turkish per the orders of the central administration. This had an impact on the internationalization of news that would be available outside the Vilayet, in the regions where the Ottoman Turkish language was used. The bilingual conception/structure of the transmission of information, through its publication in the newspapers *Bosna* and *Sarajevski cvjetnik*, represents a special model of news transmission that was used only in some vilayets in the Ottoman Empire, among which was the Bosnia Vilayet. From the outset, the research should be focused on two areas to facilitate an easy understanding of the

communication aspects in the newspapers *Bosna* and *Sarajevski cvjetnik*: (a) the study of communication in a wider sense, encompassing news gathering and sending, so and (b) the study of communication in a more focused sense, encompassing news shaping ways from the editor to the readers. The aspects of credibility, trustworthiness, and verifiability of printed media are assessed based first on the information sources and subsequently on the way they are constructed. Much of the information used by the newspaper *Bosna* and *Sarajevski cvjetnik* comes from the telegraph, which changed journalism dramatically in the second half of the 19th century by providing current information from all over the world. Furthermore, a vast quantity of information is sent from numerous papers across the world and published in the previously mentioned newspapers. The *Bosna* and *Sarajevski cvjetnik* newspapers have different ways for choosing information sources for their news articles, and the groups of correspondents and subscribers in those publications also vary. In addition to the formal aspects of newspaper credibility and reliability, which are conditioned on information sources, a particular area of research focuses on the content- method aspects of communication, in particular the content-method aspects of *Sarajevski cvjetnik* and *Bosna* newspapers. It is attempted to draw attention to certain aspects in the content-method analysis of the newspaper *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, such as the manner in which the news is communicated, rather than the domains of social life to which it is connected. For methodological considerations as well as the objectives of the research in this work, both of the sections described above are included in the study. The goal of the study is to analyze communication from the source to the editorial office and from the editorial office to the reader, using the fundamental guidelines of contemporary of communicology. All aspects of communication – including the content-method aspects of communication – basically constitute a unique integrated model of communication in the newspaper *Bosna* and *Sarajevski cvjetnik*, in general.

Keywords: press history, 19th century, newspaper *Bosna*, newspaper *Sarajevski cvjetnik*, communication features/aspects of information in newspapers

1. Uvod

O listovima/novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik* urađeno je nekoliko studija koje se bave historijskim aspektom izlaženja navedenih listova. Općenito o uređenju Bosanskog vilajeta 1867. pisao je Ahmed S. Aličić¹, o štamparijama i štampi Hamdija Kreševljaković.² Hajrudin Ćurić je pisao o školstvu a Đ. Pejanović o bibliografskom prikazu štampe.³ Navedene studije nezaobilazne su u pogledu sintetskog predstavljanja razvoja štamparske djelatnosti i osnovnih podataka o listovima koji su štampani u vilajetskoj štampariji. U kontekstu otvaranja štamparije u Bosanskom vilajetu Todor Kruševac u knjizi *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*⁴, između ostalog, daje osnovne podatke i o listu *Bosna i Sarajevski cvjetnik*. Osim navedenih studija, treba navesti i primjer *Bibliografije književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine: 1850-1918* u izdanju Instituta za jezik u Sarajevu 1991. godine.⁵ U tom pogledu značajne su i studije Emine Memije.⁶ U časopisu *Bosniaca* objavljeni je i članak od Emine Memije „Bibliografija periodike osmanskog perioda“.⁷ Senada Dizdar je 2000. godine uradila studiju *Sarajevski cvjetnik: studija i bibliografija* u okviru magistarskog rada, a potom je objavila niz članaka i knjigu koji se odnose na uži predmet proučavanja ovog istraživanja.⁸

---

¹ Aličić, Ahmed S. Uredba o organizaciji vilajeta 1867. godine. // Prilozi za orijentalnu filologiju, knj. XII–XIII, 1962–63. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1965, str. 220.

² Kreševljaković, Hamdija. Štamparije u Bosni za turskog vremena 1529.-1878. // Građa za povijest književnosti hrvatske. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. Knj. 9, (1920), str. 3-41; Kreševljaković, Hamdija. Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg Bosni od najstarijih vremena do danas. Sarajevo, 1912.

³ Ćurić, Hajrudin. Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. Sarajevo: Veselin Masleša, 1983, str. 155–164; Pejanović, Đorđe. Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850-1941. Sarajevo: Veselin Masleša, 1961.

⁴ Kruševac, Todor. Bosanskohercegovački listovi u XIX veka. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978.

⁵ Bibliografija književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine: 1850-1918. Knj. 1-4. Sarajevo: Institut za jezik i književnost, 1991.

⁶ Memija, Emina. Štampana knjiga i periodika u Bosni i Hercegovini 1800–1878. Doktorska disertacija. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 1984; Memija, Emina. Bosanski vjesnici. Sarajevo: El Kalem, 1996.

⁷ Memija, Emina. Bibliografija periodike osmanskog perioda // *Bosniaca* : časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, god. 1. Sarajevo: NUB BiH. 1996, str. 60-61.

⁸ Dizdar, Senada. Prvi privatni bošnjački listovi : svjedočanstvo vremena // Godišnjak BZK "Preporod", god 1. Sarajevo: BZK Preporod (Sarajevo), 2002; Dizdar, Senada. Problemi izrade naslova za bibliografiju Sarajevskog cvjetnika // Radovi, Knj. 13. Sarajevo : Filozofski fakultet u Sarajevu, 2004, 347-368; Dizdar, Senada. Prvi nezavisni BH. list // Bibliotekarstvo : časopis Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine, god. 43/46. Sarajevo : Društvo bibliotekara Bosne i Hercegovine, 1998-2001, str. 104-110; Dizdar, Senada. Prvi bošnjački novinar Mehmed Šaćir Kurtćehajić : (1844-1872) // *Bosniaca* : časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine. br. 17, decembar 2012, Sarajevo : NUB BiH, 2012, str. 60-67; Dizdar, Senada. Uloga predmetne odrednice u konsolidaciji informacija tokom izrade 'Bibliografije Sarajevskog cvjetnika'. Predmetna obrada : pogled unaprijed : zbornik radova Znanstveno-stručni skup "Predmetna obrada : pogled unaprijed" (2016 ; Zagreb), Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2017, str. 119-131; Dizdar, Senada. U povodu 150. godišnjice 'Sarajevskog cvjetnika', prve privatne novine

O značaju prvih štampanih listova u Bosni za pisanje različitih studija piše i Fadil Ademović koji uglavnom sintetizira osnovne podatke iz ranijih studija slične naravi.⁹ U literaturi je, pored navedenih radova, obrađivan i značaj listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* primarno iz aspekta kulturne historije i folkloristike.¹⁰ U radu „Novine, novinari, novinstvo u pisanju *Sarajevskog cvjetnika* - prvog bosanskohercegovačkog privatnog i nezavisnog lista“ L. Kodrić Zaimović navodi da raniji autori, kao što su H. Kreševljaković, T. Kruševac, E. Memija¹¹ i F. Ademović,¹² o štampanim novinama pišu sintetski i bave se pitanjima štamparske i novinske djelatnosti u cjelini, koristeći holistički pristup proučavanju.¹³ Što se, pak, tiče obrade pojedinačnih časopisa i njihovih karakteristika, zasada se, po svojoj akribičnosti i studioznosti, posebno izdvaja monografija *Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige* Senade Dizdar. Osim toga, najnovija cjelovita studija o štampariji i novinama u drugoj polovini 19. vijeka u Bosni iz više aspekata objavljena je u formi knjige *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, čiji su autori Senada Dizdar, Salih Seyhan i Hakan Temiztürk.¹⁴ Knjiga *Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige*, pored digitaliziranih brojeva Sarajevskog cvjetnika i Bosne, služila je kao osnov i inspiracija za pisanje ove radnje.

---

u Bosni i Hercegovini. // Godišnjak BZK "Preporod", god 18. Sarajevo: BZK Preporod (Sarajevo), 2018, str. 377-384; Dizdar, Senada. *Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige*. Sarajevo : Filozofski fakultet, 2017.
⁹ Vidi: Košić, Mujo. Posljednji broj lista *Bosna* iz 1878. godine. // *Bosniaca*, br. 9-10, str. 64-67 Sarajevo: NUB BiH, 2005.

¹⁰ Kodrić - Zaimović, Lejla. Rana bosanskohercegovačka periodika i trauma susreta orijentalnog i evropskog (na primjeru slike svijeta „Bosne“ i „Sarajevskog cvjetnika“). // *International Scientific Conference „Muslim East in Eastern and Southern Slavic literature“*, 17-18. Novembar 2017, Lodz 2019, str. 51. Dostupno na: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8806/1/L_Kodric_Zaimovic_Rana_bosanskohercegovacka_periodika.pdf str. 51 (pristupljeno 26.04.2023); Nametak, Alija. Nekoji narodni običaji u Bosni pod turskom vlašću : objavljeni u „Sarajevskom cvjetniku“. *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, br. 1-3. Sarajevo : Veselin Masleša, 1956, str. 41-51.

¹¹ Memija, Emina. *Štampana knjiga i periodika u Bosni i Hercegovini 1800–1878*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 1984.

¹² Ademović, Fadil. *Prve novine i prvi novinari u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Nezavisna unija profesionalnih novinara Bosne i Hercegovine, 1997.

¹³ Nametak, Alija. Nekoji narodni običaji u Bosni pod turskom vlašću : objavljeni u "Sarajevskom cvjetniku". *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, br. 1-3. Sarajevo : Veselin Masleša, 1956, str. 41-51; Kodrić Zaimović, Lejla. *Novine, novinari, novinstvo u pisanju Sarajevskog cvjetnika - prvog bosanskohercegovačkog privatnog i nezavisnog lista*. // *Radovi*, knj. 17, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014, str. 9-24.

¹⁴ Seyhan, Salih; Temiztürk, Hakan; Dizdar, Senada. *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2016.

1.1. Ciljevi i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja jeste skrenuti pažnju na već razvijenu štamparsku djelatnost koja u punini uključuje različite aspekte predmodernog žurnalizma i štamparske djelatnosti kao masovnih sredstava komunikacije. Istraživanje na temi *Komunikacijski aspekti novina Bosna i Sarajevski cvjetnik* ima za cilj istražiti način pisanja o istim ili sličnim događajima u službenom glasilu/listu Vlade Bosanskog vilajeta koji je izlazio pod nazivom *Bosna*, s jedne strane, i listu *Sarajevski cvjetnik/Gülşen-i Sarāy* koji nije imao status službenih/zvaničnih novina. Komunikacija se može promatrati na više razina. Prva razina podrazumijeva načine komuniciranja uredništva navedenih listova prilikom dobijanja vijesti iz različitih dijelova svijeta te načina komuniciranja sa čitateljima kroz pisane, publicirane tekstove. Analiza teksta odvija se u ukupnom kontekstu komunikacije u općem smislu, sa nekim osobenostima koje imaju odraza na čitateljstvo u najširem smislu te riječi. Dakle, osnovni zadatak rada jeste predstaviti listove *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* u kontekstu historije štampe u drugoj polovini 19. stoljeća, te ukazati na različite načine komuniciranja navedenih listova kako sa čitateljskom publikom kojoj su namijenjeni tako i sa ostalim novinama u Carstvu, regionu i svijetu. Načini komunikacije u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* bit će predstavljeni u kontekstu vremena u kojem su izlazili, uz skretanje pažnje na najvažnije fenomene/filtere koji omogućavaju sistematičniju analizu. To su sljedeći fenomeni: a) institucionalizacija informacija (kroz informativne i štamparske urede Vilajeta); b) sredstva za prenošenje informacija (telegraf, pošta kao preduvjet modernog novinarstva); c) koncepcija/struktura informacija u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* kao model prenošenja vijesti; d) izvori informacija (Uredništvo kao agencija koja vrši selekciju izvora prema zadanim kriterijima); e) informacije izvan Carstva (način oblikovanja vijesti); f) komunikacija unutar Carstva (redosljed nizanja informacija); g) mreža dopisnika unutar Vilajeta (dopisnici sa terena i vrste informacija); h) komunikacija listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* sa listovima u regionu; i) službena i poluslužbena komunikacija u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. Posebno je pitanje suodnosa tekstova istog sadržaja na dvama različitim jezicima. Postoje i informacije koje naprosto imaju i pragmalingvističku dimenziju bitnu za ispravno razumijevanje budući da deikse¹⁵ i

---

¹⁵ *Deiksa* je skup jezičnih elemenata koji upućuje na prostorno-vremensko okružje komunikacije. *Implikatura* se definira kao iskaz sa nedoslovnim značenjem, odnosno ono što se podrazumijeva u čemu. (<https://jezikoslovac.com/word/ojhe>)

implikature nisu poznate široj čitateljskoj javnosti koja navedene informacije ima priliku čitati čak i stotinu pedeset godina nakon što su one objavljene. Komunikacijski aspekti u našem istraživanju odnose se na širi spektar djelovanja i oblikovanja javnog mnjenja kroz integralni model komunikacije prepoznatljiv u listovima/novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik*.

1.2. Metodologija, struktura rada i problemi istraživanja

Budući da se radi o proučavanju listova/novina u Bosanskom vilajetu u drugoj polovini 19. vijeka, osvrnuli smo se na historijski kontekst njihovog nastanka koristeći neke spoznaje do kojih je došla bosanskohercegovačka historiografija koja proučava različite dokumente i institucije u vrijeme društvenih reformi u Bosni pri kraju osmanske vladavine. Korištenje izvora u prevodu ili na neki drugi način ograničeno je i tematskim okvirom rada i dostupnošću određene vrste izvora. Treba skrenuti pažnju na obiman korpus istraživanja tekstova, odnosno veliki broj listova *Bosna i Sarajevski cvjetnik* koji se nalaze uglavnom u specijaliziranim bibliotekama i arhivima. Neki brojevi listova *Bosna i Sarajevski cvjetnik* dostupni su u Bosni, prema javnim podacima koji su dostupni u vrijeme istraživanja, u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine, Biblioteci grada Sarajeva, Gazi Husrevbegovoj biblioteci i Općoj biblioteci Tešanj. Najkompletnije zbirke listova *Sarajevski cvjetnik* i *Bosna* nalaze se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci.¹⁶ Što se tiče lista *Bosna*, u Gazi Husrevbegovoj biblioteci je trenutno nedostupno 12. godište za 1877. godinu, a nedostaje i brojeva za 1878. godinu. U Narodnoj biblioteci Srbije (Beograd), prema podacima sa COBISS baze, nalaze se godišta lista *Bosna* za period od 1867–1877, u Biblioteci Matice srpske (Novi Sad) 1875, i Biblioteci SANU (Beograd) 1867–1868, 1870–1873, 1875. Iako su brojevi *Bosne* jedno vrijeme bili dostupni u digitalnoj kolekciji NBS u Beogradu, sada nisu dostupni. Stoga se u radu moralo ograničiti na brojeve *Bosne* koji su dostupni u digitalnoj kolekciji Gazi Husrevbegove biblioteke (od 1866. do kraja 1876. godine). Zbirka brojeva *Sarajevskog cvjetnika* u istoj kolekciji također je imponantna. Radi se o značajnom korpusu tekstova za analizu i izradu rada *Komunikacijski aspekti u novinama Bosna i Sarajevski cvjetnik*. U prvoj fazi sačinjen je pregled vijesti u odvojenim tabelama za oba lista, za list *Bosna* (138 strana) i list *Sarajevski cvjetnik* (59 strana), ukupno 197 strana izdvojenih podataka u

---

¹⁶ Gazi Husrev-begova biblioteka. Digitalna biblioteka. <https://digital.ghb.ba/ghb/fulltextSearchPage.xhtml>.

tabelama. Zbog ograničenosti prostora, značajan broj podataka nije bilo moguće ni uvrstiti u tekst rada, te su u rad uvrštavani samo oni koji su bili usko povezani s određenim aspektom komunikacije koji se opisuje u radu. Pored obimnog korpusa tekstova i različitih informacija, dodatna „tehnička“ poteškoća prilikom istraživanja jeste činjenica da brojne vijesti i informacije nemaju čak ni naslove, te se istraživaču naprosto daje „nezahvalan“ izbor teme priloga, odnosno da sam odredi sadržaj svake pojedinačne informacije.

Budući da su list *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* jedno vrijeme izlazili uporedo, od 1869. do sredine 1872. godine, logičnim se čini da je navedeni period ključan za usporedbu po sličnostima i razlikama u načinu komuniciranja u spomenutim listovima. Međutim, treba napomenuti da odnos povezanosti između dvaju listova nije tako jednostavan, te da je za cjelovitu sliku ipak bilo nužno predstaviti i načine komunikacije u periodu prije 1869. godine, odnosno u periodu od 1866. do kraja 1868. godine, koji se, iz tehničkih razloga, promatrao kao odvojena faza razvitka lista *Bosna*, prije osnivanja lista/novina *Sarajevski cvjetnik*. Da bi se dobila što vjerodostojnija slika o komunikacijskim aspektima u navedenim listovima, nužno je uzeti u obzir i period nakon prestanka izlaska lista *Sarajevski cvjetnik*, tačnije nakon jula 1872. godine. Unatoč tehničkim ograničenjima, detaljna analiza primjera iz lista *Bosna* od sredine 1872. do početka 1877. godine sasvim je dovoljna da ukaže na osnovne tendencije u komunikacijskim aspektima u navedenom listu/novinama. Štaviše, analiza primjera u listu *Bosna* i prije početka 1869. i u periodu od sredine 1872. do početka 1877. godine, a ne samo u periodu od 1869. do sredine 1872. godine, svakako pomaže da se stekne cjelovitija predstava nekih općih ali bitnih aspekata komunikacije u navedenim listovima koji ne dolaze toliko do izražaja samo u periodu kad su navedena dva lista u izlazila istovremeno.

Također je nužno napomenuti da je telegraf unio revoluciju u publicistici u 19. vijeku, a vijesti koje su se prenosile telegrafom, zbog same naravi spomenutog medija, sastavljale su se u što kraćoj formi i sa što više informacija, tako da se može reći da su novine koje su koristile takve informacije zapravo otpočele modernu eru komunikacije, uključujući i listove *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. No, ne mogu se zanemariti i drugi načini prikupljanja informacija. Brojne informacije u *Bosnu* i *Sarajevski cvjetnik* prenose posredno preko nekih osmanskih listova i časopisa u vrlo sličnoj formi i pod nadzorom određenih odjela za komunikacije kako pri centralnoj administraciji u Istanbulu tako i u odjelima u administraciji Vlade Bosanskog vilajeta, na što se skreće pažnja u ovom radu.

Drugim riječima, informacije su se skupljale vrlo često na jedno mjesto i sa tog mjesta distribuirale kroz različite listove/časopise u Carstvu, računajući i list *Bosnu* i list *Sarajevski cvjetnik*. Takvi uredi su vršili službu kakvu danas obično vrše državne informativne novinske agencije (*The Associated Press* i slične agencije). Na taj način se formiralo i zajedničko javno mnjenje unutar čitavog Carstva. Na formiranje javnog mnjenja znatno je utjecao način oblikovanja prikupljenih informacija. Stoga je bilo nužno proučavati komunikacijske aspekte listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* i u navedenom kontekstu. List *Bosna* je imao više poveznica sa zvaničnom uređivačkom informativnom politikom administracije Bosanskog vilajeta dok je list *Sarajevski cvjetnik* imao više prostora za iskazivanje ličnih stavova i eventualno vođenje polemike sa neistomišljenicima.

Sarajevski cvjetnik se smatra poluslužbenim glasilom dok je list *Bosna* službeno glasilo u punom smislu te riječi. Izvori informacija u njima katkad su različiti a nekad se podudaraju, kao i mjesta i događaji o kojima se izvještava. Neki se izvori navode kao direktni a neki kao posredni izvori. Prenošenje vijesti iz različitih krajeva svijeta u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* omogućava formiranje slike o različitim krajevima unutar Carstva, iznutra, ali i formiranje slike o onome što je izvan granica Carstva, ono što je Drugo i drugačije, nekada kroz selektiranu i unificiranu vizuru i opredjeljenje tadašnje centralne administracije u odnosu na evropske uzore, a nakon donošenja carskog fermama o potrebi za širokim spektrom društvenih i političkih reformi u čitavom Carstvu, prema zapadnom modelu i evropskim uzorima među kojima se izdvaja Francuska, a nekada u skladu sa opredjeljenjima i idealima urednika nezvaničnog lista koji ne mora slijediti uobičajenu sliku svijeta prisutnu u većem broju osmanskih novina. Sve teme koje se u informacijama u navedenim listovima nameću iznijansirane su i komplementarne u skladu sa opredjeljenjima urednika lista ili urednika koji predstavlja stavove vilajetske administracije. Različiti aspekti komuniciranja, dakle, slijede razloge pragmatične naravi. Vijesti su interesantne i za proučavanje kulturne, opće i socijalne historije Osmanskog Carstva u 19. vijeku, ali i za proučavanje socijalne, političke i kulturne historije Bosanskog vilajeta u navedenom periodu, tako da se mogu posebno nijansirati socijalni, politički i kulturološki aspekti navedenih listova kao okviri za proučavanje osobenih aspekata sadržajnog oblikovanja vijesti za širu čitateljsku javnost.

Aspekti komuniciranja katkad su povezani sa izvorima informacija. Stoga je i istraživanje *Komunikacijski aspekti novina Bosna i Sarajevski cvjetnik* nužno usmjereno i na navedenu problematiku iz najmanje dva razloga: a) zato što istraživanje, između ostalog, ima za cilj da ukaže

na povezanost načina i izvora pristiglih informacija za objavljivanje i b) zato što je proučavanje listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* važno i za razumijevanje fenomena publiciranja u Bosanskom vilajetu u vrijeme tanzimatskih reformi za vladavine Topala Osman-paše i kasnije, kao i općenito za razumijevanje dostignutog nivoa javne komunikacije između institucija u Bosni sa institucijama u Osmanskom Carstvu, ali i sa drugim krajevima svijeta. Pošto je tradicija proučavanja historije štamparstva i publiciranja časopisa u Bosni u 19. vijeku već uspostavljena, treba skrenuti pažnju na potrebu za daljim proučavanjem, a na primjeru navedenih listova.

Neizmjerne važan doprinos i smjernice za proćavanje navedene i slične tematike omogućuje temeljita i u tom pogledu inspirativna studija Senade Dizdar pod nazivom *Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige*, u elektronskom izdanju Filozofskog fakulteta u Sarajevu (2017).¹⁷ Navedena studija uzima se kao model i primjer kako metodološki i ozbiljno treba opisivati i istraživati naše kulturno blago na temelju javnih medija/listova iz sredine druge polovine 19. stoljeća. Teško je dostići naučni i stručni nivo spomenute studije. Navedena studija toliko je informativna da otvara mogućnosti za pisanje razlićitih knjiga koje bi se bavile širokim spektrom tema koje se otvaraju prilikom bibliografskog pregleda i opisa kratkih natuknica i priloga objavljenih u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik*. Ovaj rad samo je jedan od skromnih sintetskih radova koji nastaju inspirirani samo dijelom prikazane i opisane građe u navedenoj studiji Senade Dizdar.

1.3. Teorijski okvir

Budući da se radi o historiji novinarstva, komunikacije i informacija u najširem smislu, proučavanje načina komunikacije i oblikovanja informacija u štampanim medijima u bosanskoj štampi u drugoj polovini 19. vijeka potrebno je ukazati na neke opće osobenosti u načinu komuniciranja koje su univerzalne u svim štampanim medijima. Stoga je u najširem smislu moguće napraviti podjelu komunikacije u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* na dva osnovna tipa: a) komunikacija u širem smislu, i b) komunikacija u užem smislu. Navedena klasifikacija uzima se samo za potrebe teme ovog rada jer tema istovremeno podrazumijeva i način prikupljanja informacija ali i način oblikovanja sadržaja vijesti u novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. Termin

---

¹⁷ Dizdar, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige. Sarajevo : Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017. Dostupno na: <http://www.ff-eizdavastvo.ba/Knjige.aspx> (pristupljeno 29.4.2023.)

horizontalna komunikacija koriste se u općoj literaturi iz komunikologije kad se opisuje komunikacija unutar iste organizacije ili administrativne jedinice, dok termin vertikalna komunikacija podrazumijeva komuniciranje s višeg nivoa prema nižem i obrnuto. Navedeni opći termini koriste se u sličnom značenju i kontekstu i u ovom radu. Komunikacija u širem smislu u ovom radu odnosi se na način prikupljanja i klasifikacije vijesti od izvora informacija do Redakcije navedenih listova, dok se komunikacija u užem smislu odnosi na načine oblikovanja novinskih jedinica od Redakcije do čitatelja. Prilikom određivanja kriterija za opis komunikacije u užem smislu, odnosno na način oblikovanja sadržaja informacija i vijesti u listovima/novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik* nastojalo se u klasifikaciju ugraditi isti kriterij koji podjele koji važi i za komunikaciju u širem smislu, odnosno način prikupljanja informacija. Prema istom kriteriju, iz metodoloških razloga istraživanje se moralo usmjeriti ka „sadržajno-načinskim“ aspektima komunikacije. Svakako bi se aspekti komunikacije u užem smislu u listovima/novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik* mogli podijeliti isključivo na temelju sadržaja a ne načina/aspekata oblikovanja informacija u novinama u šire tematske oblasti unutar kojih bi se informacije grupirale (socijalni, politički i ekonomski aspekti). I takva su istraživanja moguća te bi se takva istraživanja nužno usmjerila na socijalni, politički i kulturološki milje i kontekst nastanka i potrebe za određenom vrste informacija. No, iz metodoloških razloga koji su već navedeni istraživanje se nužno usmjerilo ka proučavanju sadržajno-načinskih aspekata komunikacije u navedenim listovima kako bi se dobila što jasnija slika o načinu oblikovanja vijesti za širu čitateljsku javnost, odnosno fokus usmjerio ne samo na oblast grupiranja vijesti informacija nego na samog čitatelja, što je važno za ustanovljavanje sitnih ali i preciznijih razlikovnih nijansi oblikovanja komunikacijskih sadržaja u navedena dva lista. Svaki pojedinačni aspekt komuniciranja u navedenim listovima/novinama bit će detaljnije opisan u samom radu.

2. Listovi *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* u kontekstu tanzimatskog prosvjetiteljstva: historijski aspekt

List *Bosanski vjestnik* relativno kratko je izlazio, od 7. aprila do 24. septembra 1866. godine,¹⁸ a mjesec dana nakon izlaska prvog broja navedenog lista počinje s izlaženjem i list *Bosna*, zvanični, službeni list Vlade Bosanskog vilajeta. Počinje izlaziti od 16. maja po julijanskom, odnosno 28. maja 1866. godine po gregorijanskom kalendaru i izlazi sve do jula 1878. godine. Listovi *Bosna*, *Sarajevski cvjetnik* (*Gülşen-i Saray*) i *Neretva*, za razliku od *Bosanskog vjestnika*, izlaze dvojezično, na bosanskom i na osmanskome turskom jeziku. I. Karl Soppron nabavio je slog za štampanje tekstova na ćirilici u štampariji Bosanskog vilajeta, a tu je štampao i list *Bosanski vjestnik* od aprila do oktobra 1866. godine. Topal Osman-paša završio je poslove oko osnivanja štamparije Bosanskog vilajeta gdje se štampao i list *Bosna*, službeni list Vlade Bosanskog vilajeta, salname/godišnjaci Vlade Bosanskog vilajeta, kao i druge knjige i izdanja predviđena uredbom o uređenju Bosanskog vilajeta.¹⁹

2.1. Opće napomene o listu *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*

List *Bosna* kao zvanični list Bosanskog vilajeta otpočeo je sa izlaženjem 16. maja po julijanskom/28.maja 1866. godine po gregorijanskom kalendaru. I službeni godišnjak Bosanskog vilajeta (*Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*) i službeni list/novine Bosanskog vilajeta pod imenom *Bosna* izlaze u isto vrijeme.²⁰ Topal Šerif Osman-paša već je 1865. godine tražio 7.500 groša od centralne

---

¹⁸ Ukazano je i na postojanje drugog godišta navedenog lista (26 brojeva), na što je ukazala Emina Memija. Prema: Dizdar, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige. Sarajevo : Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017, str. 19.

¹⁹ Soppron, rođen kao etnički Nijemac u Novom Sadu koji je pripadao Austro-Ugarskoj dugo se bavio novinarstvom. Prije 1850. radio je i u časopisu *Fremden-Blatt* u Beču i pratio predavanja na univerzitetu u tom gradu. Kasnije je 1852-53. uređivao *Srbsko-narodni vestnik*. U Bosni je počeo objavljivati *Bosanski vjestnik*. Kad je otišao iz Bosne, 1867. godine izdavao je na njemačkom jeziku listove *Der Grenzbote* (1870-76) i *Semliner Wochenblatt* (1880-94). Uređivao je i *Zemunski glasnik* 1868. i 1869. godine. Vidi u: Gruber, Ch.; Hüttl-Hubert, E. So(p)pron Ignaz (Ignjat), Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Online-Edition. Austrian Academy of Sciences Press. 2014, str. 430. link: https://www.biographien.ac.at/oeb1_12/430.pdf (pristupljeno 2.3.2023)

²⁰ Aličić, Ahmed S. Uredba o organizaciji vilajeta 1867. godine. // Prilozi za orijentalnu filologiju, knj. XII–XIII, 1962–63. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1965, str. 219-220.

uprave u Istanbulu za troškove plaćanja slogova i mašina za štampanje, ali taj novac nije stizao do kraja 1865. godine. Za opremu je planirano pola sume a za usluge i slog od Sopprona izdvajanje u iznosu od 3.000 groša, što bi vjerovatno uključivalo i obuku novih uposlenika u štampariji. Soppron spominje u prvom broju *Bosanskog vjestnika* materijalnu potporu vilajetske vlade. Moguće je da je i dio troškova štampanja lista *Bosanski vjestnik* predviđen ugovorom sa Vladom. Osim toga, izlaženje bilo kakvog lista nezamislivo je bez dozvole Vlade, a osobito iz iste štamparije gdje su se štampala službena glasila Vlade Bosanskog vilajeta. Topal Šerif Osman-paša bio je ovlašten sklapati takve vrste ugovora uz ovlaštenje i konačnu saglasnost Visoke Porte u Istanbulu.²¹ Najveći dio opreme stigao je i montiran u aprilu 1866. godine.²² Budući da je godišnjak *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna* počeo izlaziti prije maja 1866. godine, a *Bosna* u maju iste godine, te da se na početku navedenih glasila izričito navodi kako se štampaju u štampariji Bosanskog vilajeta, može se zaključiti da se od samog početka u navedenim listovima spominje riječ „vilajetska štamparija“.²³ Najlogičnije je za pretpostaviti da je štamparija vlade Bosanskog vilajeta utemeljena u skladu sa uredbom o organizaciji Bosanskog vilajeta, a da je Soppron prodao ćirilčni štamparski slog pod uvjetom da ga još može koristiti za svoje novine određeni period dok se novi radnici potpuno ne osposobe za samostalan rad. Što se tiče sloga na turskom jeziku i mašina koje su podržavale taj slog, takav slog Soppron nije ni posjedovao. Treba napomenuti da se salname prema običaju pripremaju i objavljuju za hidžretsku godinu koja slijedi, odnosno da se najveći dio teksta za nešto malo više od 100 strana salaname/godišnjaka vlade Bosanskog vilajeta tada pripremio u aprilu 1866. godine da bi se mogao štampati na samom početku maja iste godine. S druge strane, vidi se da je Soppron htio iskoristiti ugovor sa Vladom tako što je počeo izdavati svoj list odmah po dolasku u Sarajevo, makar u prvom broju objavljujivao malo zastarjele informacije

---

²¹ Treba napomenuti da dosada nisu na našem jeziku objavljeni detalji dogovora između Sopprona i Osman-paše po pitanju ćirilčnog sloga i dijela mašina u hitnoj situaciji kad se morala sprovesti obaveza iz tačke 9. *Nizamname o vilajetima*, tako da se naša pretpostavka više temelji na postojećim podacima i na pretpostavci o mogućoj logici funkcioniranja takvih dogovora u osmanskoj Bosni u drugoj polovini 19. stoljeća.

²² Spominjanje Beča više je u kontekstu novijih mašina za štampanje a ne zbog inovirane vrste ćirilčnog sloga koji je u to vrijeme bio prijedlog Beča, sa štamparijom u Zemunu (Semlin), odnosno tadašnje administracije koja je po prijedlogu Kopitara a posredstvom Vuka Stefanovića Karadžića uvela novine u ćirilčno pismo, držeći se strogih „fonemskih načela“ standardizacije po uzoru na Johanna Christopha Adelunga i fonemsku češku abecedu Jana Husa. Vidjeti detaljnije u: Gölen, Zafer. *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, str. 212; Seyhan, Salih. *Osmanlı döneminde Bosna Hersek'te çıkan ilk özel Türkçe gazete Gülşen-i Saray*. // *Selçuk İletişim*, 7(3), 2012, str. 110-116; Kamusella, Tomasz. *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009; Seyhan, Salih; Temiztürk, Hakan; Dizdar, Senada. *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2016, str. 150-170.

²³ Kruševac, Todor. *Bosanskohercegovački listovi u XIX veka*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978, str. 12.

koje je ranije dobio od dopisnika koji su radili za filijalu „Sopronova pečatnja“ u Zemunu, prilagođavajući ih novoj situaciji. Dakle, na osnovu svega navedenog, nije jasno kako je Kruševac mogao doći do zaključka da se čin prodaje odvijao u oktobru 1866. godine kad se i u prvom broju lista *Bosna* u maju 1866. godine na bosanskom jeziku spominje izraz „vilajetska pečatnja“,²⁴ a na turskom jeziku „Vilāyet matbaası“²⁵ (Vilajetska štamparija). Također se i u prvom broju bosanskih salnama (godišnjaka) Vlade Bosanskog vilajeta koji je pripremljen krajem aprila ili početkom maja 1866. navodi da je list štampan u Štampariji Bosanskog vilajeta (Bosna Vilāyet Matbaası).²⁶ Nije zabilježen nikakav sukob ili neslaganje na relaciji Sopron i Vlada Bosanskog vilajeta sa nekim prilozima koji su objavljeni u listu *Bosanski vjestnik*, ni u vrijeme dok je taj list uporedo izlazio s listom *Bosna* niti kasnije.²⁷ Uporedo korištenje naziva Vilajetska pečatnja i Sopronova pečatnja može pokazivati neku vrstu zajedničkog izdavaštva u dijelu korištenja ćiriličnog sloga, o čemu se teško može govoriti bez uvida u potrebnu dokumentaciju, a može se odnositi ili na naziv (filijale) firme ili na vrstu sloga. Primjerci lista *Bosna* dostavljeni su ubrzo nakon štampanja u centralnu administraciju u Carstvu kako bi se centralna administracija uvjerila da je ispunjen jedan od zahtjeva uredbe o uređenju Vilajeta, s jedne strane, ali i kako bi se ispunila namjena lista/novina da prenosi obavijesti centralnoj vladi i administraciji o aktuelnim događajima u Bosanskom vilajetu, tako da je centralna vlada mogla iste vijesti prosljediti ostalim novinama koje su počele izlaziti u različitim vilajetima u Carstvu. List/novine *Bosna* prosljeđen je poštom i prema Carigradu, prema drugim provincijama u Carstvu, ali i prema gradovima u *Bosni*.

List *Bosna* izlazio je skoro trinaest godina. Kruševac opisuje format i strukturu lista, kao i neke dijelove iz sadržaja za koje je smatrao da su bitni i osobeni za taj list ne navodeći odakle je preuzeta njegova struktura i koncepcija.²⁸ List *Bosna* izlazio je za vrijeme sljedećih bosanskih namjesnika:

---

²⁴ *Bosna*, br. 1, 16/28.maj 1868, str. 1.

²⁵ Seyhan, Salih. *Bosna Vilayet Gazetesi Bosna'nın Kısa Tanıtımı ve İlk Dört Sayısının Sadeleştirilmiş Özeti*. // Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (2), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2013, str. 144.

²⁶ Çiçek, Hatice. *Bosna sâlnâmelerinin transkript edilerek incelenmesi*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023, str. 6.

²⁷ Naprotiv, i Kruševac i ostali istraživači navode kako je Sopron zaradio dosta novca od bosanskog valije Topala Šerifa Osman-paše u Sarajevu. Također, kako i stoji na početku, na na vrhu prve strane *Bosanskog vjestnika*, list koji je izdavao Sopron imao je više redakcija, uključujući i onu u Zemunu, te je imao mrežu dopisnika koji su mu slali vijesti na sve redakcije, a prema informaciji o pretplati vidi se da list i nije bio namijenjen samo za Bosanski vilajet nego je vjerovatno imao i dio publike u Vojvodini, Bugarskoj i nekim drugim krajevima, a dopisnike je imao i iz Crne Gore i Beograda. Vidi: *Bosanski vjestnik*, god. I, br.

²⁸ Istu formalnu strukturu i raspored poglavlja imao je vilajetski list/novine *Dunav* (Tuna) koji je počeo izlaziti godinu dana ranije u Ruščuku na ćirilici i tadašnjoj turskoj arebičkoj grafiji, na bugarskom i na turskom jeziku.

Topal Šerif Osman-paše (do maja 1869), Safvet-paše (1869–april 1871), Mehmeda Akif-paše (april–septembar 1871), Mehmeda Asim-paše (1871 – august 1872), Mehmeda Rešid-paše (august–novembar 1872), Mustafe Asim-paše (1872–1873), Mehmeda Akif-paše (1873–1874), Derviša Ibrahim-paše (1874-1875), Ahmeda Hamdi-paše (septembar – oktobar 1875), Reuf-paše (1875–1876), Jenišehirlije Ibrahim-paše (januar – juli 1876), Mehmeda Nazif-paše (juli 1876–maj 1877), Ahmeda Mahzar-paše (1877–juli 1878) i Hafiza Ahmed-paše (juli–august 1878). Struktura i koncepcija lista *Bosna* ostaje nepromjenjiva i prepoznatljiva od prvog do posljednjeg broja.

O listu *Bosna* pisali su, kako smo ranije naveli, H. Kreševljaković, T. Kruševac, E. Memija, F. Ademović, L. Kodrić Zaimović i brojni drugi autori. Ipak, opći je dojam da je ostalo još dosta prostora za istraživanje i analizu i lista *Bosna*, kao i drugih listova u to vrijeme u Bosni, a za početak bi bilo vrlo korisno uraditi bibliografiju lista, makar u fazama. Jedan od ograničavajućih faktora prilikom istraživanja jeste teška dostupnost različitih godišta i brojeva lista *Bosna*,²⁹ ali se i na osnovu dostupnih brojeva u Gazi Husrevbegovoj biblioteci i bosanskim arhivima može dosta studija napisati.³⁰ To što se neki brojevi nalaze i u Sloveniji, istraživanje čini još izazovnijim.³¹

Sarajevski cvjetnik (Gülşen-i Saray) počinje izlaziti 24. ramazana 1285/26. decembra 1869. godine u Sarajevu, glavnom gradu i središtu Bosanskog vilajeta. Struktura je gotovo ista kao u listu *Bosna*, svaki broj ima četiri stranice većeg formata, uporedo dvije stranice na bosanskom jeziku ćirilničnim pismom i dvije stranice na osmanskome jeziku arapskim pismom. Radi se o sedmičnom listu, sa dva privremena prekida, zbog bolesti glavnog urednika. Urednik Mehmed Šakir/Šaćir³² Kurtćehajić navodi da je list dobio odobrenje „carske vlade“ da može izlaziti. Izlazio je u vrijeme bosanskih namjesnika: Topal Šerif Osman-paše (do maja 1869.), Safvet-paše (maj 1869–april 1871), Mehmeda Akif-paše (april–septembar 1871), Mehmeda Asim-paše (1871–august 1872) i Mehmeda Rešid-paše (august–novembar 1872). Budući da je list bio poluslužebenog karaktera zbog ranije uključenosti Mehmeda Šaćira Kurtćehajića u uređivanje lista *Bosna*, list *Sarajevski cvjetnik* omogućavao je više slobode za polemike koje je vodio Mehmed

---

²⁹ Naprimjer, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci nemaju dostupne brojeve *Bosne* za 1877. i 1878. Slična je situacija i u Biblioteci grada Sarajeva, Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci, Biblioteci Historijskog arhiva Sarajevo.

³⁰ List *Bosna* ranije je bio dostupan i u nekim digitalnim repozitorijumima u Republici Srbiji, ali je u vrijeme pisanja ovog rada bio nedostupan u digitalnoj formi.

³¹ U Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani. Vidi: Košćić, Mujo. Posljednji broj lista *Bosna* iz 1878. godine. // *Bosniaca*, br. 9-10, str. 64-67 Sarajevo: NUB BiH, 2005.

³² U novinama se potpisuje kao Šaćir.

Šaćir Kurtćehajić, polemike koje su bile potrebne kao odgovor različitim negativnim utjecajima na bosansko društvo a koji su najčešće dolazili iz susjednih krajeva i pokrajina u regionu. U listu se daju i neki edukativni i zabavni sadržaji, u skladu sa potrebama i programskoj platformi lista koju je zacrtao njegov urednik Mehmed Šaćir Kurtćehajić. Za bolje razumijevanje načina komunikacije u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* potrebno je ukratko osvrnuti se, onoliko koliko to tematski okvir istraživanja dopušta, na važne aspekte i pojave u izdavaštvu Bosanskog vilajeta općenito, kao što su: institucionalizacija informacija, sredstva za omogućavanje informacija, izvori za sastavljanje vijesti, raspoređivanje određenih vrsta informacija kroz posebne rubrike, dopisi sa terena, iz Vilajeta i slične pojave.³³

2.2. Institucionalni aspekt novina, administrativna institucionalizacija informacija: službena razmjena podataka sa državnim tijelima i institucijama

Da bi se ilustrirao pojam institucionalizacije informacija u printanim medijima u 19. stoljeću, može se navesti primjer listova *Bosna*, *Sarajevski cvjetnik* i *Neretva*. Naime, u pogledu historije novinarstva, navedeni listovi koji donose službene ili poluslužbene, provjerene podatke i informacije predstavljaju suštinu modernih tokova u novinarstvu 19. stoljeća dok se informacije prikupljane u dugom vremenskom periodu bez jasno navedenih izvora, prema Najilu Kurtiću, više ubrajaju u literarno orijentirane almanahe nego informativne listove koji su odlika tadašnjeg modernog novinarstva. Prema njemu, takvi pisani produkti su „preteča novinama u Bosni“.³⁴ Što

---

³³ *Bosna* ima nekoliko rubrika i to: Vilajetske vijesti, Unutrašnje vijesti, Inostrane vijesti. Osim tih rubrika, pojavljuju se i podnaslovi koji nisu stalni: pozdravi caru (u prvih par brojeva), opomene, policajna objava, na znanje, obšte vijesti (unutrašnje, ovaj naziv se upotrebljava na ova dva načina), strane vijesti, objave, o putovanjima funkcionera, telegrami, zvanična objava, naimenovanja, ovlašćeni statuti, uredba, zakoni. Osim ovih vijesti, u listu se nalaze vijesti iz svakodnevnog života kao što je vijest da je pala dovoljna količina kiše koja je omogućila da žito, voće i povrće urode plodom. Također, postoje i tekstovi koji govore o nesretnim okolnostima stradanja djece, kao što je prenošenje neodređene vijesti o tome kako je svinja djetetu pojela prste na jednoj ruci i dio lica pa je dijete umrlo. Takvih tekstova ima značajan broj, a oni su imali svoju funkciju pozivanja na oprez u vrijeme kada su pisani, a danas se mogu proučavati iz različitih aspekata.

³⁴ S druge strane, u listu *Bosanski prijatelj* sadržaj prvih brojeva temelji se na zbiru folklorističkih sadržaja, putopisnih bilješki i neslužbeno preuzetih statističkih podataka koji predstavljaju zapise uglavnom jedne osobe, jednog bilježnika i dopisnika s terena koji katkada stavlja i neprovjerene informacije kao validne, dok sa druge strane imamo službene podatke institucija koje te podatke donose, kao i informacije iz svjetskih medija koje su prošle redakcijsku obradu i potvrdu vjerodostojnosti izvora i blagovremenosti događaja. Vidi: Kurtić, Najil. *Novine u Bosni u osmanskome periodu i nacionalno samoidentificiranje Bošnjaka. // Bosanski jezik, časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika*, vol. 10, Tuzla: Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, 2013, str. 117-119.

se pak tiče pojma internacionalizacije informacija, treba navesti da su listovi *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, uključujući i *Neretvu*, pisani na dva jezika te su bili dvostruko otvoreni za čitateljstvo. Informacije o situaciji u Bosni na osmanskome jeziku mogle su putovati po različitim krajevima tadašnjeg Osmanskog carstva, uključujući teritorije Balkana, Azije i Afrike. S druge strane, veliki broj francuskih i njemačkih novinara putem svojih informativnih agencija prenosio je informacije iz osmanskih štampanih medija za svoje čitateljstvo,³⁵ što je moglo uključivati i neke važnije vijesti iz Bosne i Balkana koje se prenose u listovima/novinama *Bosna*, *Sarajevski cvjetnik* ili *Neretva*.

Iz različitih izvora može se naslutiti da se osmanska administracija sa novim sistemskim društvenim reformama stalno povećavala i otvarala nove urede širom Carstva. Za proučavanje perioda u kojem su izlazili listovi *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, koje želimo u radu analizirati, obilje podataka omogućavaju štampane salname/godišnjaci (službeni) Vlade Bosanskog vilajeta, u kojima se nalaze gotovo svi podaci o aktuelnim imenovanjima u vilajetskoj administraciji. Budući da su danas navedeni službeni godišnjaci (*salnāme*) Bosanskog vilajeta dostupni u transliteraciji na latinično pismo, u mogućnosti smo doći do većeg broja pojedinačnih podataka o postavljenjima na različitim nivoima u administraciji Vilajeta.

U radu ćemo navesti one podatke iz salnama/godišnjaka koji se odnose na komunikaciju u širem i užem smislu, odnosno postavljenja na mjesta u Vilajetskom uredu/kancelariji za prepisku/korespondenciju (*Dā'ire-i Mektūbī-i Vilāyet*) i Vilajetskom uredu za izdavaštvo (*Dā'ire-i Matbaa-i Vilāyet*). U Uredu za prepisku 1867. radio je tim ljudi koji se sastojao čak od 23 uposlenika: Tefvik-beg (predstavnik Vilajetskog ureda), Emin Muhlis-efendija, Salim-efendija (predstavnik popisnog ureda za live/kaze), posebni sekretar i prvi pomoćnik Zahid-efendija, prvi pomoćnik iz popisnog ureda za live/kaze Hasan-efendija, drugi pomoćnik Ibrahim Edhem-efendija, drugi pomoćnik iz apelacionog ureda Hasan Fehmi-efendija, Salih Vehbi-efendija, Atif-efendija, Selim-efendija, Ibrahim Izet-efendija. Drugi prevodilac u uredu bio je Šukri-efendija, treći Hafiz Tahir-efendija, prevodilac Hamdi-efendija, te uposlenici Mehmed Vahbi-efendija, Ahmed-efendija, Jusuf-efendija, Ahmed Rašid-efendija, Rušdi-efendija, Remzi-efendija, Ihsan-efendija, Abdi-efendija i Nuri-efendija.³⁶ Vremenom su u navedenom uredu određivani službenici za korespondenciju u različitim mjestima unutar Vilajeta. Postavljani su i odgovorni službenici

---

³⁵ İbrahimov, Osman. *Tuna Vilayet gazetesi (1865-1866)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006, str. 13-17.

³⁶ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1284/1867, str. 34. Prema: Çiçek, Hatice. *Bosna sālñamelelerinin transkript edilerek incelenmesi*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023.

koji su pripremali materijal za sastavljanje dopisa. U livi/sandžaku Sarajevo to je bio Husejn Zuhdi-efendija, u Banjoj Luci Selim Sami-efendija, u Novom Pazaru Aliz Ali-efendija, u Travniku Mehmed Nuri-beg, u Zvorniku Ibrahim Hilmi-efendija.³⁷ Njima su se priključivali pripravnici (*mulazimīn*) koji su im pomagali u izvršavanju tekućih obaveza.

Na početku u Vilajetskom uredu za izdavaštvo nalazio se direktor štamparije Davičo-efendija, a pored njega su bili još i: prevodilac Rašid-efendija, urednik (muharrir) Mustafa Rafet-efendija, dvojica službenika za slaganje slova (slogotisak) – prvi slovoslagač (*mürettib-i evvel*) Kadri-efendija i drugi slovoslagač (*mürettib-i sâni*) Ahmed-efendija.³⁸ Davičo-efendija je bio direktor štamparije i 1868. i 1869. godine, kada se Vilajetski ured za izdavaštvo širi. Tada Mehmed Šaćir-efendija Kurtćehajić postaje urednik uz dodatnu obavezu prevođenja tekstova iz drugih novina (*gazeteler mütercimliği inzimamıyla muharriri*).³⁹ Slično je stanje i u narednom periodu u pogledu uprave i službenika. Tako je i 1871. godine isti direktor, slovoslagači i urednici, uz napomenu da se terminološki utvrđuje naziv urednika. Urednik koji je zadužen za poslove prevođenja novina bio je Kurtćehajić Mehmed Šaćir-efendija. Glavni slovoslagač za tekst na osmanskome turskom bio je Kadri-efendija, njegov pomoćnik Ahmed-efendija, urednik za vilajetske novine na bosanskom jeziku (*gazete-i Vilâyetin Boşnakça muharriri*) bio je Miloš-efendija [Mandić], glavni slovoslagač za tekstove na bosanskom jeziku (*Boşnakça baş mürettib*) Stefan-efendija, njegov pomoćnik Jovo Perović a drugi pomoćnici Avram Aškenazi i Štefo-efendija. Službenici koji su radili u odaji s mašinama bili su isti kao i ranije, uz napomenu da je te godine osam učenika/šegrtâ pomagalo prilikom slaganja slova i na turskom i na bosanskom jeziku.⁴⁰ Nakon smrti Mehmeda Šaćira Kurtćehajića za jednog od korektora i kontrolora za vilajetske novine postavljen je Salih Vehbi-efendija. Poslove urednika novina i glavnog slovoslagača obavljao je Abdulkadir-efendija, dok je urednik za tekstove na bosanskom jeziku (*Boşnakça muharrir*) i dalje službeno bio Mandić. Slovoslagači za bosanski jezik bili su Jovo-efendija i Stevo-efendija. Solomon-efendija je imenovan za slovoslagača tekstova na hebrejskom

---

³⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna*, Sarajevo, 1291/1874, str. 46.

³⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna*, Sarajevo, 1284/1867, str. 35.

³⁹ Prvi i drugi slovoslagač su i dalje isti kao i na početku uspostave navedenog ureda, s tim da se postavlja i urednik za vijesti koje se prenose sa srpskog jezika imenuje Miloš-efendija dok su slovoslagači Stefan, Jovo, Đorđo i Avram, a službenik za litografiju Behram-efendija, službenik za mašinom za štampanje Ibrahim-efendija, službenik za štamparskim valjkom Ali-aga, kao i ostali službenici u Vilajetskoj štampariji: Ibrahim-aga, Salih-aga, Dimitri-aga i distributer novina Hajim-efendija. Vidi: *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna*, Sarajevo, 1286/1869, str. 20.

⁴⁰ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna*, Sarajevo, 1288/1871, str. 31.

(*Yahūdice mürettib*). Hajim-efendija je bio zadužen za poslove distribucije novina.⁴¹ Od 1874. direktor Vilajetske štamparije bio je Halil Rifat-beg Imamović⁴² a sljedeće godine Javer-efendija.⁴³ U Vilajetskoj štampariji je zajedno sa urednicima radilo petnaestak radnika. Tako se i za 1878. godinu navodi da je pored pomoćnika direktora Abdulkadir-efendije, urednik za tekst na slavenskim jezicima i prevodilac sa njemačkog i slavenskih jezika bio Mandić, te da je u štampariji radilo 14 radnika.⁴⁴ Na osnovu sastava navedenih ureda, za korespondenciju i izdavaštvo, uočava se konfesionalna raznolikost i vrlo razvijen sistem komuniciranja, kako sa brojnim mjestima u Vilajetu tako i sa brojnim mjestima u Carstvu.

Svi navedeni uposlenici u državnim organima bili su primarno zaduženi za što bolju komunikaciju prijestolnice Carstva sa Sarajevom, a posredstvom službenih kanala komunikacije.⁴⁵ Budući da je list bio zvanični list Vilajeta, glavni urednik je objedinjavao sve poslove i organizacijski predstavljao list, dok je autoritet Vlade nužno utjecao na sam profil i strukturalno-tematsku ujednačenost lista, od prvog do posljednjeg broja.⁴⁶ U Vilajetskoj štampariji štampani su svi brojevi lista *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. Smjena određenih službenika i urednika donekle je, pored drugih uobičajenih okolnosti, utjecala na jezik i stil određenih priloga unutar lista *Bosna*, dok je stil u listu *Sarajevski cvjetnik* prilično ujednačen od prvog do posljednjeg broja.

Što se tiče prevođenja, i ono je donekle utjecalo na jezik listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. U osmanskoj administraciji u Bosni u to vrijeme bilo je dosta prevodilaca a ističu se Mehmed Šaćir Kurtćehajić (sa osmanskog turskog), Miloš Mandić (sa njemačkog i slavenskih jezika), Mustafa Hulusi-beg koji je bio prevodilac zadužen za poslove pravne naravi u livi/sandžaku Travnik, u Banjoj Luci Hadži Hifzi-efendija i Kostantin-efendija dok je u istom mjestu Atif-efendija bio prevodilac u Kancelariji za popis, zatim Husejin Zuhdi-efendija i Aleksi-efendija u apelacionom vijeću Vilajeta, Davičo-efendija koji je radio u štampariji, Muharem-efendija u Sarajevskom uredu

---

⁴¹ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1290/1873, str. 36.

⁴² *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1291/1874, str. 47.

⁴³ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1292/1875, str. 47.

⁴⁴ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1295/1878, str. 84.

⁴⁵ U *Salnami* za 1866/67. godinu (str. 103) se navode se i službeni prevodioci koji za strane (evropske) konzulate koji se nalaze u Bosni 1866. godine.

⁴⁶ *Bosna* je imala nekoliko urednika, međutim, nijedan urednik nije tačno naznačen, već se informacija o uredniku nalazi u nekim od vijesti koje se saopćavaju u listu. Prvi urednik bio je Sarajlija Mustafa Rafet-Imamović (1842-1912) koji je bio visoki vilajetski činovnik. Kasnije je na mjesto urednika došao Mehmet Šaćir Kurtćehajić, pokretač lista *Sarajevski cvjetnik*. Osim navedena dva urednika, tu su i Salih Biogradlija, Javer Bruh i njegov pomoćnik Nuruddin Kurtćehajić i Kadri Carigradlija. Vidi detaljnije: Kruševac, Todor. *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978, str. 41.

za popisivanje, Kečet-efendija u Uredu za poslove sa strancima, prevodioci u centralnoj administraciji Vilajeta Behdžet-efendija i Rasim-efendija,⁴⁷ Osman-efendija, Salih-efendija, Ahmed-efendija i Alkalaj-efendija u Mostaru, Hasan-efendija u Novom Pazaru, Abdulkadir-efendija u Bihaću, te prevodioci u stranim konzulatima u Sarajevu (Msje Safi, Sakis, Paskal Pereza, Msje Sent Mari, Pinhačić, Čenberli, Jozić, Toma Hrkalović), Mostaru (Dragomanović, Žerom, Drago Manović, Kapo Distrija, Ilarjanof, Isak Salom)⁴⁸ i drugi. Na osnovu navedenih podataka jasno je da je Bosna kao Vilajet na krajnjem zapadu Osmanskog Carstva bio izuzetno važan za velike sile koje su nastojale ostvariti svoje regionalne i globalne interese u Bosni, a Bosna je bila najotvorenije mjesto za komunikaciju i dobijanje podataka o funkcioniranju Osmanskog Carstva u svakodnevnom životu. U toj razmjeni podataka učestvovali su i domaći intelektualci i obrazovani sloj administracije kao i strani diplomate koji su također nastojali na odgovarajući način predstaviti i svoje države iz kojih su dolazili tako da je jedan dio štampe i informacija/vijesti iz štampe svakako mogao doći direktno do urednika *Sarajevskog cvjetnika* i *Bosne* preko stranih konzularnih predstavnika u različitim mjestima u Bosanskom vilajetu. Neki konzuli su ostavili zanimljive putopisne bilješke o Bosni iz tog perioda a neki naučne knjige i studije o kulturnoj baštini iz perioda osmanske vladavine, kao što je slučaj sa knjigom *Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler* koju je pruski konzul Otto Blau objavio 1868. godine, a u kojoj je predstavio rječnik *Makbul-i Arif* Muhameda Hevajje Uskufije, kao i druga slična djela.⁴⁹ No, nisu svi konzuli imali istu politiku prema Vilajetu i prema Osmanskom Carstvu, tako da su vjerovatno i takve vrste neslaganja morale imati nekog utjecaja na odabir informacija i na vrstu informacija iz određene države u listu *Bosna*, a u prvom periodu i na neke izvore u *Sarajevskom cvjetniku*. Izbjegavanje preuzimanja informacija iz određenih medija i određene države u određenom trenutku također se može se tretirati kao neka vrsta komunikacije, a politiku takve vrste vodilo je tijelo zaduženo za sprovođenje politike Vilajeta. S druge strane, s obzirom na strukturu uredništava i kadra koji je mogao prenositi određene vijesti iz drugih zemalja izvan Carstva, moglo bi se reći da je u listu *Bosna* povremeno dolazilo do jačanja svijesti za lokalne teme dok je kontrolor za prevođenje

---

⁴⁷ Rasim-efendija je bio prevodilac u Uredu za politiku Vilajeta (*Dā'ire-i Politika-i Vilāyet*). Vidi: *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1283/1866, str. 33.

⁴⁸ Spomenuta imena preuzeli smo iz knjige neobjavljene magistarske radnje: Çiçek, Hatice. *Bosna sālnāmelerinin transkript edilerek incelenmesi*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023.

⁴⁸ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1285/1868, str. 20.

⁴⁹ Blau, Ernst Otto Friedrich August. *Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler*, Leipzig : Brockhaus, 1868.

takvih vijesti bio Mehmed Šaćir Kurtćehajić, a što se slobodnije moglo iskazati u listu *Sarajevski cvjetnik* koji nije imao status službenog lista Vilajeta i na njega se nisu odnosile odluke tijela Vilajeta zaduženog za politiku.

U pogledu donošenja odluka koje vijesti će biti važne za objavljivanje u interesu Vilajeta svoje mjesto ima i Ured za vanjske poslove i korespondenciju sa strancima (*Umūr-i Tahrīriyye-i Ecnebiyye Odası/Kalemi*) u Sarajevu, a potom i u drugim regionalnim centrima u Bosanskom vilajetu.⁵⁰ Zanimljivo je da je na početku u tom uredu radio pisar Konstantin-efendi a pisar i prevodilac za korespondenciju na francuskom jeziku Kečet-efendija, što ukazuje na neke opće tendencije u službenoj komunikaciji administracije sa svim vjerskim zajednicama. Administracija je bila multikonfesionalna.

Prema bosanskim salnamama, u vilajetskim tijelima 1866. nalazi se i tijelo koje se zove Vilajetski ured za politiku (*Dā'ire-i Politika-i Vilāyet*). Službenik zadužen za politiku Vilajeta bio je u Upravnom vijeću Vilajeta po službenoj dužnosti. U Vilajetskom uredu za politiku glavni službenik za politiku i povjerenik (komiser) za odnose prema Srbiji i Crnoj Gori bio Ali-beg-efendija, a članovi u uredu bili su: Konstantin, Rašid-efendija (prevodilac), Kečet-efendija (službenik za prepisku i obavještavanje na francuskom), Šukri-beg (zadužen za prepisku i obavještenja na turskom) i Halil-beg (bilježnik).⁵¹ Navedeni ured bio je povezan sa Uredom za vanjske poslove i korespondenciju sa strancima u Bosanskom vilajetu. Jedno vrijeme u sarajevskom uredu je kao pomoćnik službenika za politiku vilajeta bio Ahmed Rašid-efendija, a u Novom Pazaru Ahmed Hami-beg, te privremeno Rumi-efendija.⁵² Kasnije se taj ured širio. Godine 1868. uvodi se i služba direktora ureda za politiku (*politika müdiri*)⁵³ koju je obavljao Ahmed Rašid-efendija, dok je prevodilac bio i dalje Kečet-efendija. Iz razloga pragmatične naravi, i pri livama/sandžacima zadužuju se određeni službenici koji će se baviti poslovima katastra i korespondencije sa strancima. U Bihaćkoj livi za poslove sa strancima 1868. bio je zadužen pisar Husejin-efendija.⁵⁴ Godinu poslije za poslove vođenja katastra, korespondencije i popisa stanovništva u livi Bihać bio je imenovan pisar Zija-beg.⁵⁵ On je istovremeno bio u kontaktu sa

---

⁵⁰ Glavni ured je bio u Sarajevu, a ostali regionalni uredi u raznim livama u Bosanskom vilajetu.

⁵¹ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1283/1866, str. 33.

⁵² *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1293/1876, str. 62.

⁵³ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1285/1868, str. 20.

⁵⁴ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1285/1868, str. 69.

⁵⁵ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1286/1869, str. 51.

službenicima u telegrafhani u Bihaću kao i sa ostalim službenicima zaduženim za kontrolu popisa stanovništva Bosanskog vilajeta koji je trebalo obaviti naredne godine. U administraciji Bosanskog vilajeta radili su službenici stranci koji su bili zaduženi za usluge prevođenja ili korespondencije na jezicima kojima su vladali. Tako je direktor navedenog Ureda za vanjske poslove i korespondenciju sa strancima (*Dā'ire-i Umūr-i Ecnebiyye*) 1871. godine direktor bio Šarl-efendi a službeni vilajetski prevodilac Kečet-efendi.⁵⁶ U istom uredu kontrolor prevodilaca za prevođenje zakonskih i podzakonskih uredbi (*kavānīn nizāmāt tercūmanları musahhihi*) bio je Mehmed Šaćir (Kurtćehajić). Pisar zadužen za tekstove na turskom jeziku bio je Husejn Zeki-efendija, a jedan od pomoćnika u spomenutom uredu bio je Niko-efendija.⁵⁷ Iste godine u livi Bihać službenik u uredu za poslove sa strancima bio je Mehmed-efendija, a u livi/kazi Mostar u Odjelu za poslove sa strancima u kadiluku/livi radi čak sedam službenika.⁵⁸

Treba napomenuti da je, pored tehničkog osoblja u uredima za korespondenciju i u štampariji, prema Uredbi o uređenju Bosanskog vilajeta, postojala i odgovorna osoba – *mektubdžija* koji je bio generalni sekretar centralne vilajetske uprave i član Vlade. Jedna od njegovih dužnosti bila je također da „u ime vilajeta daje zvanična i nezvanična saopćenja za štampu, da regulira i kontrolira tekstove službenih vijesti koje se objavljuju u novinama“. On je istovremeno bio i sekretar i potparol Vlade, ali i odgovorni urednik u službenim glasilima i izdanjima Vilajeta, odnosno u listu *Bosna*, salnamama/godišnjacima Bosanskog vilajeta i knjigama/udžbenicima i drugim izdanjima koje je štampala Vlada u Vilajetskoj štampariji.⁵⁹ U periodu od 1866. do 1870. *mektubdžija* je bio Tevfik-beg, a njegov zamjenik Zija-beg. Dio poslova obavljao je i njegov pomoćnik (*muavin*). Godine 1869. pomoćnik mu je bio Imamović Mustafa Rafet-efendija. Funkciju mektubdžije u uredu za korespondenciju 1871. preuzima Zija-beg. Pošto je 1873. jedno vrijeme ta pozicija bila upražnjena, dio rukovodećih poslova u uredu preuzeo je direktor (*mudir*) Mustafa Kazim-efendija. Godine 1874. mektubdžija u uredu za korespondenciju bio je Mehmed Lutfi-efendija, a od 1875. do 1877. Enver-efendija.

---

⁵⁶ Çiçek, Hatice. *Bosna sâlnâmelerinin transkript edilerek incelenmesi*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023, str. 52.

⁵⁷ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna*, Sarajevo, 1288/1871, str. 30.

⁵⁸ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna*, Sarajevo, 1288/1871, str. 114.

⁵⁹ Vidjeti detaljnije u: Aličić, Ahmed S. *Uredba o organizaciji vilajeta 1867. godine*. // *Prilozi za orijentalnu filologiju*, knj. XII–XIII, 1962–63. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1965.

Posebno mjesto u službenoj korespondenciji i komunikaciji imali su konzulati u Bosanskom vilajetu. Francuska je u Bosanskom vilajetu imala svog konzula još od 1793. (Travnik), Austrija od početka 19. vijeka, a ubrzo su i ostale velike sile imale svoje diplomatske predstavnike u Bosni. U drugoj polovini 19. vijeka u Bosni je bilo dosta konzulata. U austrougarskom konzulatu u Sarajevu nalazio se generalni konzul, u Mostaru jedan konzul, a pomoćnici konzula u Trebinju, Livnu, Brčkom i Banjoj Luci. Rusija i Francuska imali su po dvojicu diplomatskih predstavnika (Sarajevo, Mostar), dok su po jednog predstavnika (Sarajevo) imali Prusija, Engleska i Italija. U drugoj polovini 19. vijeka austrougarski, ruski i francuski konzul imali su svoje službene prevodioce, dok su navedene poslove u drugim predstavništvima radili sekretari, pisari i drugi službenici. Također treba napomenuti da su u konzularna predstavništva navedenih zemalja stizale novine u kojima su se objavljivali, između ostalog, i podaci koji se tiču Osmanskog Carstva. Također se uočava da se u nekim od pristiglih novina iz tih zemalja pisalo i protiv osmanske administracije i općenito osmanske vlasti u Bosni, što se vidi i iz nekih kasnijih reakcija i informacija koje se mogu naći u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*.⁶⁰

U uredništvo lista *Bosna* stižu informacije službenim kanalima od različitih institucija i državnih tijela, uključujući i tijela na lokalnom nivou. Po službenoj dužnosti, informacije o postavljenjima stižu kako iz središta Carstva tako i iz nadležnih organa Bosanskog vilajeta. Uredbe na lokalnom nivou koje su nastale nakon usklađivanja propisa koje je izdala centralna administracija prevode se na bosanski te objavljuju i na narodnom jeziku i na službenom jeziku Carstva. Izlaženje lista koji je predstavljao službeni list Vilajeta podrazumijevao je određene preduvjete već razvijene komunikacije i prenošenja informacija u Bosanskom vilajetu sredinom 19. vijeka, ali i odraz nove politike Carstva u pogledu otvorenosti društva prema evropskim utjecajima i modernizaciji načina komunikacije. Način kako je država nastojala komunicirati sa mladima jeste reforma obrazovanja, školstvo i prosvjeta. Takve vrste vijesti nalaze se i u listu *Bosna* i *Sarajevskom cvjetniku*, dok su uredbe o obrazovanju bile aktuelne. Listovi *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* izlazili su dvojezično, na osmanskome turskom i na bosanskom jeziku, a pisani

---

⁶⁰ Takvi su članci iz Austrougarske Monarhije, odnosno iz Dalmacije, koji imaju namjeru pobuniti „hrišćane“ u Bosni protiv Vlade (vidi: *Bosna*, br. 496, 15.12. i 27.12.1875, str. 1-4; *Sarajevski cvjetnik*, 28. marta 1870, god. 2, br. 13, str. 1-4.), kao i list *Vanderer* „lažne vijesti sa turske granice“ (vidi: *Bosna*, br. 95, 18.03. i 30.03.1868, str. 4)

su i arapskim slovima i ćirilicom.⁶¹ U prvom broju *Bosne* jasno se razaznaje politika i centralne ali i vilajetske uprave:

Vilajetska je uprava već počela svoj rad trudeći se, da vilajet napreduje u svakom obziru. Ali i narodu leži u interesu, da učastvuje u tom radu i da podpomogne da se dostižu cjeli premilostivoga cara našeg, koji hoće da se narod poučava u čitanju i pisanju i u ostalim za napredak nužnim naukama (...) Za raspostranjenje obrazovanosti u narodu najbolja su sredstva novine na narodnom jeziku (...) Kao što se vidi novine će ove nositi ime „Bosna“, a izlaziće na turskom i bosanskom jeziku u nedelji dana jedanput, i biće organ vlade vilajeta bosanskog, te će im biti zadatak da poučavaju narod, i da ga posavjetuju u podaničkim dužnostima njihovim itd.

Zvanični list imao je jasnu društvenu funkciju i namjeru: trebalo je obrazovati narod, informirati ga i podučavati kako bi ostao vjeran državi. List/novine *Bosna* imao je i funkciju posredovanja u komunikaciji osmanske vlasti sa narodom koji je trebalo prosvjeđivati ne samo u okviru novih uredbi o školstvu nego je tom istom narodu trebalo osigurati i aktuelne informacije kako iz Carstva tako i iz svijeta. Novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* imaju za cilj omogućiti širim slojevima pristup informacijama i na narodnom jeziku i na službenom jeziku carstva u kojem žive. Dakle, u društvu su se stekli i zakonski preduvjeti za razmjenu informacija i na lokalnom, narodnom jeziku. Stvoreni su i preduvjeti za razmjenu informacija iz raznih dijelova svijeta posredstvom javnih institucija ili državnih organa i ljudi koji su zaduženi za informiranje, a jedan od medija koji je, između ostalih, imao i tu funkciju bile su novine. Iz lista *Bosna* saznaje se i relacija navedenog lista sa listom/novinama *Sarajevski cvjetnik*, kada se upućuje čestitka istim ljudima što su pokrenuli, pored zvaničnog, službenog, i jedan nezvanični list *Sarajevski cvjetnik*. U skladu s navedenim, list *Bosna* je bio bliži vilajetskoj administraciji jer je on naprosto bio organ institucije vilajetske vlade/uprave. Stavovi koje je iznosio list *Bosna* mogli su se smatrati i stavovima navedene institucije. To pogotovo važi za službene akte različitih administrativno-upravnih instanci i organa koji su se redovno objavljivali u listu *Bosna*, a u manje formalnom stilu i znatno manjem obimu u *Sarajevskom cvjetniku*.

Pored ureda za korespondenciju, za poslove sa strancima, za politiku Vilajeta, postojali su i uredi pri vilajetskoj vladi koji su se bavili praktičnim elementima komunikacije, koristeći

---

⁶¹ Kruševac, Todor. Bosanskohercegovački listovi u XIX veku. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978, str. 49.

sredstva za prenošenje informacija i vijesti. Najviše službenika za komunikaciju (*muhābere*) i prenošenje podataka radilo je u tim uredima. S obzirom na navedeno, može se slobodno zaključiti da se u njima obavljala institucionalizirana, profesionalizirana službena komunikacija, a uposlenici zaduženi za takvu vrstu komunikacije koristili su tada najvažnija sredstva za komuniciranje i prenošenje informacija s jednog mjesta na drugo. Oni su radili uredima za telegrafske i poštanske poslove.

2.3. Aspekt višejezičnosti i internacionalizacije vijesti u novinama: dvojezična koncepcija/struktura informacija u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*

Dvojezična koncepcija/struktura listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* uvjetovana je postojećim uredbama o reorganizaciji vilajetskih uprava u Carstvu, koje su otpočele 1864. godine. Naime, kad je 8. oktobra 1864. godine, u vrijeme sultana Abdulaziza I, donesana uredba (*nizamname*) o utemeljenju vilajetskog sistema, bilo je jasno da se sistem uređenja lokalne vlasti značajno mijenja u odnosu na raniji ejaletski sistem uprave.⁶² U pogledu osnivanja lista *Bosna* treba skrenuti pažnju i na sličnost sa okolnostima osnivanja lista *Tuna/ Dunav*, koji je bio jedan od pouzdanih izvora vijesti za list *Bosna*. Zato ćemo navesti nekoliko informacija koje nam preciznije objašnjavaju kontekst osnivanja štamparije u Sarajevu i utemeljenja zvaničnog vilajetskog lista kakav je bio list *Bosna*. Zajedno sa ostalim vilajetima u Carstvu, utemeljen je i Vilajet Bosna. Tačka 9. *Nizamname o vilajetima* sadrži obavezu utemeljenja vilajetske štamparije u svakom vilajetu, za čije se osnivanje zadužuje poseban ured i imenuje posebna osoba koja radi u sekretarijatu Vilajeta.

Prvi koji je na prostorima Balkana završio potrebne pripreme za realizaciju navedenih tačaka iz *nizamname* bio je Midhat-paša koji je 3. marta 1865. godine u Ruščuku utemeljio vilajetsku štampariju i osnovao list *Dunav/Tuna*. List je na početku izlazio sedmično i dvojezično – na turskom i na bugarskom jeziku. U toj formi list izlazi sve do 1877. On je osigurao četiri mašine za štampanje, imao je slog slova na osmanskome turskom jeziku i slog slova na reformiranoj ćirilici, dok su na listu radili službenici u uredima Vilajeta koji su se bavili slaganjem slova, prevođenjem sa bugarskog i francuskog, kao i oni koji su osiguravali da se određeni broj primjeraka odštampa, uveže i odnese na poštu u predviđenom roku. Identičan način organizacije

---

⁶² Gölen, Zafer. *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, str. 210-240.

prilikom utemeljenja i raspodjele odgovornosti zapaža se i u Bosanskom vilajetu prilikom utemeljenja lista *Bosna* i redakcije koja je istovremeno radila na pripremanju i objavljivanju salnama (službenih vilajetskih godišnjaka) i drugih izdanja. Budući da je u drugoj polovini 19. vijeka u Osmanskom Carstvu bila jako dobro razvijena mreža štamparija, od čega je u Istanbulu, pored tri službene/državne vilajetske štamparije, radilo blizu devedeset drugih štamparija koje su pripadale ili državi ili privatnim licima i udruženjima, vrlo je realna pretpostavka da je dio sloga za štampu osmanskog turskog teksta preuzet ili nabavljen od istih nabavljača koji su taj slog ranije isporučili štampariji u Podunavskom vilajetu, u Ruščuku, a koja je štampala list *Tuna Gazetesi*, odnosno list *Dunav*.⁶³

U Istanbulu gdje je većina stanovništva govorila turski novine su izlazile uglavnom na osmanskome turskom jeziku koji se pisao tom jeziku adaptiranom arabičkom grafijom. Najveći izazov bili su balkanski vilajeti gdje su se kao maternji jezici koristili neki od balkanskih jezika. Zato je osmanska administracija kao „projekt model“ uzela Podunavski vilajet (Tuna Vilāyeti). Uredba o pisanju dvojezičnih listova/novina koje će finansirati vlada Vilajeta i koje će promovirati rad osmanske administracije iziskivala je posebne napore prilikom ustanovljavanja koncepcije takvog lista/novina. Zato se odlučuje na osnivanje dvojezičnog bugarsko-turskog lista koji će se zvati *Tuna/Dunav*. Navedeni list počinje se objavljivati 16. ševvala 1281/3. marta 1865. godine i izlazi do juna 1877. godine. Slog za turska slova bilo je jednostavno nabaviti, a slog za ćirilica „bugarska“ slova također je bio već izrađen i prilagođen narodnom govoru u Bugarskoj.

Kada se uporedi formalna struktura lista *Dunav* (*Tuna Gazetesi*) i lista *Bosna*, uočavaju se velike sličnosti:

- a) objavljuju se dvojezično (na jednom od južnoslavenskih jezika i na osmanskome);
- b) dvije strane su na jednom od južnoslavenskih jezika i dvije strane na osmanskome;
- c) u oba časopisa u prvom periodu tekst se piše trostubačno (na jednom od južnoslavenskih jezika i na osmanskome) a kasnije četverostubačno;
- d) slična struktura podnaslova i način prikupljanja informacija;

---

⁶³ Vidjeti detaljnije: Gölen, Zafer. *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, str. 212; Kocabaşoğlu, Uygur. *Tuna Vilayeti Gazetesi*. // OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. Sayı: 2, Ankara: OTAM, 1991, str. 143; Seyhan, Salih. *Osmanlı döneminde Bosna Hersek'te çıkan ilk özel Türkçe gazete Gülşen-i Saray*. // Selçuk İletişim, 7(3), Konya, 2012, str. 110-116; Seyhan, Salih; Temiztürk, Hakan; Dizdar, Senada. *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2016, str. 150-170.

Što se tiče same koncepcije listova *Dunav (Tuna Gazetesi)* i lista *Bosna*, treba napomenuti nekoliko zajedničkih osobenosti navedenih dvaju listova:

- a) Oba lista predstavljaju službeno glasilo/list Vlade Vilajeta u sredinama gdje se osim turskog koristio i neki od južnoslavenskih jezika;
- b) Oba lista su otvorenog tipa u smislu *ravnopravne konfesionalne zastupljenosti*: najduže su direktori vilajetskih štamparija koje su štampale naveden listove u Ruščuku i Sarajevu bili nemuslimani, oko polovine urednika i uposlenika u štamparijama koje su prevodile vijesti, pripremale i štampale ih u navedenim listovima bili nemuslimani.
- c) Oba lista usmjerena su prema poznavaocima turskog jezika, s jedne strane, i poznavaocima bosanskog, odnosno bugarskog, s druge strane, prenoseći vijesti na oba jezika i povezujući informativni prostor na spomenutim jezicima.

Mehmed Šaćir Kurtćehajić uređuje *Sarajevski cvjetnik* koji je također bio dvojezičan i koji je na drugi način, kao nezvanični list povezivao informativni prostor na dvama jezicima. Njegova sudbina ukazuje na razliku između zvaničnih i nezvaničnih listova, ukazujući na probleme s kojima se suočava nezvanični list koji ne može pratiti zvanične listove u pogledu finansiranja⁶⁴ i slanja primjeraka u razne dijelove vilajeta i Carstva, ali može poslužiti kao list u kojem će se pokazivati veća doza „iskrenosti“ u komunikaciji sa običnim čovjekom, u kojem se neće držati do „partajičnosti“,⁶⁵ koji će „duhu vremena i potrebama našega naroda i zemlje odgovarati moći“⁶⁶ i u kojem će se moći objavljivati reakcije i odgovori koji uglavnom nisu zvanični odgovori organa osmanske uprave u Bosni. Što se tiče otvorenosti lista *Sarajevski cvjetnik*, navedeni list je otvoren za takve vrste komentara i reakcija tako da u njemu svoje dopise objavljuju i bosanski fratri i pravoslavni sveštenici. Kurtćehajić piše i o primjerima cenzure u Europi i u Osmanskom Carstvu, iskazuje nezadovoljstvo rezultatima nekih projekata koje je finansirala Vlada Bosanskog vilajeta

---

⁶⁴ „...vi znate, da mi nepišemo njega na listu od cvijeća niti vodom iz Miljacke, nego nam treba kupiti hartiju, mastilo i. t. d. niti ga šaljemo vama po vjetru...”. V. [Kurtćehajić, Mehmed Šaćir]. Nekijim b(p)redbrojnicima lista. // *Sarajevski cvjetnik*, 28. marta 1870. / 8. muhareme 1287, god. 2, br. 13, str. 1; Prema: Dizdar, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige. Sarajevo : Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017, str. 143.

⁶⁵ Uvod. („Sarajevski cvjetnik” počeo izlaziti), *Sarajevski cvjetnik* 26. decembra 1868, (I/1), str. 1.

⁶⁶ Vilajetske vijesti : iz Novog Pazara. [Podrška „Sarajevskom cvjetniku”]. // *Sarajevski cvjetnik* 26. decembra 1868. / 24. ramazana 1285. god. 1, br. 01, str. 1-4.

(put preko Sarajevo-Travnik-Livno) iznoseći javno i u štampanoj formi stav koji bi Vlada teško objavila u svom zvaničnom glasilu/listu/novinama,⁶⁷ kritizira reforme u obrazovanju.

O zakonima se piše i u listu *Bosna* i u listu *Sarajevski cvjetnik*. U listu *Bosna* najčešće se donosi tekst nekog zakona ili uredbe, uz preteće stavove o tome kako se navedene zakonske odredbe trebaju primjenjivati, dok se u listu *Sarajevski cvjetnik* nerijetko kritizira postupak primjene zakona. odnosno kritiziraju vilajetski činovnici koji zbog privatnih relacija nanose štetu državnoj kasi.⁶⁸ Institucionalizacija informacija sadrži svakako i one postupke kontrole i provjerljivosti izvora podataka koji informacijama i vijestima daju potreban stepen vjerodostojnosti i p(r)ovjerljivosti, bez obzira na to da li se one objavljuju u zvaničnim ili nezvaničnim listovima/novinama.

---

⁶⁷ [Kurtćehajić, Mehmed Šaćir]. [Razgovor dvojice] : Priposlato. [Kako vlada harči narodni novac]. // *Sarajevski cvjetnik*, 25. aprila 1870. / 6. muharemu* 1287, god. 2, br. 17, str. 1-4.

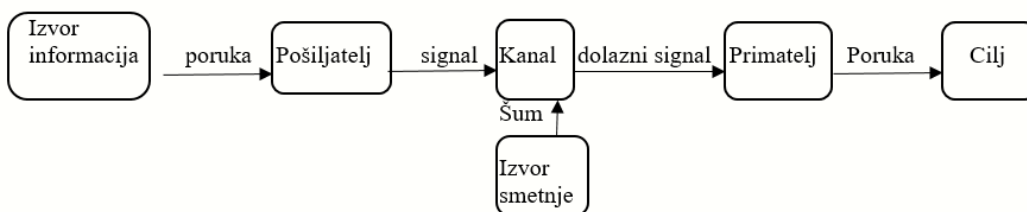
⁶⁸ [Kurtćehajić, Mehmed Šaćir]. [Dodatak zakonu o desetini]. // *Sarajevski cvjetnik*, 29. aprila 1872. / 3. rebiul-evel 1289, god. 4, br. 09, str. 1; [Kurtćehajić, Mehmed Šaćir]. Priposlato. Razgovor dvojice Hercegovaca. // *Sarajevski cvjetnik*, 1. julija 1872. / 7. džemazul-evela 1289, god. 4, br. 14*[15], str.1-4.

3. Komunikacijski aspekti listova/novina *Bosna i Sarajevski cvjetnik*

Pitanje komunikacije i razmjene informacija posredstvom štampe u Bosanskom vilajetu u 19. stoljeću uglavnom je istraživano iz aspekta iz kulturne historije. Istraživanje komunikacije unutar printanih medija vrlo često podrazumijava istraživanje načina prikupljanja vijesti i informacija, osoba i tijela koja učestvuju u prikupljanju, oblikovanju i distribuiranju medijskih sadržaja. Osim načinom prikupljanja i oblikovanja informacija, takve studije također se bave proučavanjem iskaza, tematikom i predmetom printanog sadržaja uz analiziranje njegovih formalnih obilježja. Proučavanje načina prikupljanja, oblikovanja i širenja takvih informacija podrazumijeva i istraživanje sredstava i tehnologija prenošenja informacija, odnosno komunikacijskih kanala za dobijanje i slanje informacija u formi printanog medija. Zbog vremenskog odmaka i nedostatka takve vrste informacija, u daleko manjem obimu mogli su se proučavati korisnici/recepijenti takvih informacija, izuzev ukoliko se dio njih izravno navodi u objavljenim tekstovima unutar printanih medija tog vremena. Sadržaj listova/novina *Bosna i Sarajevski cvjetnik* posredno ukazuje na to da su novine u drugoj polovini 19. vijeka u Bosanskom vilajetu imale svojevrsnu funkciju integracije informacija iz različitih oblasti, bilo da se radi o pitanjima pravne naravi, političke, ekonomske, povijesne, sociološke, pedagoške ili antropološke naravi. Zato se na svakom početku proučavanja načina komunikacije u bosanskoj štampi u drugoj polovini 19. vijeka u cjelini proučava ponajprije „transfer informacija“, a nakon toga kontekst i namjera (intencija) odabranih informacija, kao i posredovanje i način prenošenja poruka koje nosi svaka komunikacija.⁶⁹ Informacije koje se prenose u listovima *Bosna i Sarajevski cvjetnik* mogu se proučavati i kroz model komunikacije koji daju Shannon i Weaver u sljedećem dijagramu:

---

⁶⁹ Kunczik, Michael; Zipfel, Astrid. Uvod u znanost o medijima i komunikologiju (prev. A. Rešetar, D. Sušilović). Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert, 2006, str. 20.

Dijagram 1: *Opći matematički model komunikacije prema Shannonu i Weaveru*⁷⁰

Budući da su listovi *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* printani mediji, komunikacija je samo naizgled jednosmjerna, kao navedeni dijagram. Međutim, kada se čitaju navedeni listovi, sasvim je jasno da je sistem komuniciranja u njima i putem njih, u vrijeme dok su štampani i čitani u drugoj polovini 19. vijeka, bio višesmjernan, što se najočitije zapaža u raspravama i reakcijama na neke druge članke i informacije u drugim medijima, odnosno na priloge u kojima se prenose brojne informacije iz različitih novina iz svijeta, ali i informacije koje se objavljuju u listu *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* a njihovi su autori dopisnici ili uredništvo tih dvaju listova/novina. Ukoliko se prihvati kao provjerljiv podatak da je tiraž *Sarajevskog cvjetnika* iznosio 2.000 primjeraka⁷¹, a list je objavljen u 170 brojeva, to bi značilo da je distribuirano oko 340.000 primjeraka lista *Sarajevski cvjetnik*. S druge strane, list *Bosna* imao je osigurane finansije kao zvanični list Bosanskog vilajeta, te je i on mogao imati sličan ili veći tiraž, a objavljen je u 636 brojeva, te bi realna pretpostavka bila da je list *Bosna* distribuiran u otprilike 1.200.000 primjeraka u vrijeme dok je izlazio.

S obzirom na navedeno, spomenute listove možemo uvjetno uvrstiti u tadašnje masovne printane medije u Bosanskom vilajetu u drugoj polovini 19. vijeka. U tom kontekstu treba se osvrnuti na neke od osnovnih elemenata koji ulaze u definiciju štampanih masovnih medija, kao što su: a) skup aktivnosti za stvaranje određenog programskog sadržaja za širu publiku, b) tehnološke pretpostavke prenošenja informacija (pošta, telegraf, štampa), te c) institucije koje se bave informacijama i formiraju medijske kanale kojima se kreću informacije, d) pravila, shvatanja i precizirane procedure koje se poštuju u oblikovanju vijesti, e) određena očekivanja i navike kako

⁷⁰ Uporedi: Kunczik, Michael; Zipfel, Astrid. Uvod u znanost o medijima i komunikologiju (prev. A. Rešetar, D. Sušilović). Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert, 2006, str. 20; Jančićević, Jasna. Komunikacija i kultura : sa uvodom u semiotička istraživanja, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. 2000, str. 52.

⁷¹ Vidi: Biblioteka grada Sarajeva. <https://digital.bgs.ba/sarajevski-cvjetnik/> (JU Biblioteka Sarajeva, pristupljeno 17.10.2023.)

izdavača (Vlade Bosanskog vilajeta ili urednika lista) tako i publike, odnosno čitatelja, f) osobe zadužene za njihovo publiciranje i g) razvijene mreže dopisnika i distributera.⁷²

Uredbom o uređenju Bosanskog vilajeta predviđa se i skup aktivnosti za otvaranje štamparije i štampanje vilajetskog lista i knjiga potrebnih za obrazovanje stanovništva. Za transfer informacija zadužuju se posebni uredi i direkcije koje osniva Vlada Bosanskog vilajeta, a isti su zaduženi da osiguraju tehnološke pretpostavke kako bi se listovi *Bosna* i drugi slični listovi mogli objavljivati na sistematičan način, u tačno precizirano vrijeme, prema definiranim procedurama i jasnom institucionalnom hijerarhijom. Budući da je urednik *Sarajevskog cvjetnika* ranije jedno vrijeme bio službeno zadužen za praćenje i prevođenje vijesti iz stranih novina, te radio u Vilajetskoj štampariji, bio mu je poznat način kako funkcionira javni printani medij.

Kao i list *Bosna* i list *Sarajevski cvjetnik* koristio je informacije koje su stizale javnim telegrafom i poštom. Na samom početku izlaženja urednik *Sarajevskog cvjetnika* ukazao je na etički kodeks koji se treba primjenjivati u navedenom listu. Iz sadržaja lista/novina dobijaju se i dodatne informacije o mreži dopisnika lista ali i pretplatnika, kao i o nekim načinima kako se taj list predstavljao široj publici. Tako se u navedenom listu mogu pronaći informacije o pretplatnicima na sljedeći način: „*Salih-paša mutesarif bihaćkog sandžaka uzima dva egzemplara našeg lista za svoje novce i poklanja ih bihaćkoj ruždiji i cazinskoj medresi, s tijem uslovljem, da se novine daju učenicima tih škola na čitanje.*”⁷³ Iz dopisa objavljenog u Sarajevskom cvjetniku, br. 9, od 28. februara 1870. saznaje se da se i učenicima banjolučke ruždije daju primjerci lista *Bosna* i *Sarajevskog cvjetnika* na čitanje. U isto vrijeme pretplatnici iz raznih mjesta javljaju da im novine dolaze redovno i da ih pažljivo čitaju.

Da bi se što sistematičnije predstavili načini komunikacije u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, potrebno je pratiti niz različitih aktivnosti na pripremanju i objavljivanju vijesti u navedenim listovima, te se takva vrsta komunikacije može podijeliti na dvije osnovne vrste, kako slijedi: a) *komunikacija u širem smislu*, koja podrazumijeva način prikupljanja i klasifikacije vijesti od izvora

---

⁷² McQuail, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC : SAGE Publications Ltd, 2010, str. 24. (link: <https://nibmehub.com/opac-service/pdf/read/McQuail's%20Mass%20communication%20theory.pdf>)

⁷³ *Sarajevski cvjetnik*, 13. februara 1871. / 5. zilhidže 1287, god. 3, br. 07, str. 1. Citirano prema: Dizdar, Senada. *Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: Prilog povijesti knjige*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017, str. 180.

informacija do Redakcije, i b) *komunikacija u užem smislu*, koja podrazumijeva načine oblikovanja novinskih jedinica od Redakcije do čitatelja. Način prikupljanja informacija za novine ili komunikacija u širem smislu ima velikog utjecaja na informativnost sadržaja vijesti, na vjerodostojnost informacija i na njihovu pouzadnost. Koliko je važan aspekt komunikacije u širem smislu, odnosno način prikupljanja informacija i vijesti govori nam i činjenica da se u moderno doba osnivaju posebne informativne agencije čija je primarna djelatnost prikupljanje vijesti iz raznih dijelova svijeta koje takve informaciji razmjenjuju, prodaju ili šire preko različitih medija informisanja. Za novine je vrlo važno da su vijesti aktuelne, odnosno blagovremene, tako da je brzina prikupljanja i slanja informacija vrlo važna za moderno novinarstvo. Za raznolikost u sadržajnom smislu i geografski ravnomjernu zastupljenost vijesti, u listovima gdje se to traži, vrlo je važno imati razvijene i pouzdane komunikacione kanale koji rade u kontinuitetu u skladu sa gore navedenim principima. Novine koje imaju pouzdane izvore informacija i razvijen komunikacioni sistem dostavljanja informacija do redakcija koje ih lakše stječu i zadržavaju stalnu čitateljsku publiku. One novine koje nemaju navedene osobine a pretendiraju da budu informativna glasila vrlo vrzo gube na informativnoj vjerodostojnosti i pouzdanosti. Stoga će se u radu osvrnuti i na navedene aspekte komunikacije listova *Bosna i Sarajevski cvjetnik* u širem smislu, opisanom kontekstu, te ukazati na važnost, brojnost i raznolikost izvora za prikupljanje informacija bez kojih bi bilo nemoguće njihovo oblikovanje u pogledu sadržaja ili u nekom drugom pogledu.

3.1. Informativni aspekt, aspekt vjerodostojnosti, pouzdanosti i komunikacija u širem smislu: načini prikupljanja i obrade vijesti

Kao što je već navedeno, informacije koje se objavljuju u novinama moraju sadržavati, osim nužnog stepena informativnosti, također i aspekt vjerodostojnosti kako bi se zadržala čitateljska pažnja. Prilikom navođenja vijesti u listovima/novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik* navodi se i izvor kako bi se postigla osobina provjerljivosti informacije koja se prenosi. Navođenje izvora, između ostalog, potvrđuje namjeru njihovih urednika da se informacije profesionalno obrade prilikom objavljivanja. U listovima/novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik* prilikom citiranja određenih izvora katkad se stavljaju navodnici („“), čime se želi iskazati i profesionalna „distanca“

novina u odnosu na izvore koji se prenose. Redosljed informacija također je bitan za analizu usmjerenosti određenog lista/novina. Budući da se u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* na samom početku obično nalazi rubrika Vilajetske vijesti, pretpostavka je da se navedene novine žele ponajprije obraćati i komunicirati sa stanovnicima Bosanskog vilajeta, a potom ostalim čitateljima u Carstvu, a tek onda sa ostalim izvorima informacija iz drugih dijelova svijeta. Komunikator, odnosno dopisnik ili izvor komunikacije također trebaju biti vjerodostojni i pouzdani. Zato se u *Bosni* i *Sarajevskom cvjetniku* prvo citiraju izvori iz centralne administracije, zatim iz vilajetskih službenih izvora, te par poznatih dopisnika,⁷⁴ a potom u drugim rubrikama izvori iz pouzdanih i vjerodostojnih novina u Osmanskom Carstvu, dok se neke vijesti iz drugih novina često prenose posredno, preko osmanske štampe. Ukoliko komunikaciju u širem smislu promatramo u kontekstu svih onih aktivnosti potrebnih da bi se vijesti u printanim medijima mogle oblikovati i obznani, potrebno je osvrnuti se i na sredstva za prenošenje vijesti koja su u 19. vijeku općenito napravila veliki iskorak ka modernom novinarstvu. U tom smislu, od posebnog je značaja bio (a) telegraf, iako je značajnu ulogu imala i (b) institucija pošte, kao i (c) organi u administrativnim tijelima Bosanskog vilajeta koji su se bavili obradom vijesti ili programskom komunikacijom sa (d) mrežom dopisnika. Budući da je list *Bosna* bio zvanični list Bosanskog vilajeta a *Sarajevski cvjetnik* nezvanični list, koji je uređivao Mehmed Šaćir Kurtćehajić, potrebno je istražiti da li su u obama listovima sredstva za prenošenje i dobijanje informacija korištena u istom obimu i na isti ili sličan način.

3.1.1. *Aspekt blagovremenosti i brzine komunikacije: brzojav/telegraf kao preduvjet modernog novinarstva i blagovremenog, brzog prenošenja vijesti*

Telegraf i službena pošta vrlo su značajni za širenje informacija i za razvoj modernog novinarstva.⁷⁵ Prva telegrafska linija u Bosni otpočela je 1858. godine. Od 1860. uspostavljena je

---

⁷⁴ Obično se ne daje ime dopisnika, nego se koriste opisni izrazi „naš carigradski dopisnik“, dopisnik iz Pariza, iz Trsta i sl.

⁷⁵ Već je napomenuto da je razlika između listova kao što su *Bosanski prijatelj*, s jedne strane, i *Bosna* ili *Sarajevski cvjetnik* s druge strane, očita. Većina istraživača će *Bosnu* ili *Sarajevski cvjetnik* nazvati novinama dok će se neki suzdržavati od toga da tako imenuju list *Bosanski prijatelj*, a ukoliko *Bosanski prijatelj* i uvrstili u djela bosanskohercegovačkog novinarstva, onda bi se on mogao ubrajati u neku vrstu produkta predmodernog novinarstva, za razliku od *Bosne* i *Sarajevskog cvjetnika* koji imaju velik broj karakteristika modernog novinarstva, prema kriterijima vremena u kojem su izlazili, na početku druge polovine 19. vijeka. Tome je značajan doprinos dao kako

za to vrijeme vrlo moderna telegrafska linija Sarajeva sa Istanbulom. Izlazak novina iz štampe često se prilagođavao vremenu odlaska štampe, dok je dolazak štampe iz Istanbula bio važan za prenošenje određenih informacija u lokalnim novinama. Telegrafske stanice bile su često povezane sa poštanskim stanicama radi lakše organizacije selekcije, a potom slanja pisane pošte ili telegrafskih poruka.⁷⁶ U svojim izvještajima (tezkirama) Ahmed Dževdet-paša, visoki carski kontrolor (mufettiš), koji je nadgledao proces sprovođenja reformi društva prema objavljenim tanzimatskim uredbama, navodi da je za svog boravka u Bosni i Hercegovini, 1863. godine, za nešto više od pet mjeseci, on sam Visokoj Porti uputio 148 arzova, 75 telegrafa i veliki broj drugih službenih dopisa i ostalih informacija. Od ukupnog broja dopisa 767 je sastavio na turskom jeziku, 48 na francuskom, 16 dopisa na italijanskom i na bosanskom jeziku, 50 dopisa latiničnim pismom a 68 „slavenskim“ (ćiriličnim) pismom. Dakle, samo iz njegove kancelarije tokom par mjeseci njegovog službovanja upućeno je 949 dopisa. Završava bilješku sljedećim riječima:

*Nemuslimani u Bosni i Hercegovini sporazumijevaju se na bosanskom jeziku (Boşnakça). Katolici koriste latinično pismo, a pravoslavci slavensko pismo (Islav). Eto ovim riječima završavam tezkiru.*⁷⁷

Telegrafska komunikacija u Bosni se stalno razvijala. Da bismo stekli bolji uvid u telegrafsku komunikaciju unutar Vilajeta, navest ćemo neke osnovne informacije o uredu za telegraf i poštu pri Bosanskom vilajetu, kao i informacije o telegrafskim stanicama (*telgraf-hane*) na području Vilajeta. Vilajetsko tijelo koje se zvalo Uprava za telegraf i poštu rukovodilo je poslovima telegrafske i poštanske komunikacije. Osim toga, da bismo stekli uvid i o načinu prikupljanja informacija za list *Bosnu* iz Vilajeta i izvan Vilajeta, a posredno i za list *Sarajevski cvjetnik*, navest ćemo informacije za koje se u navedenim listovima navodi da su stigle telegrafom te su objavljene u *Bosni* i *Sarajevskom cvjetniku*. Za informacije o uredu za telegraf i poštu koristit ćemo podatke iz bosanskih salnama/službenih godišnjaka Vlade Bosanskog vilajeta.⁷⁸ Kao što se vidi iz

---

razvoj pošte tako i telegrafa u Bosanskom vilajetu sredinom 19. vijeka. Vidi: Kurtić, Najil. Novine u Bosni u osmanskome periodu i nacionalno samoidentificiranje Bošnjaka. // Bosanski jezik, časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika, vol. 10, Tuzla: Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, 2013, str. 118.

⁷⁶ Istorijski razvoj poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja u Bosni i Hercegovini. U: Dioničko društvo BH Telecom Sarajevo 2005. [glavni i odgovorni urednik Nedžad Rešidbegović] Sarajevo: BH Telecom, 2005. str. 9-12.

⁷⁷ Bosna i Hercegovina u spisima Ahmeda Dževdet-paše. [prevela i priredila Kerima Filan] Sarajevo: Biblioteka Dialogos, 2017, str. 78.

⁷⁸ Kako je ranije već navedeno, informacije se nalaze u formi transkripcije u neobjavljenom magistarskom radu Hatice Çiçek pod naslovom *Bosna sâlnâmelerinin transkript edilek incelenmesi* (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023). Salname se nalaze i u Gazi Hustevbegovoj biblioteci u Sarajevu.

salnama/godišnjaka, rad telegrafa u Bosanskom vilajetu ispred Vlade organizirao je i nadzirao kontrolor bosanskog telegrafa (Bosna telgraf müfettişi) Lebib-efendija. Mreža telegrafa sastojala se od telegrafskih stanica širom Bosanskog vilajeta. Na osnovu podataka iz salnama i tabela koje je dala Hatice Çiçek u svom magistarskom radu, moguće je napraviti zbirnu tabelu uposlenih u telegrafskim stanicama. Međutim, iz praktičnih razloga, zbog razvoja i otvaranja novih telegrafskih stanica, potrebno je navesti i neke osnovne informacije o broju telegrafskih stanica u vrijeme kad počinju izlaziti listovi/novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, ali i u kasnijem periodu. Godine 1866. bilo je osam telegrafskih stanica, u Sarajevu, Travniku, Banjoj Luci, Gradišci, Mostaru, Višegradu, Sjenici i Novom Pazaru, dok je 1878. već bilo tridesetak telegrafskih stanica u tridesetak različitih mjesta u Bosanskom vilajetu.

Tabela 1. *Uposlenici zaduženi za komunikaciju u telegrafskim stanicama u Bosni 1868*⁷⁹

<i>Telegrafske stanice, središte</i>	<i>direktor</i>	<i>službenik za komunikaciju (muhābere memuru)</i>	<i>za šef službenika za komunikaciju (ser-muhābere memuru)</i>	<i>službenik za komunikaciju na francuskom</i>
Sarajevo	Bekir-efendija	Hadi-efendija msje Malkalaj msje Anklider	Halil-efendija	msje Lašir
Travnik	Edib-efendija	Riza-efendija		
Banja Luka	Kadir Enes-efendija	Ali-efendija		
Banja Luka	Kadir Enes-efendija	Ali-efendija		
Gradiška	Hamdi-efendija	Sadik-efendija		
Mostar	Tevfik-efendija	Izet-efendija		msje Bozan
Višegrad	Hakki-efendija			
Sjenica	Hakki-efendija	Tahsin-efendija		
Novi Pazar		Tevfik-efendija		

Dakle, na samom početku izlaženja lista *Bosna* u telegrafskim stanicama u Bosanskom vilajetu radilo je dvadesetak službenika za komunikaciju. Zbog svog administrativno-upravnog značaja, telegrafske stanice u Sarajevu i Mostaru imale su čak i službenike za komunikaciju na francuskom jeziku budući da su telegrafom vijesti mogli slati ne samo konzularni predstavnici velikih sila koji

⁷⁹ Tabela preuzeta iz: Çiçek, Hatice. *Bosna sâlnâmelerinin transkript edilerek incelenmesi*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023, str. 9.

su tada bili u Bosni nego i druga lica, sa već utvrđenim tarifama za slanje telegrafskih poruka. Taksa za 20 riječi koje se telegrafom šalju iz Sarajeva do Istanbula na početku je iznosila 50 groša, od Višegrada i Sjenice do Istanbula 45 groša itd.⁸⁰ Nakon otvaranja drugih telegrafskih stanica, telegrafski saobraćaj postaje jeftiniji, te je 1871. godine navedan cijena slanja poruke od 20 riječi od Sarajeva do Istanbula iznosila samo 35 groša, do Prizrena 15, Ruščuka 15, dok je slanje navedene količine vijesti iz Sarajeva do Bagdada ili Sirije iznosilo 70 groša. Ukoliko je bilo više od 20 riječi, primjenjivao se popust za svakih dodatnih deset riječi.⁸¹ Ono na što upućuju navedeni podaci jeste činjenica da je postojala mogućnost izravnog primanja informacija telegrafom čak iz Sirije i Bagdada, odnosno da su Sarajevo i druga mjesta u Bosni bila dio jedinstvene telegrafske mreže u Osmanskom Carstvu. Nakon 1872. čak i u institucionalnom smislu dolazi do administrativnog objedinjavanja telegrafa i pošte u iste direkcije (mudirluke), tako da se na početku sve češće koristio termin za novu funkciju pod imenom kontrolor za telegraf i poštu (*telgraf ve posta müfettişi*), a od 1876. i direkcija za telegraf i poštu (*telgraf ve posta müdürlüğü*). Spajanje navedenih službi bilo je posve razumljivo jer se radilo o komunikaciji koja je bila vrlo važna za funkcioniranje i komuniciranje javne uprave ne samo na lokalnom nego i na međuvilajetskom i internacionalnom nivou. Brojni dopisi koji su se slali telegrafom zbog hitnosti, i zbog zahtjeva odgovornosti, autentičnosti i poštivanja hijerarhijskog protokola u službenim dopisima, morali su se također slati na iste službene adrese protokolisani i potpisani od strane nadležnog lica kako bi se arhivirali i kako bi se dala što cjelovitija informacija i podaci koji su se zavodili u službene registre. Dakle, u navedenom periodu listovi/novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* imali su, između ostalog, i mogućnost komunikacije telegrafom sa novinama u raznim dijelovima Carstva. Pogotovo je u dobroj poziciji bio list *Bosna* koji je bio službeni list i kao takav imao osiguran pristup telegrafu u svako vrijeme, dok je list *Sarajevski cvjetnik* jednostavno imao sreću da ga je uređivao Mehmed Šaćir Kurtćehajić koji je imao pristup mnogim informacijama po službenoj dužnosti i funkcijama koje je u to vrijeme obavljao. Da bismo skrenuli pažnju na značaj telegrafa u navednoj fazi razvijanja službene komunikacije u tijelima administracije Bosanskog vilajeta, kako za slanje tako i za primanje raznih informacija/vijesti iz raznih dijelova svijeta, a koje su se objavljivale i u listovima/novinama *Sarajevski cvjetnik* i *Bosna*, u tabelama što slijede

---

⁸⁰ Çiçek, Hatice. *Bosna sâlnâmelerinin transkript edilerék incelenmesi*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023.

⁸¹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna*, Sarajevo, 1288/1871, str. 132.

navest ćemo neke informacije/vijesti koje su objavljene u navedenim listovima. Prvo ćemo navesti vijesti koje su telegrafom stigle u *Sarajevski cvjetnik* budući da je to bio neslužbeni list koji nije imao osiguranu finansijsku podršku za telegrafске usluge kao što je to imao list *Bosna*, da vidimo da li je zbog navedenog u listu *Sarajevski cvjetnik* objavljivano značajnije manje informacija pristiglih telegrafom.

Tabela 2. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Sarajevski cvjetnik (1868–1872): Vilajetske vijesti*

	Datum i godina	„Vilajetske vijesti“	Sadržaj vijesti (tema)⁸²	Napomena [početak vijesti]
10	6. mart 1869.	privatni telegram	Audijencija kod austrijskog cara	<i>Iz privatnog telegrama doznajemo, da je njegova preuzvišenost valija vilajetski imao audijenciju kod nj. Veličanstva ...</i>
12	20. mart 1869.	telegraf	Izgorjelo 27 dućana u Banjoj Luci.	<i>U šest sahati noći između 16. i 17. ov. mj. pojavi se u Banjoj luci požar u jednom dućanu ...</i>
28	10. juli 1869.	telegrafске vijesti, Zagreb	Zastupnici su se vratili u sabor.	<i>Hrvatski zastupnici koji su na zajedničkom mađarsko-hrvatskom saboru bili ...</i>
49	4. decembar 1869.	Bosna	Napravljena nova karantinska kuća.	<i>Zvanična „Bosna“ od ove sedmice donosi telegrafsku vijest, da je u Sutorinskoj ...</i>
51	18. decembar 1869.	telegraf	Haki-paša došao na novo mjesto službovanja.	<i>Putem telegrafa izvješćujemo da je g. Haki paša, koji je i ...</i>
51	18. decembar 1869.	privatne telegrafске vijesti	Narasla rijeka Sava.	<i>Po privatnim telegrafskim vijestima, koje nekim ljudima ovdje dođoše ...</i>
15	11. april 1870.	telegrafске vijesti	Austrijski ministri dali ostavke.	<i>Kao što telegrafске vijesti iz Beča javljaju, dali su svi ...</i>
18	2. maja 1870.	telegrafska depeša	Drina nadošla.	<i>Iz jedne telegrafске depeše iz Zvornika doznaje se, da je od ...</i>
26	27. juni 1870.	telegrafska depeša	požar u Bijelom Polju	<i>Iz telegrafске depeše doznajemo, da je u Bijelom...</i>
15	17. april 1871.	objava, telegrafski činovnik u Gradiškoj, Vehbi	izgubljen pečat	<i>Izgubio sam pečat, na kom je napisano s jedne strane „Muharem Vehbi“ a s druge „Muharem“ ...</i>

⁸² Radi bolje preglednosti tematike u vijestima, teme smo opisno definirali, neovisno od naslova rubrika u *Sarajevskom cvjetniku* koji često sadrže više više vijesti iz različitih izvora.

35	30. oktobar 1871.	telegrafska depeša	podizanje telegrafske žice	<i>Iz jedne telegrafske depeše iz novopazarskog sandžaka doznaje se da ...</i>
44	1. januar 1872.	telegrafska depeša	U Tuzli pao snijeg visine jedan metar.	<i>Po jednoj telegrafskoj depeši iz Tuzle od 31. pr. mj. doznajemo, da je u tom ...</i>

Tabela 3. *Telegrafske vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Sarajevski cvjetnik (1868–1872):*

Unutrašnje vijesti (u Osmanskom Carstvu)

Broj lista	Datum i godina	Unutrašnje vijesti (unutar Carstva)	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
6	6. februar 1869.	telegrafska vijest	Crnogorski knez boravi u Berlinu.	<i>Po telegrafskoj vijesti iz Beča pošao je crnogorski knez Nikola iz Rusije ...</i>
21	1. maj 1869.	telegrafska depeša	Izlazak novih novina u Diyarbekirskom vilajetu	<i>Iz jedne telegrafske depeše doznajemo, da su počele jedne novine izlaziti ...</i>
4	24. januar 1870.	telegrafska depeša, u <i>Ruzname Džeride H.</i>	Francuska vlada se neće miješati u unutrašnje poslove ostalih država.	<i>Po telegrafskoj depeši, koju prima „Ruzname džeride Havadis“ iz Pariza, Francuski je ministar ...</i>
9	28. februar 1870.	telegraf iz Kotora	Sukob austrijskih vojnika i Crnogoraca	<i>Putem telegrafa javljaju iz Kotora, da se je 18. ov. mj. dogodio sukob između ...</i>
30	25. juli 1870.	telegrafske vijesti	o ratu s Pruskom	<i>Istina, kao što iz telegrafskih vijesti, koje dolje stavljamo može se doznati ...</i>

Tabela 4. *Telegrafske vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Sarajevski cvjetnik (1868–1872):*

Inostrane vijesti, izvan Carstva

Broj lista	Datum i godina	Inostrane vijesti (iz svijeta)	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
2	9. januar 1869.	telegraf poslanika g. Rangabe	Grčki poslanik nije prihvatio funkciju.	<i>Privatne vijesti iz Pariza, koje po najnovijim novinama raznose ...</i>
5	30. januar 1869.	telegraf u najnovijim evropskim novinama	Narod traži rat ili ostavku kralja.	<i>U Atini vlada velika razdraženost. Narod je prilijepio na kraljev dvor natpis ...</i>

5	30. januar 1869.	telegrafska depeša	Nije primljena deklaracija.	<i>U Florencu dobili su telegrafsku depešu, da Bulgarisov nije deklaraciju konferencije primio ...</i>
5	30. januar 1869.	depeša	Kralj će primiti deklaraciju.	<i>Iz Londona se javlja po jednoj zvaničnoj depeši iz Atine, da je grčki kralj ...</i>
5	30. januar 1869.	telegrafska depeša	ustanak u Alžiru	<i>Francuske novine javljaju o ustanku u Alžiru, i to po jednoj telegrafskoj ...</i>
5	30. januar 1869.	telegrafska depeša	sukob u Lagati u Alžiru	<i>Pukovnik Jonis vrhovni komandant u Lagati nagazi 2. Febrara ...</i>
9	27. februar 1869.	telegraf	o Otomanskom carstvu i Grčkoj	<i>U Parizu je kao što otuda evropskijem novinama pod 19. ov. mj. putem telegrafa...</i>
9	27. februar 1869.	telegraf iz Bečkih novina	o mladićima iz Gruzije	<i>Kao što iz Krakove u Galicii putem telegrafa javljaju bečkim novinama ...</i>
30	24. juli 1869.	telegraf	pobune u Berlinu	<i>Kao što se u velikijem varošima Evrope događa, da se radnici pobunjuju ...</i>
35	28. avgust 1869.	telegraf	Napoleon predsjedavao ministarskom savjetu.	<i>Po telegrafskoj vijesti iz Pariza od 20. ov. mj. car je Napoleon taj dan predsjedavao ...</i>
43	23. okotobar 1869.	telegrafski izvještaji	Princ Fridrih došao u Carigrad.	<i>Iz telegrafskih izvještaja stranskijem novinama iz Carigrada doznajemo, da ...</i>
43	23. okotobar 1869.	telegraf	Nekoliko vojskovođa protestiralo protiv razoružavanja.	<i>O nemirima u Španiji javlja se putem telegrafa evropskim novinama ovo ...</i>
47	20. novembar 1869.	telegraf	Pamuk dobro rodio.	<i>Iz Novog Jorka u Americi javljaju putem telegrafa carskijem novinama, da je ove godine ...</i>
4	24. januar 1870.	telegrafske vijesti iz Atine	jak zemljotres u Atini	<i>Po telegrafskijem vijestima iz Atine doznaje se, da je tamo 31. Decembra ...</i>
7	14. februar 1870.	telegraf iz Pariza	namjere austrijske vlade	<i>Telegrafskim putem javljaju iz Pariza u Beč, da je tamošnji austrijski poslanik ...</i>
10	7. mart 1870.	telegraf u noivinama	Karlo želi biti španski kraljn	<i>Kao telegrafsku vijest donose novine, da bivši toskanski vojvoda Karlo želi ...</i>
13	28. mart 1870.	telegraf	Princ Petar Bonaparta proglašen nevinim, a u građ. parnici osuđenn	<i>Po telegrafskijem vijestima iz Pariza od 15. ov. mj. javlja se da je princ Petar ...</i>
25	20. junij 1870.	telegraf	sukobi u Rumuniji na izborima	<i>Po telegrafskijem vijestima nekijem novinama došlo je pri izboru zastupnika ...</i>
27	4. juli 1870.	telegrafska depeša	Francuska objavila rat Rusiji.	<i>NAJNOVIJE, NAJVAŽNIJE. Pošto bijasmo vaš današnji list već završili ...</i>

31	1. Avgust 1870.	telegraf iz Berlina	Njemačka vojska zauzela jednu francusku varoš.	<i>Po telegrafskoj vijesti iz Berlina od 23. pr. mj. napala je taj dan njemačka vojska ...</i>
42	17. oktobar 1870.	telegrafski izvještaj	Dogodila se velika bitka.	<i>Po telegrafskom izvještaju doznajemo, da je kod Lonžoma bio boj veći nego što se ...</i>
2	9. januar 1871.	telegraf iz Le Mana	bitka kod Le Mana	<i>General Šansi javlja po telegrafu iz Le Mana: Mi smo danas imali bitku ...</i>
33	16. oktobar 1871.	telegrafska vijest u Tageblatu	rasprava između kneza Bizmarka i ruskog poslanika	<i>Ovdašnjem listu „Tageblatu“ došla je iz Berlina telegrafska vijest da se je ...</i>
48	29. januar 1872.	telegrafska depeša	Esad-paša imenovan za mušira četvrte carske ordije	<i>Iz jedne telegrafske depeše bečkim novinama, koje smo danas primili, došavše, doznajemo ...</i>

Općenito, kada se posmatra broj telegrafskih vijesti u *Sarajevskom cvjetniku* za period od početka 1869. do jula 1872. godine, uočljivo je da je njihov broj na samom početku izlaženja bio veći, odnosno da se broj takvih vijesti u Vilajetu smanjuje putem telegrafa, dok se povećava broj pisama i drugih vrsta dopisa. S druge strane, daleko je veći broj telegrafskih depeša i vijesti izvan Carstva. U tabeli smo zabilježili 12 telegrafskih vijesti iz Bosanskog vilajeta, iz Carstva pet, a izvan Carstva, odnosno iz ostalih dijelova svijeta, čak 24 telegrafskih vijesti. To je četrdesetak telegrafskih vijesti objavljenih u *Sarajevskom cvjetniku* u navedenom periodu. Mehmed Šaćir Kurtćehajić trudio se da u *Sarajevskom cvjetniku* objavljuje telegrafske vijesti koje se ne objavljuju u listu *Bosna*. U rubrici Vilajetske vijesti samo su tri telegrafske vijesti koje se prenose i u listu *Sarajevski cvjetnik* i u listu *Bosna*. Tako se vijest o otvaranju telegrafske stanice u Novom Pazaru u *Sarajevskom cvjetniku* objavljuje u broju 35, od 30.10.1871. godine, a u listu *Bosna* dva dana poslije, u broju 282, od 2.11.1871. godine. Također se u jednoj vijesti *Sarajevski cvjetnik* referira na vijest o otvaranju kuće za karantenu u Sutorini, a koja je objavljena u listu *Bosna*, otpočinjući informaciju na sljedeći način: „Zvanična „Bosna“ od ove sedmice donosi telegrafsku vijest, da je u Sutorinskoj ...“ (*Sarajevski cvjetnik*, br. 49, 4. decembar 1869). S druge strane, list *Bosna* se referira na pisanje *Sarajevskog cvjetnika* kada piše o pojavi skakavaca u Mostaru: „Kao što je i „Sar. Cvjetn.“ Ove sedmice javio, pojavili su se...“ (*Bosna*, br. 209, 9.06. i 21.06.1870). Radi se o izravnom komunikaciji dvaju listova, u kojem se jedan referira na drugi list i obrnuto. Nakon uvida u sadržaj telegrafskih depeša, stječe se dojam da je list *Bosna* čak i u telegrafskim depešama priređenim za objavljivanje više okrenut službenom stilu komuniciranja, uz obavezne elemente službene komunikacije i na temelju službenih informacija, dok je Kurtćehajićev odnos prema čitateljima

manje služben, često rasterećen od dodatnih administrativnih podataka, više okrenut događajima u Bosanskom vilajetu. Za razliku od *Sarajevskog cvjetnika*, u listu *Bosna* telegrafске informacije u velikoj mjeri prate rad same administracije koja radi na sveobuhvatnim društvenim, vojnim i ekonomskim reformama. To je i logično jer je list *Bosna* imao status službenog lista/novina Vlade Bosanskog vilajeta te je u njemu broj unutrašnjih vijesti (iz Carstva) koje su stigle telegrafom u daleko većem procentu nego u *Sarajevskom cvjetniku*. U periodu kada su istovremeno izlazili i list *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* broj inostranih vijesti (iz svijeta, izvan Carstva) u *Sarajevskom cvjetniku* procentualno je daleko veći nego u listu *Bosna*, kao što se može vidjeti iz tabela koje slijede:

Tabela 5. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (1866–jul 1872):*

Vilajetske vijesti

Broj lista	Datum i godina	Vilajetske vijesti	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
1	16. i 28.05.1866	telegrafski izvještaj	hapšenje Osmana Amrinovića	<i>Po telegrafskom izvještaju javlja kajmakam banjalučki, da je u prošasti Petak uhvaćen ciganin Osman Amrinović sa svojim drugarima, koji su od dve godine ajdukovali po planinama.</i>
4	6. i 19.06.1866	telegrafska depeša	objava rata Pruskoj	<i>Iz telegrafskih depeša doznajemo, da je Austrija Pruskoj i njenim saveznicima rat objavila, i da će se vojna odma započeti.</i>
7	27.06. i 9.07.1866.	telegrafsko izvestije	Valija obilazi Mostar.	<i>Po telegrafskom izvještaju iz Mostara od 21. o. m. Njegova se Preuzvišenost gospodar Valija vilajetski onaj dan krenuo uvečer na put iz Mostara, gdje se zvaničnim poslom skoro od mjesec dana bavio...</i>
7	27.06. i 9.07.1866	telegrafska poruka	Izgrađen put u Travničkom sandžaku.	<i>Po telegrafu javljaju da je prolomski put (cesta), što je bio početak u travničkom sandžaku da se gradi, već gotov, u dužini do četiri hiljade aršina.</i>
30	5. i 18.12.1866.	telegrafska obavijest	vremenska pojava	<i>Po telegrafu nam javljaju iz Banjeluke, da se je 2.ov. mj. između desetog i jedanaestog sahatu u veće nastupio jak vjetar sa snijegom.</i>
53	22.5. i 3.6. 1867.	telegrafska depeša	imenovanje kajmakama Sabita-paše	<i>Po telegrafskoj depeši koja nam preko Broda dođe, doznajemo, da je za kajmakama novopazarskog sandžaka č. Sabit-paša, da je u Brod ...</i>

53	22.5. i 3.6. 1867.	telegrafska depeša	prodaja zakupa	<i>Po telegrafskoj depeši doznali smo da je č. Ahmed-paša, kajmakam Bihaćkoga sandžaka izišao, da prođe po kadilucima ...</i>
55	5.6. i 17.6.1867.	telegraf	predaja desetine	<i>Č. Rauf-paša kajmakam zborničkoga sandžaka (...) kao što je javio po telegrafu.</i>
55	5.6. i 17.6.1867	telegrafska depeša	licitiranje desetine	<i>Danas izvijesti telegrafski depeša vilajetski vladu da č. Sabit-paša ...</i>
58	26.6. i 8.7. 1867.	telegrafska depeša	iznos desetine u odnosu na prošlu godinu	<i>Po telegrafskoj jednoj depeši iz Travnika od strane mutesarifa sandžaka travničkoga, doznajemo da je desetina ...</i>
67	28.8. i 9.9.1867.	izvještaj	vijesti o koleri	<i>Po zvaničnom izvještaju mutesarifa sandžaka hercegovačkog, koji je vladi vilajetskoj putem telegrafa dostavio ...</i>
98	15.04. i 27.04.1868.	telegraf	dolazak novog mitropolit	<i>Po telegrafu javljeno nam je da je na mjesto g. Ignjatija sarajevskog mitropolita...</i>
100	29.04. i 11.05.1868.	telegrafska depeša od velikog vezira	postavljenje člana šurajdevleta	<i>Č. Derviš beg, plemić bosanski postavljen je kao što telegrafskom ...</i>
100	29.04. i 11.05.1868.	telegrafska depeša	Proradio telegraf Tuzla – Bijeljina.	<i>Telegrafska žica između Tuzle i Bijeljine podignuta je, i telegraf je počeo raditi. Ovo nam je dokazala telegrafska depeša ...</i>
100	29.04. i 11.05.1868.	izvještaj	početak rada telegrafa Hlijevno - Travnik	<i>Po izvještaju telegrafskog mufetiša, Lebib-efendije, doznajemo</i>
107	17.06. i 29.06.1868.	telegrafska depeša	premiještanje kadija iz jednog sandžaka u drugi	<i>Ove su promjene naređene od strane Šeih-ul-Islama, kao što smo iz telegrafske depeše istoga razumjeli ...</i>
112	22.06. i 3.08.1868.	telegrafska depeša	držanje pazara u Stevan-polju u Crkvicama	<i>Po telegrafskoj depeši od njegove preuzvišenosti, č. valije ...</i>
112	22.06. i 3.08.1868.	telegraf	postavljenje novog šumskog činovnika	<i>Javljeno je putem telegrafa, da je visoka porta naredila...</i>
119	9.09. i 21.09.1868.	telegraf	izvršenje smrtne kazne nad razbojnikom	<i>Ova nam je vijest putem telegrafa od mutesarifa travničkog sandžaka dostavljena ...</i>
124	14. i 26.10.1868.	telegrafska depeša	dolazak Esat-paše u Kiseljak	<i>Iz telegrafske depeše od mutesarifa travničkog sandžaka razumijevamo ...</i>
124	14. i 26.10.1868.	telegrafska depeša	ubijen razbojnik	<i>Po telegrafskoj depeši, koja je došla od Mustafa-Hulusi efendije, mutesarifa sandžaka travničkog ...</i>
145	10.03. i 22.03.1869.	telegrafska depeša	odlazak dvojice paša u Carigrad	<i>Po telegrafskoj depeši od 8. marta iz Carigrada, doznajemo, da su njegova...</i>

147	24.03. i 5.04.1869.	telegraf	imenovanje za savjetnika ministarstva	<i>Po telegrafu, koji smo iz Carigrada primili, razumijemo, da ke č. Čenan beg ...</i>
150	14.04. i 26.04.1869.	telegrafska depeša	imenovanje	<i>Po telegrafskoj depeši iz Carigrada doznajemo, da je ...</i>
151	21.04. i 3.05.1869.	telegrafska depeša	Sadik ef. dobio rutbu vezira	<i>Po telegrafskoj depeši iz Carigrada od 17. o. m. doznajemo, da je č. Sadik efendija ...</i>
170	1.09. i 13.09. 1869.	telegraf	dolazak valije u Mokro	<i>Telegrafom se javlja, da će njegova pruzvišenost ...</i>
175	07.10. i 17.10.1869.	telegrafska depeša	imenovanje	<i>Po jednoj telegrafskoj depeši iz Carigrada doznaje se ...</i>
178	27.10. i 8.11.1869.	telegrafska depeša	odlazak mektupčije u Carigrad	<i>Kao što iz telegrafske depeše od ministarstva unutrašnjih poslova ...</i>
181	17.11. i 29.11.1869.	telegrafska depeša	uhvaćeni razbojnici	<i>Odvažnim zauzimanjem zaptija i naredbom mulazima...</i>
183	1.12.i 13.12.1869.	telegraf	završena izgradnja zgrade	<i>Putem telegrafa izvješćujemo se, da je karantinska zgrada, koja prije u Sutorini ...</i>
190	20.01. i 1.02.1870.	telegrafska depeša	podignuta telegrafska linija Zvornik- Srebrenica	<i>Telegrafskom depešom od mutesarifa zvorničkog sandžaka javlja se ...</i>
191	27.01. i 8.02.1870.	telegrafska depeša mutesarifa banjalučkog sandžaka	Većina puteva zatvorena zbog snijega.	<i>Po telegrafskoj depeši od mutesarifa banjalučkog sandžaka ...</i>
193	10.02. i 22.02.1870.	telegrafska depeša	naredba da se ne uzima taksa za kurban	<i>Došavša vlada bosanskoga vilajeta pod datumom 7. Februara ...</i>
195	24.02. i 8.03. 1870.	telegraf	nadošle rijeke	<i>Od strane mutesarifa banjalučkog sandžaka javlja se telegrafom ...</i>
209	9.06. i 21.06.1870	telegrafska depeša	vijest o skakavcima u Mostaru	<i>Kao što je i „Sar. Cvjetn.“ Ove sedmice javio, pojavili su se ...</i>
211	23.06. i 5.07.1870.	telegrafska depeša komandanta vojske iz Novog Pazara	Grom udario u kuću.	<i>Iz jedne telegrafske depeše od komandanta iz novopazarskog sandžaka doznaje se da ...</i>
216	28.07. i 14.08.1870.	telegrafska depeša mutesarifa novopazarsko g sandžaka	Otvorena telegrafska stanica (stacija)	<i>Telegrafskom depešom mutesarifa novopazarskog sandžaka javlja se da je ...</i>
234	1.12. i 13.12.1870.	telegraf kajmakama	ubijen razbojnik	<i>Po jednoj telegrafskoj depeši kajmakama derventskoga kadiluka od 29. novembra doznaje se ...</i>

		derventskog kadiluka		
276	21.09. i 3.10.1871.	mutesarif travničkog sandžaka, telegraf	Požar počinio štetu.	<i>Od strane mutesarifa travničkog sandžaka javlja se po telegrafu, da je oko sedam sati ...</i>
278	3.10. i 17.10.1871.	privatne telegrafске vijesti	Asim-paša obilazi Brod, Doboj i druge krajeve.	<i>Po privatnim telegrafskim vijestima iz Broda doznajemo ...</i>
282	2.11. i 14.11.1871.	telegrafska depeša	podizanje telegrafске žice	<i>Iz jedne telegrafске depeše iz novopazarskog sandžaka ...</i>
289	21.12. i 2.01.1871.	telegraf	nesretna smrt nekoliko ljudi	<i>U beranskom hanu zanočiše u javnoj odaji: hadžija Timor iz Prizrena ...</i>
304	11.04. i 23.04.1872.	telegraf od mutesarifa novopazarskog sandžaka	požar u kući	<i>Od strane mutesarifa novopazarskog sandžaka javlja se...</i>
305	18.04. i 30.04.1872.	telegraf mutesarifa novopazar. sandžaka	požar u Novom Pazaru	<i>U Nedjelju 16. ov. mj. pojavi se oko pet i po sati u varoškoj ...</i>

Tabela 6. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (1866–jul1872):*

Unutrašnje vijesti (u Osmanskom Carstvu)

Broj lista	Datum i godina	Unutrašnje vijesti (unutar Carstva)	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
61	17.7. i 29.7.1867.	telegrafski izvještaj	Sultan došao u Beč.	<i>Po telegrafskom izvještaju od današnjeg datuma doznajemo, da je ...</i>
89	5.2. i 17.2.1868.	telegraf iz sandžaka takfurdaškoga „Edrena“	pad meteora	<i>U četvrtak u jedan sat i 10 minuta noći 22 Ramazana ove godine vidjele su se ...</i>
93	4.3. i 16.3.1868.	telegrafska depeša	Ismail-paša je postavljen za valiju vilajeta izmirskog.	<i>Telegrafska depeša iz Carigrada pod 4. Marta ove godine glasi: Njergova pruz. Č. ...</i>
98	15.4. i 27.4.1868.	telegrafska depeša iz Carigrada	dolazak Namik-paše u Carigrad	<i>Telegrafska depeša iz Carigrada od 8. Aprila ov. god. ...</i>
99	22.4. i 4.5.1868.	telegrafska depeša iz Carigrada	imenovanje šejhul-islama	<i>Telegrafska depeša iz Carigrada od 18. aprila god. 1284. Č. Hasan Fehmi ...</i>

99	22.4. i 4.5.1868.	telegrafska depeša iz Carigrada	postavljenje halepskog valije	<i>Telegrafska depeša iz Carigrada od 21. aprila ove godine: Njegova preuzvišenost ...</i>
113	29.7. i 10.8.1868.	telegrafska depeša	progon razbojnika	<i>Po telegrafskoj depeši, od č. Sabri paše, valije dunavskoga vilajeta ...</i>
189	17.1. i 20.1.1870.	telegraf	Osnovano društvo za građenje željeznice.	<i>Po telegrafu javlja se iz Pariza, da je otomanskom poslaniku ...</i>
196	10.3. i 22.3.1870.	telegraf	Završena telegrafska linija.	<i>Nikšić 10. marta Telegrafska linija iz Mostara u Nikšić svršena ...</i>
240	12.1. i 24.1.1871.	telegraf	Rumunska vlada će poštivati Pariski ugovor.	<i>Putem telegrafa javlja se carigradskim novinama iz Bukurešta ...</i>
313	13.6. i 25.6.1872.	telegraf	saučešće austrijskom caru	<i>Od strane njegovoga veličanstva Sultana najavljeno je po telegrafu ...</i>

Tabela 7. *Telegrafske vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (1866–jul 1872):*

Inostrane vijesti, izvan Carstva

Broj lista	Datum i godina	Inostrane vijesti (izvan Carstva)	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
46	27.3. i 8.4.1867.	telegrafski izvještaj	skočila cijena dukata	<i>Po telegrafskom izvještaju doznali smo, da je pri bečkoj berzi dukat izišao na cijenu od 6. for. I 7 novčića na 6. for. I 32 novčića ...</i>
54	29.5. i 10.6. 1867.	telegrafska depeša	poraz cara Maksimilijana	<i>Američki poslanik u Beču, dobio je izvještaj po jednoj telegrafskoj depeši iz Novog Orleana ...</i>
62	24.7. i 5.8.1867.	telegrafski izvještaj	sastanak Napoleona i Franca Josifa	<i>Po telegrafskoj izvještaju, doznajemo, da su Napoleon, car francuski i austrijski car Franc Josif naumili, da se sastanu ...</i>
66	21.8. i 2.9. 1867.	telegrafska depeša, iz novina	oštra poruka Pariškog kabineta upućena Berlinskom kabinetu	<i>Jedne francuske novine, kako nas depeša telegrafska izvješćuje javljaju ipak da je parsički kabinet oštru notu poslao berlinskom kabinetu, i to zbog sjevernog Šleviga ...</i>
89	5.2. i 17.2.1868.	telegraf	polazak flote na Sredozemno more	<i>Po telegrafu razumjeli smo da će jedno odjeljenje ruske flote pod komandom velikog ...</i>
93	4.3. i 16.3.1868.	telegraf	postavljanje predsjednika Džonsona	<i>Iz Vašingtona javljaju po 3. Marta (p. r.) putem telegrafa: „Članci odnoseći se na postavljanje predsjednika ...“</i>
100	29.4. i 11.5.1868.	telegraf	pokušaj atentata na princa Alfreda	<i>Iz Londona javljaju putem telegrafa ovo: „Zvanična depeša iz Sidneja (u Australiji) ...</i>

100	29.4. i 11.5.1868.	telegrafska depeša iz Londona	pobjeda engleske vojske	<i>Telegrafska depeša iz Londona od 26. (p. r.) Aprila glasi ovako: zvanična depeša iz Abasinije ...</i>
108	24.7.1868. i 6.6.1868.	telegraf	o engleskom generalu Napjeru	<i>Iz Aleksandrije javljaju putem telegrafa pod 11. ovoga mjeseca, da je general ...</i>
111	15. i 17.7.1868.	telegrafska depeša	protesti	<i>Kao što telegrafska depeša od 2. ov. mj. iz Trsta javlja, bijaše tamo ...</i>
119	9.9. i 21.9.1868.	telegraf	snažan zemljotres	<i>Telegrafom javlja se iz Nevjorka pod 12. sept. (p. r.) u London da je u južnoj...</i>
119	9.9. i 21.9.1868.	prekomorsk i telegram	šteta u Ekvadoru nakon zemljotresa	<i>Tajne donosi jedan prekomorski telegram, od 13. Septembra ...</i>
132	9.12. i 21.12.1868.	telegraf	protest na pariшком groblju	<i>Kao što se putem telegrafa javlja da bijaše se dosta mnogobrojna gomila naroda ...</i>
147	24.3. i 5.4.1869.	telegrafska depeša	Napoleon ide na Korziku.	<i>Po telegrafskoj depeši iz Pariza raznose se glasovi po novinama, da će car Napoleon ...</i>
147	24.3. i 5.4.1869.	telegraf	sukob vojnika i pobunjenika	<i>Iz Madrida se javlja putem telegrafa, da je došlo do sukoba između vojnika ...</i>
137	13.1. i 25.1.1869.	telegraf posredno	portugalsko ministarstvo dalo ostavku	<i>Kao što se iz Lisabona putem telegrafa evropskijem novinama javlja pod. 27. ...</i>
139	27.1. i 8.2.1869	telegraf	odgovor Naopleona na čestitke	<i>Ovako su odgovorili, kao što telegrafske vjesti javljaju prilikom čestitanja ...</i>
150	14.4. i 26.4.1869.	telegrafska depeša	Vlada uzela pozajmicu.	<i>Po telegrafskoj depeši iz Pariza razumijeva se, da je italijanska vlada od nekijeh ...</i>
155	19.5. i 31.5.1869.	telegraf	biranje zastupnika za parlament	<i>Po telegrafskijem vijestima, koje iz Pariza carigradskijem novinama dolaze, javljaju ...</i>
159	16.6. i 28.6.1869.	telegraf iz Pariza	savjetnik opunomoćen	<i>Pod 5. ov. mj. javlja se po telegrafu iz Pariza, da je u taj dan ...</i>
172	15.9. i 27.9.1869.	telegraf	Ozdravio francuski car.	<i>Kako telegrafske vjesti iz Pariza javljaju, ozdravio je francuski car ...</i>
191	27.1. i 8.2.1870.	telegraf	otpuštanje vojske	<i>Po telegrafskijem vijestima doznaje se, da engleska vlada namjerava ...</i>
200	7.4. i 19.4.1870.	telegrafske vijesti	molba za razvod braka	<i>Pariz. 29. marta. Sestra bivše španske kraljice dala je caru Napoleonu ...</i>
219	18.8. i 30.8.1870.	telegrafska depeša posredno	protest poslanika	<i>Iz jedne telegrafske depeše iz Atine pod 8. ov. mj. doznajemo, da je ...</i>
224	22.9. 9 4.10.1870.	telegraf	briga šta će vlade činiti	<i>Iz Florenca javlja se po telegrafu ...</i>
247	2.3. i 14.3.1871.	telegrafske vijesti	u Kini ustanak protiv Evropljana	<i>Po najnovijem telegrafskijem vijestima doznaje se da je ...</i>
267	20.7. i 1.8.1871.	telegrafska depeša	zaključenje mira	<i>U jednoj telegrafskoj depeši iz Kalkute doznaje se, da će na skoro zaključiti ...</i>
309	16.5. i 28.5.1872.	telegraf	komandantu se sudi	<i>Po telegrafu javlja se iz Francuske, da je maršal Bazan...</i>

List *Bosna*, koristi veći broj administrativnih termina od lista *Sarajevski cvjetnik* u svojim vijestima dobijenih putem telegrafa koje objavljuje i na bosanskom i na turskom jeziku. Tako se u rubrici Vilajetske vijesti, a u kontekstu slanja ili dobijanja telegrafskih vijesti, koriste sljedeći izrazi: *telegrafska depeša mutesarifa (upravitelja) banjalučkog sandžaka*, *telegrafska depeša komandanta vojske iz Novog Pazara*, *telegrafska depeša mutesarifa (upravitelja) novopazarskog sandžaka*, *telegrafska depeša kajmakama derventskog kadiluka*, *telegrafska depeša mutesarifa (upravitelja) travničkog sandžaka* i sl. U rubrici gdje su unutrašnje vijesti, u granicama Carstva, najčešće se koristi konstrukcija *telegrafska depeša iz Carigrada* i slični izrazi. Navedene uvodne rečenice imaju za cilj da istaknu aspekt „vjerodostojnosti“ i pouzdanosti informacija i izvora iz kojih se preuzimaju i objavljuju u novinama *Bosna*. Za list *Bosna* aspekt vjerodostojnosti dokazuje se pouzdanim izvorom informacija, a najpouzdanije informacije su one informacije koje izdaju institucije, bilo da se radi o institucijama lokalne vilajetske ili centralne administracije. Telegrafske vijesti poslone službenim kanalima najčešće se dopunjavaju službenim dopisima koji se također objavljuju, iako nije uvijek jasna granica da li je neka vijest došla samo telegrafom, službenim dopisom ili i telegrafom i službenim dopisom. Sa jačanjem pošte i objedinjavanjem telegrafskih i poštanskih usluga povećava se broj vijesti i informacija.

3.1.2. Aspekt i princip organiziranog prikupljanja informacija: o formiranju poštansko-telegrafskih direkcija i reformi poštanske službe

U radu svakog lista/novina vrlo je važno skrenuti pažnju na aspekt i princip organiziranog prikupljanja informacija. Da bi se novine podigle na što viši nivo informativnosti, vrlo je važno uspostaviti sistem prikupljanja i selekcije informacija i vijesti na različitim nivoima. Već je poznato iz literature da je službena pošta u Osmanskom carstvu organizirana u vrijeme Lutfi-paše u periodu između 1539. i 1541. godine. Neslužbeno se pošta slala i drugim oblicima komunikacije, kao što su trgovačke karavane, putnici ili hodočasnici. U 19. vijeku organizirano je i slanje pošte u tačno određenim terminima na relaciji Istanbul - Pariz, rutom koja je išla i preko Bosne, iz pravca Skoplja preko Novog Pazara, Pljevalja i Foče, zatim kroz Sarajevo, Travnik, Banju Luku i dalje, kao i povratnim putem iz Pariza preko Bosne do Istanbula. Ta se pošta nazivala „francuskom poštom“ a sjedište pošte u Sarajevu bilo je u hanu Kolobara. Upravljanje poštom u to vrijeme

dodijeljeno je firmi *Fraissinet*. Na prvom žigu sarajevske pošte stajao je natpis *Bosna Sarai*. Godine 1864. otvorene su stalne pošte u Bosanskom vilajetu u jedanaest gradova.⁸³ U ranijim stoljećima službena pošta i roba općenito iz Bosne prema Istanbulu transportirala se različitim putevima: riječnim – Savom i Dunavom do Crnog mora i prijestolnice, kopnenim – najkraćim preko Novog Pazara, Skoplja ili, pak, nekim drugim putevima u ovisnosti iz kojeg se mjesta kreće, te morskim – preko Dubrovnika i morem do Istanbula. Dolazak pošte i robe iz Istanbula u Bosnu išao je istim putem.

U salnamama/godišnjacima Bosanskog vilajeta navodi se da je poštanski brod (*posta vapuru*), sa teretnim i putničkim brodovima, dolazio iz pravca Beograda prema Brčkom subotom, da su svi brodovi tu stajali sat ipol a potom dalje nastavljali putovanje. U Gradišci su se na rijeci Savi nalazila mjesta odakle je poštanskim i trgovačkim brodovima stizala i odlazila pošta za Austriju, uzimajući putnike koji su išli prema Sisku, odnosno Brodu ili prema Zemunu u istočni dio Monarhije.⁸⁴ Godine 1872. izgrađena je i prva željeznica Banja Luka–Dobrljin, sa nešto više od 100 km, koja je bila otvorena i za putnički saobraćaj i za prevoz robe, a bila je dio željezničke trase koja je trebala povezivati Istanbul sa Bečom preko Bugarske i Rumelije. Za radove i koncesiju na prugu dozvolu od vlasti dobio je baron Hirsch koji je otvorio firmu „Societe imperiale des chemines de fer de la turque d'Europa“ (Društvo za eksploataciju željeznica u Turskoj Evropi).⁸⁵ U tom periodu počinje raditi Ured za poštu i telegraf kao jedno od tijela Vilajeta, da bi se kasnije na lokalnom nivou formirale i poštansko-telegrafске uprave (*posta ve telgraf müdürlüğü*), tačnije u kazama u kojima se nalaze telegrafске stanice ili organizirana poštanska služba. Naime, i u prethodnom periodu u listu *Bosna* objavljene su vijesti o tome kako su već pokrenute mazbate/protokoli/prijedlozi o osnivanju novih telegrafskih stanica u Gradačcu⁸⁶, ili zahtjevi vilajetske skupštine da se telegrafска „žica“ provede i kroz kadiluk Foča u Hercegovačkom sandžaku⁸⁷, potom vijesti o jednom pismu iz telegrafске uprave koje je poslao glavni kontrolor

---

⁸³ Uporedi: Istorijski razvoj poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja u Bosni i Hercegovini. U: Dioničko društvo BH Telecom Sarajevo 2005. [glavni i odgovorni urednik Nedžad Rešidbegović] Sarajevo: BH Telecom, 2005; i Hudović, Mehmed. Zvornik – slike i bilješke iz prošlosti, Sarajevo: DES, 2000, str. 10.

⁸⁴ *Sālnāme-i Vilāyet-i Bosna*, Sarajevo, 1290/1873, str. 158-167.

⁸⁵ Vidjeti detaljnije u: Fevzija, Ajdin. Historija željeznica Bosne i Hercegovine : prva bosanskohercegovačka željeznička pruga Banja Luka - Dobrljin : fotoalmanah - 100 godina uzanih željezničkih pruga u Bosni i Hercegovini, Sarajevo : Ambasada suverenog Malteškog odreda, 2005.

⁸⁶ *Bosna*, br. 207, od 26.05. i 7.6.1870.

⁸⁷ *Bosna*, br. 213, od 7.04. i 19.04.1870.

telegrafa u Bosni za ažuriranje cijena slanja telegrafskih depeša⁸⁸, kao i slične informacije. Godine 1876. u Bosanskom vilajetu nalaze se sljedeće poštansko-telegrafске uprave/direkcije u sljedećim mjestima: Sarajevo, Mostar, Travnik, Banja Luka, Gradiška, Višegrad, Sjenica, Novi Pazar, Zvornik, Tuzla, Livno, Bjeljina, Bihać, Gacko, Nikšić, Brod, Brčko, Srebrenica, Bijelo Polje, Pljevlja, Kolašin, Berani, Rogatica, Bileća, Trebinje, Birče, Derвента, Nova Varoš i Mitrovica. Dakle, trideset telegrafskih stanica, odnosno poštansko-telegrafskih uprava/direkcija radi na distribuiranju telegrafskih vijesti. Radi se o velikom broju vijesti različite vrste. Tek jedan dio tih vijesti objavljen je u listu *Bosna*. No, i u navedenom periodu telegraf je i dalje bio jedan od neizostavnih elemenata komunikacije putem kojeg su vijesti i različite informacije stizale u redakciju lista *Bosna*, što se vidi iz tabela koje slijede:

Tabela 8. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (juli 1872–1876):*

Vilajetske vijesti

Broj lista	Datum i godina	Vilajetske vijesti	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
319	25.7. i 9.8.1872.	telegrafska depeša	imenivanje velikog vezira	<i>Po telegrafskoj depeši iz Carigrada javlja se da je Njegova Preuzvišenost ...</i>
319	25.7. i 9.8.1872.	telegrafska depeša Visoke Porte	ukinute dužnosti žurnaldžija	<i>Po telegrafskoj depeši došavšoj od strane visoke porte vladi vilajetskoj doznaje se ...</i>
321	8.8. i 20.8.1872.	telegraf mutesarifa bihaćkog sandžaka	regrutacija završena	<i>Od strane mutesarifa bihaćkoga sandžaka javlja se po telegrafu vladi ...</i>
326	12.9. i 24.9.1872.	telegrafska depeša	požar u Banjoj Luci	<i>U subotu 2. ov. mj. pojavio se je požar u Banjoj luci iz nekoga dućana ...</i>
334	7.11.i 19.11.1872.	zapovijest seraskera po telegrafu	Tabor bosanske vojske ide kod sultana.	<i>Po zapovijesti seraskera po telegrafu došavšoj, i po želji njegovog veličanstva ...</i>
334	7.11.i 19.11.1872.	telegraf mutesarifa novopazarsk og sandžaka	zemljotres u Sjenici	<i>Iz jedne telegrafске depeše od strane mutesarifa novopazarskog sandžaka ...</i>
362	22.5. i 3.6.1873.	telegrafski izvještaj	Vijest o koleri neosnovana.	<i>Po telegrafskom izvještaju mutesarifa zvorničkog sandžaka doznajemo da glas o koleri...</i>

⁸⁸ *Bosna*, br. 153, od 5.05. i 17.05.1869.

364	5. i 17.6. 1873.	telegraf	požar u Pljevljima	<i>Od strane mutesarifa novopazarskog sandžaka javlja se vladi vilajetskoj ...</i>
365	11. i 23.6. 1873.	telegraf	Razbojnici stigli u Banju Luku.	<i>Od strane mutesarifa travničkoga i banjalučkog sandžaka javlja se po telegrafu vladi vilajetskoj ...</i>
367	25.6. i 7.7. 1873.	telegraf	Ubijen bjegunac koji je bježao od zakona.	<i>Po telegrafu javlja se od strane mutesarifa novopazarskog sandžaka vladi vilajetskoj ...</i>
367	25.6. i 7.7. 1873.	telegraf	dolazak pošte iz Edrena	<i>Pošta, koja je dosada iz Edrene za ovamo u Četvrtak polazila, od sada će uzrokom željeznica u Srijedu polaziti...</i>
398	28.1. i 9.2. 1874.	telegraf		<i>Č. Ševčet paša bivši glavni carski javer naimenovan je za glavnog carskog komornika...</i>
411	29.4. i 11.5. 1874.	telegraf	Ali Riza ponovo mutesarif travničkog sandž.	<i>Po jednoj telegrafskoj depeši došavšoj od strane velikog vezira vladi našega vilajeta...</i>
412	6. i 18.5. 1874.	telegraf	Pao snijeg.	<i>Po telegrafu javlja se, da je isti dan i u Novoj varoši, Sjenici, Bijelom polju, Baranima...</i>
415	27.5. i 8. 6.1874.	telegraf	U Ederenskom vilajetu padala kiša.	<i>Po telegrafu javlja se, da je od 15. Aprila počevši i u edrenskom vilajetu...</i>
420	1. i 13.7. 1874.	telegraf	imenovanje Rašid-paše	<i>Po telegrafu od strane našega carigradskoga dopisnika javlja se da je č. Rašid paša...</i>
420	1. i 13.7. 1874.	telegraf	požar u Sjenici	<i>U Nedjelju 16. ov. mj. pojavi se oko pet i po sah. Noći požar...</i>
429	2. i 14.9. 1874.	telegraf	imenovanje č. Esad-paše	<i>Č. Esad paša bivši valija konjanskoga vilajeta naimenovan je za valiju sirijskoga vilajeta i mušira...</i>
432	23.9. i 5.10.1874.	telegraf	požar	<i>U četvrtak 12. ov. mj. pojavi se slučajni oko šestoga sahata u noći požar u Sijenici....</i>
442	2. i 14.12. 1874.	telegrafska depeša	imenovanje Abdulcerima	<i>Po telegrafskoj depeši od našega carigradskog dopisnika javlja se da je zastupnik seraskera...</i>
457	17.3. i 29.3.1875.	telegraf, kamekam jajačkog kadiluka	Započeo pregled i popis nepokretnijeh dobara.	<i>Od strane kajmekama jajačkoga kadiluka javlja se telegrafom, da je i tamo pregled i popis nepokretnijeh dobara započet</i>
458	24.3. i 5.4.1875.	telegraf	kupovina žita za one koji su u oskudici	<i>Na ovo je po telegrafu dozvoljavajući odgovor došao, i sa zadovoljstvom...</i>
459	31.3. i 12.4.1875.	po telegrafu, zapovijest glavne uprave	uzimanje takse za duhan	<i>Od strane glavne uprave (...) došla je po telegrafu zapovijest, po kojoj se ima u buduće od...</i>

464	5.5. i 17.5.1875.	telegraf velikog vezira	imenovanje Sulejman-paše	<i>Miriliva Sulejman paša, predsjednik medžlisa bosanskog vojničkog odjeljenja naimenovan je....</i>
468	2.6. i 14.6.1875.	telegraf carigradskog dopisnika	imenovanja	<i>Nj. Pr. Arif paša dosadašnji ministar prosvjete, naimenovan je za ministra pravde...</i>
469	9.6. i 21.6.1875.	telegraf solunskog komesarstva	vagoni koji idu za Solun	<i>Od strane solunskog željezničkog komisarstva javlja se po telegrafu...</i>
471	23.6. i 5.7.1875.	teleraf velikog vezira	Razmijenili pozicije plovdivski i novopazarski mutesarif	<i>Po zapovijesti od strane velikog vezira po telegrafu došavšoj razmijenili su se svojim...</i>
475	21.7. i 2.7.1875.	telegrafska depeša mutesarifa i komandanta herceg. s.	sukob vojske u kod Gackog	<i>Mustafa aga kordonski kolos idući u selo Zalum sa svojim vojnicima da se sjedine s vojskom...</i>
475	21.7. i 2.7.1875.	telegraf	Zaustavljeni pobunjenici koji su krali stoku.	<i>U subotu 19. ov. mj. prijeđoše pobunjenici u selu Dabrahovu na ovu stranu krupskoga mosta...</i>
475	21.7. i 2.7.1875.	telegrafska depeša carigradskog dopisnika	imenovanja	<i>Nj. Pr. Husein Avni paša dosadašnji valija ajdinskoga vilajeta naimenovan je ...</i>
476	28.7. i 9.8.1875.	telegrafska depeša	završen popis nepokretnih dobara	<i>Iz telegrafske depeše od strane mutesarifa banjalučkog sandžaka Ali Riza paše, vladi vilajetskoj došavše ...</i>
476	28.7. i 9.08.1875.	telegrafska depeša ministarstva financije	Naređuje se licitacija duga u Sarajevu i Banjoj Luci.	<i>Od strane ministarstva finansije došla je u odgovor telegrafska depeša, kojom se naređuje...</i>
477	4.8. i 16.8.1875.	telegrafska depeša velikog vezira	izjava carskog zadovoljstva bosanskim žiteljima	<i>Bosankoga žiteljstva vjernost prema njegovom veličanstvu Sultanu našem gospodaru ...</i>
478	11.8. i 23.8.1875.	telegraf valije	Poslano pet tabora carske vojske protiv pobunjenika.	<i>...u subotu poslato pet tabora carske vojske pod komandom miriliva Huseina paše...</i>
478	11.8. i 23.8.1875.	telegrafska depeša ministarstva finansija	Licitacija duga u Banjoj Luci da se održi najdalje za 21 dan	<i>Od strane ministarstva finansija došla je u odgovor telegrafska depeša, kojom se naređuje...</i>
479	18.8. i 30.8.1875.	telegrafska depeša mutesarifa bihaćkog s. Izet-paše	pod komandom Husein-bega 700 pješaka i 100 konjanika protiv buntovnika	<i>Javlja se da je protiv buntovnika, koji se nalaze prema Prijedoru poslato pod komandom...</i>

479	18.8. i 30.8.1875.	telegraf mutesarifa banjalučkog sandžaka	Mustafa-aga i Omer-beg se sukobili s buntovnicima.	<i>Telegrafskom depešom došavšom od strane mutesarifa banjalučkog sandžaka i vojničkog komandanta...</i>
479	18.8. i 30.8.1875.	telegraf mutesarifa komandanta novop. s.	Protiv buntovnika poslana dva odreda vojske.	<i>...da su buntovnici napali na selo Bubovo u pljevaljskom kadiluku, protiv kojih su poslata dva...</i>
479	18.8. i 30.8.1875.	telegraf koman. bjeljinskog	Srbijanci pokušali preći Drinu kod Zvornika.	<i>U oči Nedjelje 10. ov. mj. iskupilo se oko petog sahata noći preko trista Srbijanaca ...</i>
480	25.8. i 6.9.1875.	telegraf	imenovanje za valiju i komandanta carske vojske	<i>Nj. Pr. Ahmed Hamdi dosadašnji ministar policije naimenovan je za valiju i glavnog ...</i>
480	25.8. i 6.9.1875.	telegraf valije i komandanta Mostara	Vojska pod komandom Husein- paše oslobodila Trebinje.	<i>Od strane njegove preuzvišenosti valije i komandanta vilajetskog u Mostaru nalazećega se....</i>
480	25.8. i 6.9.1875.	telegrafska depeša višeograd. kajmekama	Kod buntovnika primjećene „iglene“ puške.	<i>U većine ovijeh buntovnika nalaze se iglene puške, što se doznaje iz telegrafske depeše...</i>
480	25.8. i 6.9.1875.	telegraf, mazbata idare medžlisa konjičkog k.	telegrafska stanica u Konjicu	<i>Od strane idare medžlisa konjičkog kadiluka javlja se telegrafskom mazbatom, da je rečena telegrafska štacija otvorena</i>
481	1.9. i 13.9.1875.	telegraf velikog vezira	dobijanje činova	<i>Mirliliva Selim paša član glavnoga stana treće carske ordije i komandant hercegovačkog...</i>
482	8.9. i 20.9.1875.	telegraf. ferika i komandant novop. voj. odjeljenja	Srpski pobunjenici napali carsku vojsku.	<i>Od strane ferika i komandanta novopazarskog vojničkog odjeljenja č. Mehmed Ali paše javlja se zastupniku...</i>
482	8.9. i 20.9.1875.	telegraf kajmakama višeograd. kadiluka	Popravljena telegraf. žica i protjerani srb. buntovnici kod Višegrada.	<i>Buntovnici, kojih je jedna do dvije tisuće prije nekog vremena iz Srbije prešlo, prekinuli telegrafsku žicu...</i>
482	8.9. i 20.9.1875.	telegraf iz Banje Luke	Protjerani buntovnici iz gradiškog kadiluka.	<i>Drugi dan u Petak krene se isti beg protiv ostatka buntovnika kao i drugih mjesta...</i>
484	22.9. i 4.10.1875.	telegraf valije iz Mostara	Carska vojska uspostavila mir u Hercegovini.	<i>Od strane njegove pruzvišenosti valije javlja se iz Mostara ...</i>
484	22.9. i 4.10.1875.	telegraf mutesarifa bihać. s.	Poslana vojska na buntovnike.	<i>Protiv buntovnika, koji su poslije sukoba kod Gašnice iznad Gradiške ...</i>

484	22.9. i 4.10.1875.	mutesarif novopazarsk og sandžaka	Savladani buntovnici kod Višegrada koji su napadali drum i presijekali telegraf. liniju.	<i>U Nedjelju 14. ov. mj. krenut je potrebni broj konjanika i pješaka sarajevske ihtijarske vojske ...</i>
486	6.10. i 18.10.1875.	telegraf mutesarifa bihać. sanž.	Savladani buntovnici.	<i>28. Septembra prešlo je s one strane u neka sela bužimske nahije u bihaćkom sandžaku ...</i>
486	6.10. i 18.10.1875.	telegraf mutesarifa zastupnika novopaz. s.	Buntovnici Crnogorci napali na kasarnu.	<i>U prošli petak kad su se carski redovi i (...) vojnici bili u okolini carske kasarne u Beranima ...</i>
486	6.10. i 18.10.1875.	telegrafski izvještaj hlivanjskog komand.	Carska vojska pobijedila buntovnike.	<i>Protiv buntovnika, koji su se u (...) kod Gradiške i Kabaša u broju od tri do četiri stotine ...</i>
486	6.10. i 18.10.1875.	telegraf zastupnika novopaz. komand.	Ubijeno dvadesetak buntovnika.	<i>Buntovnici, koji su se u okolini novopazarskoga kadiluka usudili plijeniti stoku i presjeći telegrafsku žicu ...</i>
486	6.10. i 18.10.1875.	telegraf komandanta vilajetskog zastupnika	Mulazim-aga s pratnjom sukobio se s pubunjenicima.	<i>Mulazim Osman aga, koji je određen, da prenese (...) redife bihaćkog prvog tabora ...</i>
487	13.10. i 25.10.1875.	telegraf velikog vezira	Hadžije će do kraja mjeseca ševala biti u Šamu.	<i>Hadžije, koje hoće da neizostavu ia društva, koja će se iz Šama 7. Ševala ...</i>
488	20.10. i 1.11.1875.	telegraf	Reuf-paša pošao u Sjenicu.	<i>Pošto je po telegrafu javljeno, da je valija i komandant bosanskoga vilajeta, dosadašnji valija ...</i>
489	27.10. i 8.11.1875.	telegraf, mutes. banjaluč. s.	„Sedamdeset i jedna kuća izjavila kajanje i vratila se“	<i>... doznaje se da je od žitelja gradiškoga kadiluka, koji su u Austriju prebjegli, sedamdeset i jedna kuća...</i>
490	3.11. i 15.11.1875.	telegrafska depeša	Voda poplavila Gradišku.	<i>Banjalučki komandant mirliliva Izet paša, koji se u Gradiškoj nalazi, javlja bosanskom ...</i>
491	10.11. i 22.11.1875.	telegrafska depeša	povratak na staru službu	<i>Enver efendija, za koga smo prije nekog vremena javili, da je lišen službe ...</i>
491	10.11. i 22.11.1875.	telegrafska depeša	pobjeda nad buntovnicima	<i>Pošto se je čulo, da će Dalmatinci i Crnogorci i neka količina mjestnijeh buntovnika, koji su prije tr i...</i>
493	24.11. i 6.12.1875.	telegraf zastupniku valije	hrana za tabor koji je bio u opsadi	<i>U prošlom broju našeg lista javili smo, da je u buntovnicima u okolini Pive sakupljenim bila dosta jaka bitka ...</i>
493	24.11. i 6.12.1875.	izvještaj telegrafsko m depešom miralaja	Buntovnici izgubili; 52 mrtva čovjeka i mnogo ranjenih kod sela Azići u	<i>U Nedjelju 16. ov. mj poslata je carska redovna i ihtijatska vojska protiv buntovnika koji su se sabrali...</i>

		Mustafa- bega	beranskom kadiluku.	
494	1.12. i 13.12.1875.	telegraf	Carska vojska izgubila 32 vojnika.	<i>Miriliva Ali paša idući u prošli Četvrtak s četiri tabora carske vojske iz Gacka...</i>
494	1.10 2. i 13.12.1875.	telegraf mutesarifa bihać.s. i zastupnika valije	Buntovnici izgubili preko 100 vojnika.	<i>Pošto se čulo, da je preko šest stotina buntovnika prešlo s namjerom da zapale trinaest kaika...</i>
497	22.12. i 3.1.1876.	telegrafski izvještaj	borba protiv buntovnika u Krstcu	<i>Da bi se u Gacko hrana donijela, krenulo se je trinaest tabora iz Trebinja u Bileću...</i>
498	29.12.1875. i 10.1.1876.	telegrafska depeša	imenovanje Ibrahim-paše	<i>Telegrafskom depešom od strane njegovog visočanstva velikog vezira...</i>
498	29.12.1875. i 10.1.1876.	telegraf	pokušaj zaplijene koza	<i>Premda su Crnogorci Bašo i Lazo sa svojim nekim drugovima na ovu stranu prešli...</i>
499	5.1. i 17.1.1876.	telegrafska depeša	carski ferman koji „osigurava pravičnost“	<i>Telegrafskom depešom od strane velikog vezira javlja se vladi vilajetskoj...</i>

Iz telegrafskih depeša/vijesti objavljenih u listu *Bosna* moguće je u vrlo kratkom periodu saznati kakva je bila situacija u bilo kojem mjestu Bosanskog vilajeta u vrijeme pobuna. Posredstvom lista *Bosna* čitatelji su mogli dobiti najvažnije informacije u Vilajetu, a posebno one informacije koje se odnose na uređenje poslova u administraciji i na postavljenja. Također su važne i vijesti koje govore o poplavama, o putevima koje je zatrpao snijeg, o požarima ili zemljotresima. Zbog strukture lista, navedene informacije su posredstvom pošte i slanjem Bosne u Istanbul ili druga središta vilajeta, bile potencijalno dostupne izuzetno velikom broju čitatelja.⁸⁹ Telegrafski dopisi objavljeni u listu *Bosna* mogu predstavljati vrlo važne izvore za proučavanje kulturne i opće historije Bosne u navedenom periodu i donose neke važne informacije o pobunama i prelasku srbijanskih vojnika u neka mjesta u istočnoj Bosni gdje su nastojali nanijeti štete naseljima i stanovništvu u tim krajevima.

⁸⁹ Također se vidi veliki broj dopisa 1875. godine u vrijeme pobuna. O navedenim događajima detaljnije je u isto vrijeme pisao list *Neretva* tako da se vijestima u listu *Bosna* takve informacije prenose u sažetoj formi.

Tabela 9. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna* (jul 1872–1876):

Unutrašnje vijesti (u Carstvu)

Broj lista	Datum i godina	Unutrašnje vijesti (unutar Carstva)	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
323	22.8. i 3.9.187 2.	telegrafska depeša velikog vezira	o postavljenju velikog vezira	<i>Javljam vam, da sam milošću njegovoga veličanstva Sultana naimenovan...</i>
421	8. i 20.7.18 74.	telegraf	Bivši šejhul-islam Fehmi ponovo imenovan za šejhul-islama.	<i>Po telegrafu pod današnjim datumom javlja se od strane našega carigradskog dopisnika da je bivši...</i>
449	20.1. i 1.2.187 5.	telegrafska depeša carigrad. dopisnika	imenovanja	<i>Telegrafskom depešom od strane našeg carigradskog dopisnika javlja se za ova...</i>
466	19.5. i 31.5.18 75.	telegrafska depeša	Sin misirskog „vicekralja“ dobio orden.	<i>Iz jedne telegrafске depeše iz Londona od 5. Maja p. r. javlja se da je sin misirskog....</i>
466	19.05. i 31.05.1 875.	telegrafska depeša	Pri izboru zastupnika u Ruščuku bilo je svađe i poginulih ljudi	<i>Po telegrafskoj depeši iz Ruščuka od 28. Aprila javlja se da je prilikom izbora zastupnika...</i>
476	28.7. i 9.8.187 5.	telegrafska depeša carigradsko g dopisnika	imenovanja	<i>Č. Šerif paša bivši ministar spoljašnjijeh poslova, naimenovan je za poslanika u Parizu...</i>
477	4.8. i 16.8.18 75.	depeša	Bosanski vilajet stavljen među vilajete prve klase	<i>Telegrafskom depešom od strane velikog vezira vladi vilajetskoj javlja se da je...</i>
483	15.9. i 27.9.18 75.	telegrafska depeša carigradsko g dopisnika	imenovanja	<i>Č. Esad paša dosadašnji ministar javnijeh građevina, naimenovan je za valiju ajsinskog vilajeta...</i>
493	24.11. i 6.12.18 75.	telegrafska depeša carigradsko g dopisnika	imenovanja	<i>Nj. Pr. Husein Avni paša bivši veliki vezir, naimenovan je za valiju solunskog vilajeta...</i>
496	15.12. i 27.12.1 875.	telegraf	imenovanje	<i>Nj. Pr. Husein Avni paša dosadašnji valija solunskoga vilajeta, naimenovan je za valiju ...</i>

Na osnovu nekih telegrafskih depeša u *Bosni*, vidi se da je list *Bosna* imala i svog dopisnika u Istanbulu/Carigradu⁹⁰ (*Bosna*, br. 449, od 20.01/1.02.1875. godine: „*Telegrafskom depešom od strane našeg carigradskog dopisnika ...*“). Raditi u telegrafskoj stanici u bilo kojem mjestu u Bosanskom vilajetu svakako je morao biti vrlo odgovoran posao, budući da su vijesti trebale biti u što kraćem roku dešifrirane, bez obzira na to da li su one na osmanskome turskom ili na bosanskom jeziku. Najiskusniji i najsposobniji u dešifriranju vjerovatno postavljeni su u telegrafske stanice u većim gradovima u Vilajetu, gdje je osmanska administracija upošljavala čak i državljane nekih drugih evropskih zemalja, uglavnom Francuske i Engleske. Oni jesu mogli primati i dešifrirati telegrafske vijesti i sa francuskog ili engleskog govornog područja, ali je slanje telegrafa na daljinu zahtijevalo određene troškove tako da se takva vrsta telegrafskog dopisivanja svodila vjerovatno na nužne depeše ili vijesti koje su izuzetno važne i hitne. No, njihovo prisustvo među službenicima za javnu komunikaciju u vilajetskim ustanovama dodatno je pojačavalo vjerodostojnost onih telegrafskih depeša koje su stizale na spomenutim jezicima.

Tabela 10. *Telegrafske vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna* (juli 1872–1876):

Inostrane vijesti, izvan Carstva

Broj lista	Datum i godina	Inostrane vijesti (iz svijeta)	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak]
335	14.11. i 26.11.1872.	telegrafske vijesti	požar u Americi koji je trajao 25 sati	<i>Po telegrafskim vijestima iz sjeverene Amerike javlja se, da je...</i>
360	8. i 20.5.1873.	telegraf	zabrinutost zbog obustave rada	<i>Iz Pariza javlja se po telegrafu da su sve partije zbog nerada koj je od nekog...</i>
364	5 i 17.6.1873.	telegraf iz Pariza	Skupština u Parizu ukinula trgovačke ugovore.	<i>Po telegrafu iz Pariza javlja se da je francuska narodna skupština ukinula trgovačke ugovore</i>
365	11. i 23.6.1873.	telegraf	Otvorena Španska	<i>Po telegrafskim vjestima iz Madrida otvorena je španska narodna skupština 2. Junija...</i>

⁹⁰ Što se tiče telegrafskih vijesti unutar Carstva u rubrici Unutrašnje vijesti najviše je onih vijesti koje se odnose na imenovanja visokih službenika čija su imenovanja povezana s Bosanskim vilajetom, dok se ostale informacije prenose drugim sredstvima.

			narodna skupština.	
365	11. i 23.6.1873.	telegraf	Holandska lađa bombardirala engleske lađe.	<i>Po telegrafskijem vjestima s ostrva Sumatre javljaju londonske novine, da je holandska jedna ratna lađa...</i>
372	30.7. i 11.8.1873.	telegraf iz Beča	kolera u Beču	<i>Pod 19. i 24. Julija p. r. javlja se iz Beča po telegrafu...</i>
427	19. i 31.8.1874.	telegraf	Francuski maršal Bazen predao vojnike Prusima.	<i>Čuveni maršal Bazen, koji je u vrijeme francusko-pruskog rata tvrdnju Mec i oko sto i pedeset tisuća vojnika...</i>
429	2. i 14.9.1874.	telegraf	sukob na ostrvu Sumatra	<i>Po telegrafskim vjestima s ostrva Sumatra javlja se, da je u jednom žestokom sukobu...</i>
441	25.11. i 7.12.1874.	telegraf	Rat između oca i sina u Afganu završio mirom.	<i>Po telerafskijem vijestima iz Kalkute od 18. Oktobra javlja se, da je ratu između afganskog emira Šir Ali hana i njegova sina Jakub hana kraj učinjen...</i>
441	25.11. i 7.12.1874.	telegraf	Šir Ali-han bacio sina Jakuba u tamnicu.	<i>Telegrafske vijesti pak Rajterove agencije javljaju, da je Šir Ali han svog sina Jakub hana uhvatio i u tamnicu bacio...</i>
441	25.11. i 7.12.1874.	telegraf	stanje osmanske vojske u Ačinu	<i>S Ačina dolazeće vjesti opisuju stanje naše vojske tamo nalazeće se, kao nepovoljno i to kako...</i>
442	2. i 14.12.1874.	telegrafska depeša	Jakub-han zatvoren.	<i>Po jednoj telegrafskoj depeši iz Bombaja doznaje se da je ovaj Jakub han zatvoren iz straha da se Herat Persiji ne preda</i>
447	6.1. i 18.1.1875.	telegrafske vijesti	pokušaj atentata na Bizmarka	<i>Po kazivanju poluzvaničnijeh novina opet je protiv kneza Bismarka atentat pokušan...</i>
450	27.1. i 8.02.1875.	telegrafske vijesti	španski kralj došao u Madrid	<i>Španski kralj došao je danas u Madrid i dočekan je od strane naroda s velikim...</i>

Direktne telegrafske vijesti u listu *Bosna* koje su stigle telegrafom a odnose se na događaje izvan Carstva, objavljene u rubrici Inostrane vijesti, relativno su rijetke, zbog nedostatka dopisnika u tim krajevima i relativno velikih troškova slanja poruka telegrafom. Zato se značajan dio telegrafskih informacija preuzima iz „carigradskih novina“ koje imaju daleko razvijeniju mrežu dopisnika iz svijeta i više sredstava za finansiranje troškova slanja telegrafskih poruka. Ukratko, zbog jako dobre razvijene mreže telegrafskih stanica, telegraf je preuzeo glavnu ulogu u aktualizaciji vijesti unutar Bosanskog vilajeta i unutar Carstva dok su ulogu aktualizacije inostranih vijesti uglavnom preuzele novine koje su stizale u redakciju. Na taj način list *Bosna* ostaje usmjeren ka domaćoj

čitateljskoj publici s kojom je razmjenjivao vijesti različite vrste, s jedne strane, ali i prema čitateljskoj publici na osmanskome turskom jeziku jer je lokalne vijesti iz Bosanskog vilajeta objavljivanjem na turskom jeziku širio u informativnom prostoru tadašnjeg Osmanskog Carstva.

3.1.3. Aspekt i princip institucionalne otvorenosti za informacije iz cijelog svijeta: pošta i zaprimanje novina iz Osmanskog Carstva i iz svijeta radi obrade informacija

Za moderne novine, odnosno za novine koje su u drugoj polovini 19. vijeka željele biti pouzdane, vrlo važan aspekt rada bio je aspekt otvorenosti za informacije koje su se objavljivale u različitim novinama u svijetu. Poštanske službe koje su prenosile poštu iz i u Bosanski vilajet bile su organizirane da prenose ne samo dopise i pisma nego i novine koje su stizale preko Istanbula ili Beča iz cijelog svijeta. Pošta je imala značajnu ulogu pri dopremanju printanog materijala, prije svega službenih prepiski, stranih novina i pisama/dopisa iz raznih dijelova Vilajeta, Carstva i ostalih dijelova svijeta. Slanje pošte organizirano je na više načina u zavisnosti od vrste pošte. Posebni poštanski brodovi imali su svoju ulogu još od sredine 18. vijeka kada su međunarodnim ugovorima riječni tokovi proglašeni slobodnom zonom za promet robe i ljudi. Od tada su Sava i Dunav imali neku vrstu statusa slobodnih međunarodnih plovnih voda. Roba se mogla slati i kopnenim putem koji je bio popularniji za slanje pisama, dopisa i sličnih pošiljki.

3.1.3.1. Slanje službene prepiske i dopisa

Načini slanja službene prepiske i dopisa iz Istanbula u središte Bosanskog vilajeta ovisili su o klasifikaciji pošte. Ukoliko se radilo o hitnim dopisima i naredbama, obično se mogao koristiti telegraf sa šifriranim znakovima koji su pohranjivani u arhivi Vilajeta i centralnoj administraciji. No, i pored slanja telegrafom isti dopisi su se slali poštom. Ukoliko se radilo o pošti od javnog interesa i bez nekih posebnih informacija koje bi bile okvalificirane kao povjerljive, onda se pošta mogla slati poštanskim brodićima i dijelom kopnenim putem. Ukoliko se radilo o povjerljivoj pošti i dopisima, tada se takva pošta slala drugim komunikacijskim kanalima i na način kako bi se to odredilo određenim aktom za slanje. Dakle, poruke koje su bile duže mogle su se slati i telegrafom ali i u pisanoj formi. Neka zakonska uredba ili telegram mogli su se slati i telegrafom jer su postojale mogućnosti i za slanje dužih tekstova, ali se dopis morao arhivirati i u pisanoj formi sa ovjerenim potpisom i pečatom institucije koja šalje dopis za objavljivanje u nekom od listova u Bosanskom vilajetu. Stoga je vrlo teško razlučiti da li se neke vrste dopisa koje su objavljene u

Sarajevskom cvjetniku ili *Bosni* šalju telegrafom ili i poštom zato što se to eksplicitno ne navodi uvijek u tekstu spomenutih listova kada pišu o tim dopisima ili vijestima. Naprimjer, telegram se može poslati i u formi pisma ukoliko nije hitan, ali i u formi telegrafske depeše ukoliko je hitan za objavljivanje. Tako je, naprimjer, u *Sarajevskom cvjetniku* (god. III, br. 12) objavljena informacija o čestitkama povodom dolaska novog valije u Bosnu već 27. marta 1871. godine,⁹¹ dok je novi valija Mehmed Akif-paša stigao u Sarajevo i preuzeo dužnost od ranijeg valije Safvet-paše tek 27. aprila 1871. godine, nakon mjesec dana.

3.1.3.2. Aspekt i princip geografske disperzije informacija: novine iz drugih dijelova Carstva i svijeta kao izvor informacija u *Bosni* i *Sarajevskom cvjetniku*

Novine koje su izlazile na južnoslavenskim jezicima nisu prevedene. Informacije su ili skraćeno prenesene, ili bi se u *Sarajevskom cvjetniku* objavio demant ili komentar na određene vijesti ili stavove. Vijesti iz drugih jezika su prevedene, sa izuzetkom vijesti na turskom jeziku koje su u dijelu na turskom jeziku vjerovatno prepričane. Novine iz kojih su se preuzimale informacije poštom su dostavljane u Redakciju. Vlada Bosanskog vilajeta jedno vrijeme je bila imenovala Mehmeda Šaćira Kurtćehajića za glavnog kontrolora tekstova koji su iz stranih novina prevedeni na bosanski jezik. Vijesti iz novina izvan Bosanskog vilajeta preuzimane su na dva načina: a) direktno, i b) indirektno, odnosno preuzimanjem iz drugih novina koje preuzimaju određenu vijest i navode izvor informacija. Uredništvo je zapravo neka vrsta agencije koja vrši selekciju izvora informacija prema zadanim kriterijima. U novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* pažnju privlači i aspekt/princip geografske disperzije prilikom objavljivanja vijesti iz čitavog svijeta, na što ćemo ukazati u tekstu što slijedi. Treba navesti da su list/novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* izlazili uporedo od kraja 1868, odnosno od početka 1869. do sredine 1872. godine. Stoga ćemo prvo predstaviti listove u Osmanskom Carstvu koji su izlazili u periodu do sredine 1872. godine, a koji se spominju u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, u tabelama što slijede:

---

⁹¹ *Sarajevski cvjetnik*, 27. marta 1871. god. 3, br. 12, str. 1.

Tabela 11. Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti
u Sarajevskom cvjetniku: Vilajetske vijesti (1869–1872)

Broj lista	Datum i godina	Novine iz kojih se preuzima vijest	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
3	16. januar 1869.	<i>Bosna</i>	o putu koji povezuje Bosnu i Hercegovinu	<i>Zvanična novina Bosna više puta napomenula je, da premda ima put...</i>
7	13. februar 1869.	Austrijske novine	Zemljoradnja u Bosni u dobrom je stanju.	<i>Ovo se doznaje iz austrijskih zvaničnih novina. Gore označeni brojevi, ako su dosta tačni ...</i>
9	27. februar 1869.	Hrvatske i srpske novine	o Osman-paši u hrvatskim i srpskim novinama	<i>Što hrvatske i srpske novine Osman paši oprostiti ne mogu to je njegovo mudro ...</i>
9	27. februar 1869.	<i>Komercijo Orijentale</i>	o gradnji puta u Dubrovnik	<i>Iz „Komercijo orijentale“ (istočna trgovina) u Carigradu izlazećem listu ...</i>
9	27. februar 1869.	<i>Narodne novine</i>	dopis iz Sarajeva u <i>Narodnim novinama</i>	<i>Ovijeh dana uzeh ja „Narodne novine“ u ruke i nađoh u broju 46. jedan dopis iz ...</i>
11	13. mart 1869.	<i>Svetovid</i>	komentar na tvrdnju „Srbija je uvijek branila Evropu“	<i>U Beogradu izlazeće novine „Svetovid“ donose u svom 17. br. pod 16. februara ...</i>
13	27. mart 1869.	<i>Jedinstvo</i>	srpska vlada tražila da se Osman Šerif-paša ukloni iz Bosne	<i>Ove novine donesoše među ostalijem rije;ima i tu vijest, da je srpska vlada...</i>
15	10. april 1869.	<i>Svetovid</i>	O čemu piše Svetovid.	<i>Biogradski list „Svetovid“ koji svakad želi nereda u carstvu otomanskom ...</i>
15	10. april 1869.	<i>Ruzname Džeride Havadis</i>	Jedna deputacija kršćana otišla u Pariz.	<i>Istina čitali smo i u „Ruzname džeride – Havadis“, da je jedna ...</i>
15	10. april 1869.	<i>Ruža</i>	o srpskim novinama	<i>U Biogradu izlazeći list „Ruža“ donosi pod 20. Marta jedan članak ...</i>
20	24. april 1869.	<i>Tereki</i>	<i>Tereki</i> objavljuje pohvalu Sarajevskom cvjetniku.	<i>O dobroželeći družje! Onaj dan kad se vio svijetu javiste osvijetliste oči vašijeh ...</i>
20	20. april 1869.	<i>Eptalofos</i>	<i>Eptalofos</i> : turske novine koje valjaju su <i>Tereki</i> , <i>Hodavendićar</i> , <i>Sarajevski cvjetnik...</i>	<i>U Carigradu na grčkom jeziku izlazeće novine „Eptalofos“ donose jedan članak ...</i>
22	8. maj 1869.	<i>Naje Fraja Prese</i>	Porta se zanima za kapitualcije.	<i>„Naje fraje prese“ javlja u jednom dopisu iz Carigrada da se visoka porta zanima...</i>

22	8. maj 1869.	<i>La Tirki</i>	300 potpisa prvih austrijskih trgovaca u Carigradu	<i>Onijeh dana kad je g Zoretić iz Carigrada pošao, doneseše carigradske novine „La Tirki“ jednu adresu,,</i>
22	29. maj. 1869.	Carigradske novine	imenivanje	<i>O č. Mustafa-Edib oša, koji je skoro naimenovan za vojničkoga komandanta...</i>
23	6. juni 1869.	<i>Tereki</i>	Novinarstvo kod nas	<i>U civilizovanijem državama, novinarstvo je od najpoštovanijih zanimanja...</i>
23	6. juni 1869.	<i>Prese</i>	Smijenjen general Ignjatijev.	<i>Koliko je general Ignjatijev dostojan bio, da i u buduće ostane u službi, toliko je...</i>
27	3. juli 1869.	<i>Vidovdan</i>	„Vidovdan“ piše protiv Osmanskog carstva.	<i>„Vidovdan“ u Biogradu na srbskom jeziku nalazaći list, vodi prema visokoj porti vrlo neprijateljsku politiku...</i>
28	10. juli 1869.	<i>Narodne novine</i>	<i>Norodne novine</i> pišu protiv Osmanskog Carstva.	<i>„Narodne novine“ opet su počele iz sveg glasa vikati. Što nam je pak za čudo...</i>
28	10. juli 1869.	Zagrebačke zvanične novine	Padala jaka tuča.	<i>No evo sad čitamo u zagrebačkim zvaničnijem novinama jedan članak...</i>
32	7. avgust 1869.	<i>Narodne novine</i>	zahvala đumrukčiji Osman-efenidiji	<i>U „Narodnim Novinama“ u Zagrebu izlazećem listu, čitamo pod naslovom Javna Zahvalnost članak...</i>
34	21. avgust 1869.	<i>Narodni list</i> posredstvom <i>Narodnih novina</i>	demant na stav „Safet valija bosanskog vilajeta upropašćuje hristjanske škole“	<i>Zagrebačke „Narodne Novine“ vade iz zadarskog „Narodnog lista“ članak, u kome se kazuje, da je njegova pruzvišenost...</i>
38	18. septembar 1869.	<i>Tereki</i>	o psima lutalicama	<i>Carigradske novine „Tereki“ koje nam pošljenja pošta donese...</i>
38	18. septembar 1869.	Bečke novine	Francuska carica odlazi na istok.	<i>Po vijestima bečkih novina doznajemo, da je od strane francuskoga dvora visokoj porti...</i>
40	2. okotobar 1869.	<i>Srbija</i>	Stanje hristjana u Bosni	<i>„Srbija“ u Beogradu izlazeći list donosi u svom jednom broju člkanak, u kome se...</i>
41	9. oktobar 1869.	<i>Tereki</i>	O psima lutalicama	<i>Carigradski list „Tereki“ nekoliko je puta pisao svoje mišljenje o paščadi...</i>
43	23. okotobar 1869.	<i>Pester Lojd</i>	napredak u svemu što Ali Riza-paša radi	<i>U „Pester Lojdu“ čitamo jedno pismo iz Slavonije, koje glasu ovako: Mutesarif banjalučki, Ali Riza paša...</i>
45	6. novembar 1869.	<i>Ruzname Džeride Havadis</i>	Knjiga „Prirodna istorija“ pisana je 40 godina.	<i>Jedan japanski književnik, imenom Đang-Hong pisao je jednu knjigu „prirodnu istoriju“...</i>

45	6. novembar 1869.	austrijske novine, iz <i>Ruzname Džeride Havadis</i>	Italijan Muratori pronašao neprobojno sukno.	<i>Carigradski list „Ruzname Džeride Havdis“ donosi jedan članak izvađen iz austriskijeh novina...</i>
46	13. novembar 1869.	<i>Srbija</i>	List <i>Srbija</i> piše negativno o Bosni i Osmanskom Carstvu.	<i>Tako je list „Srbija“ koja je uobičajila s takvim se stvarima zanimati, nedavno sebi...</i>
46	13. novembar. 1869.	<i>Tereki</i>	motivacijski tekst – borba za znanje	<i>„Tereki“ list u Carigradu izlazeći, i „objavu rata svom neprijatelju. Neznanju“</i>
49	4 decembar 1869.	<i>Bosna</i>	Napravljena nova karantinska kuća,	<i>Zvanična „Bosna“ odo ove sedmice donosi telegrafsku vijest, da je u Sutorinskoj,,</i>
52	28. decembar 1869.	Biogradske novine	pljačka	<i>Biogradske novine javljaju, da je u varoši Biogradu ušlo...</i>
2	10. januar 1870.	<i>Srbija</i>	List <i>Srbija</i> piše protiv <i>Sarajevskog cvjetnika</i> .	<i>Poznate biogradske novine „Srbija“ donijele su prije nekog vremena...</i>
2	10. januar 1870.	Ruzname Džeride Havadis	bacanje ljudi s broda kao žrtve u vrijeme velike bure	<i>Na jednom parabrodu, koji je pod ruskom zastavom robu u pristanište Hodža beg...</i>
5	31. januar 1870.	<i>Bosna</i>	štampanje knjige u vilajetskoj štampariji	<i>U broju 191. zvanične Bosne čitamo vijest, da je mutesarif...</i>
6	7. februar 1870.	<i>Basiret</i>	napredak u obrazovanju u Evropi	<i>Poznato je svijem pismenijem i s političkom poznatijem ljudima da je Evropa u...</i>
16.	18. april 1870.	<i>Ruzname Džeride Havadis</i>	primjedba na stanje Poljaka i Tatara	<i>„Ruzname Džeride Havadis“ kao poluzvanični zadovoljno...</i>
16.	18. april 1870.	<i>Hodavendićar</i>	ruske novine napadaju osmansku vladu	<i>Ni „Hodavendićar“ kao zvanični list nije ništa ispod svoga članka stavio...</i>
23	6. junij 1870.	<i>Bosna</i>	Bijesan vuk počinio štetu.	<i>U zvaničnoj „Bosni“ od ove sedmice čitamo, da je u selu Ljubičevo u Javoru...</i>
25	20. junij 1870.	<i>La Turki</i>	velikodušnost jedne žene	<i>„La Turki“ govoreći o ovoj stvari pohvalila je muslomansku velikodušnost...</i>
28	11. juli 1870.	<i>Bosna</i>	Crnogorci nemaju prava na tzv. Malo i Veliko brdo.	<i>Ako se obistini, glas koji donese „Bosna“ u svom posljednjem broju...</i>
33	15. avgust 1870.	<i>Vidovdan</i>	kritički osvrt na list <i>Vidovdan</i>	<i>„Vidovdan“ učinio nam je počast odgovoriti na naš članak u našem listu...</i>
40	3. oktobar 1870.	<i>Aer</i>	o izlazećim novinama – <i>S. Cvjetniku</i> i drugim listovima	<i>„Aer“ u Carigradu izlazeći list koji je dosada svojim člancima...</i>

6	6. februar 1871.	<i>Cukunft</i>	o tematici <i>Cukunfta</i> [<i>Zukunft</i>]	<i>Prije nekoliko dana došao mi je u ruke jedan boj njemačkih novina „Cukunfta“...</i>
16	24. april 1871.	<i>Narodni</i>	napadi na osmansku administraciju	<i>Čitali smo u zadarskom listu listu „Narodnom“ broj 31....</i>
25	26. juni 1871.	U listu <i>Bosna</i> , članak iz <i>Zevre</i>	u Revanskom kadiluku padala pšenica iz zraka	<i>U zvaničnom listu „Bosni“ od ove sedmice čitamo članak iz bagdatske „Zevre“ izvađeni, u kome se kazuje da je...</i>
28	10. juli 1871.	<i>Vidovdan</i>	poplave u Jagodini	<i>Jagodina postoji od vijkada-ima ljudi u njoj, koji su se naselili prije šezdeset...</i>
33	16. oktobar 1871.	<i>Radenik</i>	Jevreji traže građansku ravnopravnost	<i>„Radenik“ javljajući o radu skupštine i o toj stvari, piše....</i>
34	23. oktobar 1871.	<i>Jedinstvo</i>	govor mitropolita knezu Milanu	<i>Biogradsko poluzvanično „Jedinstvo“ donosi govor biogradskega mitropolita....</i>
35	30. oktobar 1871.	<i>Crnogorac</i>	demant da je „Emlac- memur upisao hrišćanske zemlje na turska imena“	<i>Kad je u nekom selu stolačkoga kadiluka zemlju emlacmemur mjerio pisao...</i>
35	30. oktobar 1871.	<i>Crnogorac</i>	demant na vijest da su ubijena dva hrišćanina	<i>U jednom dopisu, za koji se veli da je poslat „Crnogorcju“ iz Gabele...</i>
35	30. oktobar 1871.	<i>Crnogorac</i>	Tane Todorić pronađen mrtav (demant).	<i>U pismu iz Foče, veli dopisnik, da je Tane Todorić trgovac iz Foče ...</i>
36	6. novembar 1871.	<i>Prizren</i>	naređeno uređivanje škola	<i>Čitamo u 13. broju „Prizrena“ zvaničnoga lista prizrenskoga vilajeta...</i>
37	13. novambar 1871.	<i>Zastava</i>	tumačenje „panslavističkih sanjarija“	<i>„Zastava“ koja obično zvuči u panslavističko ili bolje reći...</i>
39	27. novembar 1871.	<i>Finansija</i>	pravljenje velike željezničke linije u Misiru	<i>„Finansija“ donosi vjest da je riješeno da se načini velika željeznička linija u južnom kraju Misira....</i>
39	27. novembar 1871.	<i>La Tirki</i>	Pronađen stari kameni spomenik.	<i>„La Tirki“ javlja da je u jerusalemskoj tvrđnji nađen jedan stup vrlo umjetno...</i>
47	22. januar 1872.	<i>Zastava</i>	nepravda koju trpi narod u Srbiji	<i>Pismo jedno, došavše iz Biograda novosadskom listu „Zastavi“ pokazuje mnoge...</i>
50	12. februar 1872.	<i>Jedinstvo</i>	(demant) na pisanje da turska vlada „nema trgovačkog reda“	<i>U Biogradu izlazeći list „Jedinstvo“ donosi jedan članak, kojim trudi se...</i>

1	4. mart 1872.	<i>Solun</i>	o značaju knjige „Nef-i Muavvel, terdžume-i mutavel“	<i>Sada čitamo u „Solunu“ broj 220 jedno priposlato s podpisom „Ljubitelj prosvjete“</i>
1	4. mart 1872.	<i>Ibret</i>	o pozivu na građenje vojničke škole u Sarjevu	<i>Carigradski list „Ibret“, pola satiričnoga a pola političnoga sadržaja, s podpisom urednika „Skender“ (Aleksandar) donosi...</i>
2	11. mart 1872.	<i>Vidovdan</i>	Raste broj partija protiv sadašnje vlade.	<i>Kao što smo imali priliku doznati i kao što se i u samom „Vidovdanu“ vidi...</i>
2	11. mart 1872.	<i>Jedinstvo</i>	Listu <i>Jedinstvo</i> nije po volji da se javno priznaje da u Srbiji nema sloge.	<i>Na to mu se „Jedinstvo“ strašno ljuti jer, kao organu namjestnika...</i>
2	11. mart 1872.	<i>Jedinstvo</i>	komentar na pisanje da „Srbija stoji bolje nego ikada“	<i>„Jedinstvo“ veli da Srbija bolje stoji nego ikada, to mu se moramo čuditi</i>
2	11. mart 1872.	<i>Jedinstvo</i>	Srbija se naoružava	<i>Državna kasa ispraznjuje se nabavljanjem oružja, municije i ostale ratne spremne...</i>
4	25. mart 1872.	<i>Vidovdan</i>	o tome kome pripada Mali Zvornik i Sakar	<i>Ovoga roda jedan dopsi dinosi „Vidovdan“ u svom 49 broju od 7. Marta ove godine...</i>
5	1. april 1872.	<i>Basiret</i>	o slobodi štampe u Osmanskom Carstvu	<i>Carigradski list „Basiret“ koji je bio za neku krivicu suspendiran na dva mjeseca...</i>

Tabela 12. Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u Sarajevskom cvjetniku: Unutrašnje vijesti (1869–1872)

Broj lista	Datum i godina	Novine iz kojih se preuzima vijest	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
7	13. februar 1869.	razne novine	Ruski konzul nije podigao zastavu za Bajram u Ruščuku.	<i>Po raznijem novinama govori se da o prošlom bajramu ruski konzul u Ruščuku nije niti podigao zastavu, niti je vladi vilajetskoj vizite činio...</i>
9	27. februar 1869.	<i>Hodavendićar</i>	izlazak novih novina	<i>U Brusi, centralnom mjestu vilajeta hodavendićarskog, otvorena je štamparija, i time je učinjen jedan ...</i>
22	29. maja 1869.	Solunske novine	Konzul će posredovati u nabavci mašina za „zemljodjelstvo“.	<i>Solunske novine koje često donose članke o zemljodjelstvu te tako narodu ...</i>
22	29. maja 1869.	Bečke novine	Davud-paša je došao radi posla za željeznice.	<i>Kao što u bečkim novinama čitamo, došao je tamo Daud paša radi posla za ...</i>

47	20. novembar 1869.	Dijarbećirske novine	pismo valije dijarbekirskoj vlasti	<i>Dijarbećirske novine javljaju da je valija toga vilajeta pisao vlasti rečenog ...</i>
47	20. novembar 1869.	<i>Kotorek</i>	demant na vijest da je „iz Hercegovine 1300 ljudi pridruženo pobunjenicima“	<i>Ima nam neprijateljskih novina, koji svaki događaj kod nas u našem susjedstvu uveličavaju, i od buhe slona gradeći ...</i>
48	27. novembar 1869.	<i>Tereki</i>	o psima lutalicama	<i>Carigradski list „Tereki“ izvadio je iz našeg lista onaj članak, što ga najposlije ...</i>
52	28. decembar 1869.	<i>La Turki</i>	Kralj Italije i šah Perzije dolaze u posjetu sultanu.	<i>„La Turki“ javlja, da će na...ruski car, italijanski kralj i persijski šah u Carigrad doći ...</i>
52	28. decembar 1869.	<i>Mumeiz</i>	besplatne novine	<i>U 11. broju „Mumeiza“, u Carigradu za mladež izlazećeg lista čitamo da će ...</i>
52	28. decembar 1869.	<i>Ruzname Đeride Havadis</i>	anegdota	<i>Jedan stranac dosta imućan čovjek u carigradu pođe prije nekoliko dana da ...</i>
1	1. januar 1870.	<i>Nove Pruske Novine</i>	otvaranje pošti u trgovačkim mjestima u carigradu	<i>Nove Pruske Novine u svom 298. broju od 21. decembra 1869. godine javljaju ...</i>
4	24. januar 1870.	<i>Mumeiz, carigradski list</i>	politika engleske vlade	<i>G. Otoni, engleski savjetnik ministarstva spoljašnjih poslova govorio je na ...</i>
4	24. januar 1870.	<i>Ruzname Đzeride Havadis</i>	Francuska vlada se neće miješati u unutrašnje poslove ostalih država,	<i>Po telegrafskoj depeši, koju prima „Ruzname đzeride Havadis“ iz Pariza, Francuski je ministar ...</i>
8	21. februar 1870.	<i>Tereki</i>	<i>Tereki</i> počeo ponovo izlaziti,	<i>Carigradski list „Tereki“ koji je u najburnijem moru vremena svakad ...</i>
8	21. februar 1870.	<i>Eldževaib</i>	o prestanku izlaska <i>Terekija</i>	<i>Istina, premda kazna, koju smo pretrpjeli što smo preštampli članak, koji je bio ...</i>
8	21. februar 1870.	<i>Kurije d'Orijan</i>	kazna zbog prenošenja nepouzdanih informacija	<i>Istina, premda kazna, koju smo pretrpjeli što smo preštampli članak, koji je bio na nekoliko dana Eldževaib“ donio, kao što ga je i Kurije d'Orijan s one strane mosta izlazeći na francuskom jeziku list ...</i>
8	21. februar 1870.	Pariske novine	sloga među ljudima oko Napoleona	<i>Pariske novine javljaju, da između cara Napoleona i ministra, kao i između...</i>
8	21. februar 1870.	<i>Zastava</i>	progon narodnog zastupnika Svetozara Miletića	<i>Zastupajuća kuća ugarskoga sabora je u tajnoj sjednici 7. Februara držanoj na...</i>

9	28. februar 1870.	<i>Težak</i>	List <i>Težak</i> piše u korist privrede	<i>Tako na primjer kad između novina u Biogradu izlazećijeh izuzmemo „Težaka“ koji piše u korist...</i>
9	28. februar 1870.	<i>Vidovdan</i>	demant da Carska vlast „izaziva nemire“ s C. Gorom	<i>Jedne od ovijeh novina, sa svojim nepostojanstvom poznati „Vidovdan“ donese u svom 21. broju...</i>
9	28. februar 1870.	evropske novine	Pruska Vlada neće badensku državu u sjevernonjem. savezu	<i>U evropskijem novinama čitamo, da je Grof Bismark u pruskom saboru izjavio...</i>
9	28. februar 1870.	<i>Tereki</i>	glasanje protiv nepogrešivosti pape	<i>Carigradski list „Tereki“ piše, da je carsko otomanska vlada protestvovala...</i>
10	7 mart 1870.	<i>Basiret</i>	Oklopnjače pošle put Carigrada.	<i>Javljeno je unovinama prije nekoga vremena, da su tri oklopnjače, koje...</i>
10	7 mart 1870.	<i>Solun</i>	uređenje javnog vrta za šetnju u Solunu	<i>Čitamo u „Solunu“ da je vlada solunskoga vilajeta naredila da se...</i>
10	7 mart 1870.	<i>Tereki</i>	Američka vlada ukida konzulate.	<i>„Tereki“ piše, da vlada američanska ukida svoje konzulate u...</i>
10	7 mart 1870.	<i>Basiret</i>	troškovi engleske vlade	<i>Iz spiska objavljenog od strane engleskog ministrastva</i>
10	7 mart 1870.	Carigradske novine	kolera u Moskvi	<i>Carigradske novine javljaju, da se je u Moskvi kolera od nekog vremena...</i>
11	14. mart 1870.	biogradske novine	problem statistike	<i>Jedne biogradske novine javljajući o načinu, po kom se tamo statistika radi ...</i>
13	28. mart 1870.	<i>Tereki</i>	o novinama općenito	<i>Ali šta se još o novinam u Turskoj govori. Kad napišu članak o...</i>
14	4. april 1870.	Carigradske novine	imenovanja	<i>Čitamo u carigradskim novinama ova naimenovanja u našem vilajetu...</i>
18	2. maja 1870.	<i>Basiret</i>	vještine novinara	<i>U carigradu izlazeći list „Basiret“ donosi u svom 54. broju jedan članak ...</i>
18	2. maja 1870.	Neke novine	Izgorjela palata u Egiptu.	<i>Kao što neke novine javljaju, izgorjela je nova palata misirskoga vicekralja...</i>
20	16. maj 1870.	<i>Tereki</i>	govor sultana prilikom posjete Visokoj Porti	<i>U carigrdau izlazeći list „Tereki“ stvaio je u svoj jedan broj besjedu, koju je...</i>
23	6. junij 1870.	<i>Tereki</i>	uništenje pasa lualica	<i>Carigrdski list „Tereki“ javlja da je upraviteljstvo varoši Carigrada...</i>
23	6. junij 1870.	carigradske novine	požar u Carigradu	<i>Kao što carigrdske novine javljaju, oganj s vjetrom udružen uništio je ...</i>
23	6. junij 1870.	<i>Tereki</i>	poređenje francuskog ustava iz 1852. i 1870.	<i>Razlika između francuskoga ustava koji je izišao godine 1852 i onoga koji je ...</i>
24	14. junija 1870.	carigradske novine	imenovanje	<i>U carigradskijem novinama čitamo, da je za mektupčiju vilajeta bosanskoga ...</i>

24	14. juni 1870.	carigradske novine	vijesti o požaru u Carigradu	<i>Sve carigradske novine dolaze nam pune opširnijeh vijesti o velikom požaru ...</i>
29	18. juli 1870.	carigradske novine	imenovanje	<i>Čitamo u carigradskim novinama, da je za mutesarifa travničkog sandžaka ...</i>
30	25. juli 1870.	<i>Tereki</i> iz „Levant Tajmsa“	Visoka Porta će u ratu biti neutralna.	<i>Carigradski list „Tereki“ donosi po „Levant Tajmsu“ vjest, da je visoka porta ...</i>
30	25. juli 1870.	<i>Tereki</i> , iz „La Turki“	o objavi rata Pruskoj	<i>„Tereki“ donosi po „La Turki“ članak pod naslovom: ratna snaga otomanske države ...</i>
37	12. septembar 1870.	<i>Hakaiku ul Vekai</i>	o vojnicima, vojničkim pjesmama	<i>Carigradski list „Hakaik ul Vekai“ koji se sada među najvažnije otomanske ...</i>
1	2. januar 1971.	<i>Hakaik ul Vekai</i>	vijest o grofu Bizmarku izmišljena	<i>Za notu, grofa Bismarka koju smo iz „Hakaik ul vekaija“ izvadili i u prošlom ...</i>
1	2. januar 1871.	<i>La Turki</i> , iz <i>Emansipasiona</i>	o izboru princa Amandea	<i>Tako carigradski list „La Turki“ donosi u svom broju od 9. Decembra ...</i>
7	13. februar 1871.	<i>Basiret</i>	Uspostavit će se novi korpus carske vojske u Bosanskom vilajetu	<i>Pri svršetku mjeseca Ramazana javio je carigradski list „Basiret“ da će se u ...</i>
7	13. februar 1871.	<i>Basiret</i>	o uspostavljanju nove vojske u Bosni	<i>Dopis koji smo primili od poštovane strane iz Travnika, pod 5. Ševala ...</i>
9	6. mart 1871.	<i>Hakaik ul Vekai</i>	o sumi koju Francuska treba isplatiti Njemačkoj	<i>Carigradski list „Hakaik ul Vekai“ pisao je još prije dok uslovi mira nisu bili ...</i>
11	20. mart 1871.	<i>Zastava</i>	o pogibljivi vojnika Derviš-paše (lažno pismo)	<i>Čitali smo u prošloj sedmici u „Zastavi“ srbskom listu u Novom Sadu izlazećem ...</i>
19	15. maj 1817	Carigradske novine	Ustanak u Jemenu okončan.	<i>Ustanak u Jemenu, kao što u carigradskim novinama čitamo ...</i>
24	19. juni 1871.	<i>Hakaik ul vekai</i>	O izdražavanju djece siromašnih, ili djece bez roditelja...	<i>Oni zavodi u našoj državi koji se islahadže zovu ...</i>
25	26. juni 1871.	Carigradske novine	U Harputu padala pšenica iz vazduha.	<i>U carigradskijem novinama čitasm prije nekoliko mjeseci, da je bila u okolici...</i>
29	17. juli 1871.	<i>Basiret</i>	Ruska vlada naredila da se turske škole u Rusiji preobrate u ruske.	<i>Po vijestima, koje carigradski list „Basiret“ donosi, doznaje se, da je ruska vlada ...</i>
29	24. juli 1871.	Carigradske novine	Ruska vojska pretrpjela je veliki gubitak.	<i>Carigradske novine javljaju da je ruska vojska u sukobu s Turkomanima ....</i>

32	9. oktobar 1871.	<i>Basiret</i>	U Americi izlazi 6055 periodičnih listova.	<i>Carigradski list „Basiret“ doznaje da u sjeveroamerikanskim sjedinjenim državama izlazi ...</i>
35	30. oktobar 1871.	<i>Levant Herald</i>	Emin-beg se osuđuje na „zatočenje“.	<i>Carigradski list „Levant Herald“ donosi u svom broju od 8. oktobra povodom...</i>
38	20. novembar 1871.	<i>Hakaik ul Vekai</i>	o vojničkim oskudicama	<i>Carigradski list „Hakaik ul Vekai“, koji se sada među najvažnije otomanske listove ...</i>
38	27. novembra 1871.	Zvanične novine	Ostvaren višak prihoda.	<i>Zvanične novine od 19. ov. Mj. Donose sravnjujući pregled prihoda posrednog ...</i>
41	11. decembar 1871.	<i>Ruzname Džeride Havadis</i>	Veliki vezir zahtijeva spisak svih činovnika.	<i>Carigradski list „Ruzname džeride Havadis“ javlja kao čuvenu vijest ...</i>
47	22. januar 1872.	<i>Basiret</i> vijest iz „Kavkaza“	lažna vijest da je nekoliko hiljada muslimana prešlo na kršćanstvo	<i>Budući se u Šamu nalazi pravoslavni patriarh, to je vrijednost pravoslavlja u cijelom ...</i>
48	29. januar 1872.	<i>Hakaik ul vekai</i>	Ali Seavi se vratio iz inozemstva.	<i>„Hakaik ul Vekai“ javlja da je Ali Seavi efendija, koji je prije nekog vremena iz nekijeh uzroka,,</i>
49	5. februar 1872.	<i>La Turki</i>	demant vijesti da je Husni-ef. zatočen i da je pobjegao u Grčku.	<i>„La Turki“ od 22. Januara donosi telegraf od ahćanskoga muhafiza kojim se ...</i>
49	5. februar 1872.	<i>Hakaik ul vekai</i>	List <i>Basiret</i> „obustavljen na tri mjeseca.	<i>„Hakaik ul Vekai“ javlja, da je „Basiret“ na zapovijest visoke porete ...</i>
49	5. februar 1872.	<i>Makedonija</i>	List <i>Makedonija</i> obustavljen na tri mjeseca.	<i>„Makedonija“ bugarski list u Carigradu, obustavljen je na zapovijest ...</i>
49	5. februar 1872.	<i>Kurijer de Orijan</i>	o postupcima crnogorskog kneza	<i>„Kurijer de Orijan“, list na francuskom jeziku u Carigradu izlazeći javlja po francuskim novinama ...</i>
10	27. maj 1872.	<i>Basiret</i>	o značenju arapske riječi „meaš“	<i>Našijem člankom koji smo donijeli u 7. broju našega lista od ove godine, u kom smo razjasnili značenje ...</i>
10	27. maj 1872.	<i>La Tirki</i> vijest u „Ruzn. Dž. H.“	Ruski kolonisti poslali deputacije u Carigrad.	<i>„La Tirki“ javlja da su njemački kolonisti u Rusiji nezadovoljni s postupanjem ruske vlade ...</i>
11	3. junija 1872.	<i>Takvim vekai</i>	o Carigradu, moralu u Carigradu, znanju i neznanju	<i>Većina evropskih prestolnica slučajno su to postale i za mnige su poslove, ako i za ...</i>
14.	24. juni 1872.	<i>Basiret</i>	izrada novog zakona o „računskijem poslovima“	<i>„Basiret“ javlja da će se dosadašnji red finansijskijeh poslova promijeniti. Radi ove promjene stavljena je jedna komisija ...</i>

14.	24. juni 1872.	<i>La Turki</i>	zakupnina od 30.000 lira za duhan	„ <i>La Turki</i> “ javlja, da je način, po kom je u Carigradu duhanski monopol prodat, uveden i u Smirni ...
14.	24. juni 1872.	<i>Ibret</i>	Dajući novce za ljekarske vizite čovjek je osiromašio (priča).	<i>Imao sam jednog poznanika, za koga mi je poznato da ima mjesečni prihod 2000-2500 groša ...</i>
15.	1. juli 1872.	<i>Ibret</i>	o polemici između „ <i>S. Cvjetn.</i> “ i <i>Basireta</i> ...	<i>Vidimo da se između „Sarajevskog cvjetnika“ i „Basireta“ od nekog vremena ovamo neka polemika vodi ...</i>

Tabela 13. Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti
u Sarajevskom cvjetniku: Inostrane vijesti (1869–1872)

Broj lista	Datum i godina	Novine iz kojih se preuzima vijest	Sadržaj vijesti (tema)	Napomena [početak vijesti]
2	9. januar 1869.	<i>Morning Post</i>	Engleski zastupnik odbio prijedlog Rusije.	<i>Londonski „Morning post“ od 30. decembra pr. g. javlja, da je zastupnik....</i>
6	6. februar 1869.	<i>Patri</i>	prijedlog da se kosti kralja prenesu u Francusku	<i>Pariske novine „Patri“ javlja za neke molbenice, koje su upravljene na...</i>
7	13. februar 1869.	<i>Narodne novine, iz Patrije</i>	vijesti bez osnova	<i>U prošljednjom broju našega lista javili smo neke vijesti o Francuskoj izvadivši ih iz „Nardonijeh novina“ zagrebačkih ...</i>
8	20. februar 1869.	<i>Nacijone</i>	Osuđeni na smrt dobijaju doživotni zatvor.	<i>Iz Rima javljaju italijanskom listu „Nacijone“ pod 8. ov. mj. rimski sud...</i>
10	6. mart 1869.	Bečke novine	Berlinski kabinet se pokušava politički približiti Austriji.	<i>Osim toga javlja se iz Berlina bečkijem novinama da je berlinski kabinet nauman...</i>
10	6. mart 1869.	<i>Tajms</i>	o odnosu američkog naroda prema revoluciji	<i>U Novom Jorku u Americi izlazeće novine pod imenom „Tajms“ uzimajući cijelu slobodu, donose...</i>
11	13. mart 1869.	<i>Tajms</i>	Jedna evropska sila nije protivna osmanskoj vlasti.	<i>Tajms javlja u jednom članku da se je dokazalo u pismima koja su podnešena parlamentu u pariskoj konferenciji ...</i>
13	27. mart 1869.	Sjeverno njemačke novine, opšte	o savezu između Francuske, Italije i Austrije	<i>Sjeverno njemačke novine opšte donesoše jedan članak, koji govoraše o sajuzu, koji postoji ...</i>

13	27. mart 1869.	<i>La Frans</i>	Francuska, Italija i Austrija nisu saveznice.	<i>Na ovaj glas odgovara pariski list „La Frans“ od 15. Marta ovo...</i>
13	27. mart 1869.	<i>Narodne novine</i>	Suprug supruzi odgrizao jezik	<i>(Dražesni poljubac.) Kako javlja „Kraj“ poljubio je načelnik neke opštine...</i>
20	24. april 1869.	Belgijske novine	rješavanje francusko- belgijske razmirice	<i>Kao što belgijske novine javljaju, sastaje se u Parizu mještovita komisija, da riješi francusko belgijsku željezničku razmiricu...</i>
20	24. april 1869.	<i>Tajms</i>	američki interes na Kubi	<i>Londonskijem novinama „Tajmsu“ javljaju iz Filadelfije u Americi da će...</i>
21	1. maj 1869.	Bečke novine	Imigranti se vratili iz Rusije.	<i>Kao što bečke novine javljaju došlo je dvadeset i devet osoba iz ruske Poljske...</i>
23	6. juni 1869.	<i>Času</i>	Ruska vlada naredila pritvor katoličkog episkopa Lubijenskog.	<i>„Času“ pišu iz Varšave pod 23. prošlog mjeseca ovo: Prije nekoliko dana naredila je ruska vlada...</i>
24	12. juni 1869.	Francuske zvanične novine	Radnici u rudniku se pobunili.	<i>Francuske zvanične novine donose jedan telegram na St. Etjena....</i>
26	26. juni 1869.	Egranske novine	kompanija koja prevozi putnike na otvaranje Sueckog kanala	<i>U Parizu je kao što u egranskijem novinama čitamo, sastavljena jedna komisija...</i>
28	10. juli 1869.	<i>Etoal belež</i>	ugovor o željeznicama	<i>List „Etoal belž“ saopštava ugovor, stavljen između Francuske i Belgije...</i>
30	24. juli 1869.	Francuski listovi	Carica nije prihvatila pet konja na poklon.	<i>Prije nekog vremena ponudio je jedan ruski trgovac francuskoj carici pet vrlo lijepih konja na poklon...</i>
30	24. juli 1869.	Poljski listovi	Ruska vlada ukinula Veliku poljsku školu u Varšavi.	<i>Svi poljski listovi donose članke ispunjene očajanjem i ljutinom...</i>
31	31. juli 1869.	Austrijske novine	Nesretnim slučajem sin upucao oca.	<i>U austrijskim novinama čitamo o nesretnom događaju u nekom českom...</i>
32	7. avgust 1869.	Bečke novine javljaju	Osmanski podanici mogu nekretnine zarađivati u Austriji	<i>Bečke novine javljaju da je austrijsko ministarstvo unutrašnjih poslova u...</i>
35	28. avgust 1869.	<i>La Patri</i>	pripremanje finsnsijskih reformi	<i>Francuski list „La Patri“ javlja, da ministar financija pripravlja finansijalne reforme...</i>
36	4. septembar 1869.	<i>Tereki</i> uzima vijest iz <i>Menzumei</i> – <i>evčara</i>	Država uzima danak na svakih pet stotina po dva šilinga.	<i>Iz novina „Menzumei-evčara“ vadi „Tereki“ jedan članak, koji opšte pažnje zaslužuje...</i>

36	4. septembar 1869.	<i>La Turki</i>	o ujedu bijesnog psa	<i>Čusmo sad jedan slučaj, koji potvrđuje misao, koja u svijetu vlada, da se otrov...</i>
37	11. septembar 1869.	<i>La Frans</i>	o ostrvu Kuba	<i>Pariski list „La Frans“ javlja o kubanskom pitanju, da je sjeveroamerikanski poslanik u Madridu...</i>
38	18. septembar 1869.	Amerikanski list	o vrijednom uredniku jednih novina	<i>Jedan amerikanski list priča o jednom uredniku drugoga nekoga lista u Virginiji...</i>
38	18. septembar 1869.	Bečke novine	Jedan činovnik se želio kandidirati za kralja Španije.	<i>Iz Petrograda javljaju bečkim novinama ovo...</i>
39	25. septembar 1869.	novine	Dosjetljivi doktor spasio ljude.	<i>U unutrašnjosti Rusije, stradaše nekijem nesretnijem slučajem četiri čovjeka i telegrafom potražiše ljekara...</i>
48	27. novembar 1869.	Misirske novine	U Parizu izlazi 800 različitih novina.	<i>U misirskim novinama čitamo, da današnje vrijeme u Parizu izlazi osam stotina...</i>
52	28. decembar 1869.	Austrijske novine	Pljesnivi hljeb ne valja jesti.	<i>Austrijske novine javljaju za jedan slučaj, gdje se je cijela jedna familija otrovala...</i>
2	9. januar 1869.	<i>Levant Herald</i>	Uhvaćeni su članovi privremene vlade.	<i>Carigradski „Levant Herald“ javlja od 1. Januara ove godine: Svi članovi privremene ...</i>
1	1. Januar 1870.	Berlinske novine	napredak njemačkog naroda u prosvjeti	<i>U Berlinskijem novinama čitamo jednu vijest, koja nam dokazuje koliko je...</i>
2	10. januar 1870.	Pariske novine	ubistvo urednika novina „Marselje“	<i>Pariske novine javljaju za jedno znatno ubijstvo koje se dogodilo...</i>
4	24. januar 1870.	<i>Dunav</i>	Nije dozvoljena gradnja sinagoge u Moskvi.	<i>Evreji u Moskvi iskali su od ruske vlade dozvoljenje da mogu graditi sinagogu ...</i>
7	14. februar 1870.	Jedan grčki list	o uzimanju velikog danka	<i>Dolje saopštavamo jedan članak jednoga grčkoga lista, koji je kao govor neposredno na kralja...</i>
7	14. februar 1870.	<i>Patrija</i>	proglašavanje princa Otona kraljem	<i>Patrija u Parizu izlazeći list donosi uznemirujuće vijesti iz Minhena...</i>
7	14. februar 1870.	Ilustrovane novine u Lajpcigu	odlazak mladih Jevreja u vojsku u Lajpcigu	<i>U Lajpcigu izlazeće ilustrovane novine javljaju o Evrejima koji žive u Rusiji ...</i>
10	7 mart 1870.	Neke evropske novine	plakat na kući kneza	<i>U Rumuniji pojavljuju se od nekog vremena često politične agitacije ...</i>
10	7 mart 1870.	Novine	Italijanski kralj ide u Beč u posjetu caru.	<i>Novine javljaju, da je konačno zaključeno, da će kralj italijanski ovoga ...</i>

10	7 mart 1870.	<i>Parlaman</i>	odbijanje ideje o nepogrešivosti pape	<i>Francuske novine „Parlaman“ doznaju kao što se iz Pariza pod 26. pr. mj. evropskijem novinama javlja...</i>
13	28. mart 1870.	<i>Levant Herald</i>	o položaju novinara	<i>„Levant Herald“ donosi članak iz Engleskih novina „Daili Nevs“ ...</i>
14	4. april 1870.	<i>Sijekla</i>	list prešao u ruke nove štamparije	<i>Francuskih novina „Sijekla“ koje imaju pet dijelova, kupio je jedan Italijanac ...</i>
15	11. april 1870.	Francuske zvanične novine	carski dekret u Francuskoj – nova postavljenja	<i>Francuske zvanične novine od 2. ov. mj. donose carski dekret, kojim se Segris postavlja za ministra finansija ...</i>
18	2. maja 1870.	<i>Mumeiz</i>	Moguća revolucija u Italiji.	<i>Carigradski list „Mumeiz“ donosi po izvještajima italijanskih novina, da su ...</i>
19	9. maj 1870.	Austrijske novine	novi hrvatski politički list <i>Naša sloga</i>	<i>Kao što austrijske novine javljaju, počće u Trstu ovoga mjeseca ...</i>
20	16. maj 1870.	<i>Morning Post</i>	o Grčkoj, u negativnom smislu	<i>Engleski list „Morning Post“ govori o ovoj stvari između ostaloga ovo ...</i>
25	20. junij 1870.	<i>Krit</i>	zahtjev od vlade da se uklone psi lualice	<i>„Krit“ donosi vijest da su od naroda kritskog vilajeta molbenice vladi ...</i>
25	20. junij 1870.	Novine <i>Aer</i>	kineski muslimani	<i>Muslomanska plemena u Kini žieća ustala su protiv vlade kineske i traže...</i>
25	20. junij 1870.	novine	emigracija u Ameriku	<i>Čitamo u novinama, da je odskora dvanaest tisuća duša iz Španije ...</i>
25	20. junij 1870.	novine	Rusija tražila zajam od 100 miliona franaka.	<i>Govori se po novinama, da je Rusija radi ovoga posla od neke pariske ...</i>
28	11. juli 1870.	Bečke novine	glas o ratu	<i>Po glasu bečkijeh novina proizveo je glas o ratu i u Varšavi u svijeh klasama ...</i>
29	18. juli 1870.	Bečke novine	ponuda američkih imigranata franc. vladi	<i>Po vijestima iz Pariza javljaju bečke novine, da su Amerikanci stanujući ...</i>
29	18. juli 1870.	Bečke novine	kretanje francuske i pruske vojske	<i>Bečke novine od 10. ov. mj. javljaju da će se francuska vojska krenuti put ...</i>
29	18. juli 1870.	Francuske zvanične novine	imenovanje	<i>Francuske zvanične novine javljaju, da je za poslanika francuskog u Vašingtonu ...</i>
29	18. juli 1870.	Bečki list <i>Morgen post</i>	Karpati kao granica Rusije i Austrije	<i>Bečki list „Morgen post“ donosi otkriće o nekom prusko ruskom savezu u kome ...</i>
30	25. juli 1870.	<i>Opinione</i>	Francuska vojska izlazi iz Čivitavekije.	<i>Italijanski list „Opinione“ od 19. ov. mj. javlja, da francuska vojska počinje izlaziti iz Čivitavekije ...</i>

30	25. juli 1870.	Francuske zvanične novine	Pruska vojska viđena na rijeci Saru.	<i>Francuske zvanične novine od 17. ov. mj. pišu: Pruska odjeljenja vojske viđena su ...</i>
30	25. juli 1870.	Francuske zvanične novine	Grof Bizmark nudio pomoć Francuskoj.	<i>Iste novine donose pod 19. ov. mj. pismo grofa Beneditija od 17. Julija ...</i>
31	1. Avgust 1870.	<i>Goloa</i>	gubici pruske vojske	<i>Pariski list „Goloa“ kazuje, da gubitak pruske vojske iznosu 7000 ljudi ...</i>
31	1. Avgust 1870.	<i>Žurnal oficijel</i>	Mak Makon izgubio bitku.	<i>„Žurnal oficijel“ donosi ovu zvaničnu depešu: Mec, 26. Julija u po noći ...</i>
31	1. Avgust 1870.	<i>Kelner Ctg</i>	prtljag i čadori ostali Njemačkoj	<i>Keln 26. Julija „Kelner Ctg“ donosi telegram iz Sarbrikna: Jučerašnji uspjeh ...</i>
33	15. avgust 1870.	<i>Vanderer</i>	pobijena pruska vojska	<i>Po telegramu „Vandereru“ iz Berlina od 8. ov. mj. došavšem javlja se da je ...</i>
33	15. avgust 1870.	<i>Goloa</i>	bombardiranje Tula	<i>„Goloa“ (novine pariske javlja, da su Prusi 4. ov. mj. Tul bombardirali ...</i>
35	29. avgust 1870.	<i>Etoal Belž</i>	Ranjen maršal Mak Mahon.	<i>„Etoal belž“ (novine) potvrđuje, da je maršal Mak Mahon ranjen. Genrala...</i>
36	5. septembar 1870.	<i>Petrogradski žurnal</i>	o francuskoj vladi	<i>„Petrogradski žurnal“ govoreći o raspisu novog francuskog ministra spoljašnjih ...</i>
36	5. septembar 1870.	<i>Žurnal ofisijel</i>	francuski poslanik pozvan u Pariz	<i>„Žurnal ofisijel“ (zvanične nlovine) od danas javlja, da je francuski poslanik ...</i>
36	5. septembar 1870.	<i>Moniter de la Flote</i>	spisak osvojenih lađa	<i>„Moniter de la Flote“ donosi spisak njemački trgovački lađa, koje su Francuzi do 1. Avgusta osvojili ...</i>
36	5. septembar 1870.	<i>Politik</i>	poziv pruskoj vladi da obustavi rat	<i>U Pragu izlazeći list „Politik“ donosi iz Berlina telegram od ...</i>
36	5. septembar 1870.	<i>Žurnal ofisijel</i>	Švajcarska vlada priznaje francusku republiku.	<i>„Žurnal ofisijel“ od 29. Avgusta proglašuje pismo švajcarskoga poslanika ...</i>
36	5. septembar 1870.	<i>Daili Nevs</i>	Francuska ima simpatije Evrope.	<i>„Daili Nevs“ piše francuskoj republici ovo: Francuska republika ima sve ...</i>
37	12. septembar 1870.	Francuski listovi	Francuski listovi simpatiziraju Rusiju.	<i>Većina francuskih listova od 8. ov. mj. izjavi veliku simpatiju za Rusiju ...</i>
37	12. septembar 1870.	<i>Sjekl</i>	Pošta u Lotringenu otvara i zatvara pisma.	<i>Pariski list „Sjekl“ navodi slučaj, kojim dokazuje, da pruska pošta u ...</i>
38	27. novembra 1870.	<i>Finansija</i>	razvitak Misira zbog izgradnje nove želj. linije	<i>„Finansija“ donosi vijest da je riješeno da se načini velika željeznička linija ...</i>

38	27. novembra 1870.	<i>La Tirki</i>	Pronađen stup od Solomonovog hrama.	„ <i>La Tirki</i> “ javlja da je u jerusalimskoj tvrđnji nađen jedan stup vrlo umjetno ...
38	27. novembra 1870.	<i>Špensrove novine</i>	obraćanje grofa Andrašija povodom imenovanja	„ <i>Špensrove novine</i> “ od 20. ov. Mj. Donose članak o raspisu austrougarskog ministra spoljašnjih poslova ...
38	27. novembra 1870.	<i>Daili Nevs</i>	ozdravljenje princa od Velsa	„ <i>Daili Nevs</i> “ javlja oslanjajući se na pouzdane izvore, da je stanje princa...
39	26. septembra 1870.	<i>Žurnal ofisijel</i>	Neprijatelj napadao lađe.	Ovdje došavši „ <i>Žurnal ofisijel</i> “ od 13. ov. mj. donosi izvještaj ministra ...
41	10. oktobar 1870.	<i>Tajms</i>	o ratu Engleske i Francuske	„ <i>Tajms</i> “ predlaže, da bi se rat svršio, da se obore sve francuske tvrđnje u ...
41	10. oktobar 1870.	<i>Standar</i>	tužba protiv novina <i>Endepandans</i> belž	„ <i>Standar</i> “ javlja, da je pruski poslanik u Brislu podnio tužbu belgijskom ministru ...
42	17. oktobar 1870.	<i>Frans</i>	poziv na pomoć varoši Štrasburg	Poslije boja od deset sahatu uzeli su Prusi Šatoden, slobodni strelci i narodna ...
42	17. oktobar 1870.	<i>Etoal belž</i>	General Troši i čl.vlade nisu spremni za pregovor o miru.	„ <i>Etoal belž</i> “ javlja: General Troši i još neki članovi vlade nijesu nenaklonjeni stupiti u pregovor mira ...
42	17. oktobar 1870.	<i>Frans</i>	Sadašnja vlada opasna za Francusku.	Govor francuskih novina opet je žestok. „ <i>Frans</i> “ govori, da je sadašnja vlada ...
42	17. oktobar 1870.	<i>Endepandans belž</i>	pregovori o miru	„ <i>Endepandans belž</i> “ javlja: diplomatija se zanima pregovorima o miru ...
42	17. oktobar 1870.	Večernji listovi u Londonu	molba Prusiji za primirje	Svi večernji listovi u Londonu mole Prusiju da pomirljiva bude i dokazuju ...
42	17. oktobar 1870.	<i>Daili Nevs</i>	Mec će se predati.	„ <i>Daili Nevs</i> “ javlja da će se Mec uskoro predati ...
42	17. oktobar 1870.	<i>Nord. Alg. Ctg.</i>	Prijedlog mira proizveo negativan utisak.	„ <i>Nord. Alg. Ctg.</i> “ Javlja, da je vijest o predlogu primirja od strane Engleske ...
42	17. oktobar 1870.	<i>Morning post</i>	pronalazak novog oružja	„ <i>Morning post</i> “ (londonski list) donosi po balonskijem izvještajima, da je u Parizu ...
43	24. oktobar 1870.	<i>Tajms</i>	Za vrijeme borbe zabranjen izlazak iz kuća.	„ <i>Tajms</i> “ javlja: Budući se se za vrijeme posljednje borbe pred Parizom ...
43	24. oktobar 1870.	<i>Daili Nevs</i>	Carica se nije miješala ni u kakve rasprave.	„ <i>Daili Nevs</i> “ donosi jedno pismo, koje javlja da se carica Evgenija nije dosada ...

43	24. oktobar 1870.	<i>Sjekl</i>	Oformljena nova partija za mir.	„Sjekl“ javlja da se je u Turu obrazovala jedna opleanistička partija, koja hoće mir ...
44	31. oktobar 1870.	<i>Endepandans belž iz Endepandant de la Mozel</i>	opis okolnosti pod kojim je predan grad	„Endepandans belž“ javlja ovo: Jedan francuski oficir, koji je od kapitulacije ...
44	31. oktobar 1870.	<i>Daili Nevs</i>	U Mecu nađeno dosta hrane i municije.	„Daili Nevs“ javlja kao pouzdano da je poslije kapitulacije nađene u Mecu ...
44	31. oktobar 1870.	<i>N. Fr. Pr.</i>	pokušaj kupovine oružja	Bečki list „N. Fr. Pr.“ da neki agenti pokušavali kupiti oružje u Beču za...
45	7. novemabr 1870.	<i>Žurnal ofisijel</i>	okružnica francuskim poslanicama	U Parizu izlazeći „Žurnal ofisijel“ donosi okružnicu Žila Favra od 24. ov. mj. ...
45	7. novemabr 1870.	<i>Daili Telegraf</i>	Garibald se predao.	„Daili Telegraf“ donosi vijest koja je iz Berna u (Švajcarskoj) potekla ...
45	7. novemabr 1870.	<i>Endepandans belž</i>	Tjer se trudi skloniti Gambertu.	„Endepandans belž“ javlja pov vijestima iz Tura, da se Tjer trudi skloniti Gambertu ...
45	7. novemabr 1870.	<i>Endepandans belž</i>	Princ pokušava opkoliti vojsku.	„Endepandans belž“ javlja po jednom dopisu iz Tura, da princ Fridrih Karl ide ...
46	14. novembar 1870.	<i>Endepandans belž</i>	o namirnicama – hrani u Parizu	„Endepandans belž“ donosi pismo nekog Engleza, koji je izišao iz Pariza 27. pr. mj. ...
46	14. novembar 1870.	<i>Tajms</i>	o mogućem naoružavanju i ratu	„Tajms“ piše: Može biti još prije svršetka godine 1870. biće sve velike ...
46	14. novembar 1870.	<i>Levant Herald</i>	sazivanje redifa/rezerve pod zastaru	„Levant Herald“ javlja da je Visoka porta naredila da se redif pod zastaru sazove ...
48	28. novembar 1870.	<i>Morning post</i>	Crnomorsko pitanje	Londonski list „Morning post“ javlja, da se konferenciji, koja se ima u Londonu ...
49	5. decembar 1870.	<i>Observer</i>	Observer demantuje da je Gambet tražio primirje	Ovdješnji list „Observer“ pobija one vijesti, koje javljaju, da je ...
50	19. decembar 1870.	<i>N. Sl. Pr.</i>	čuđenje prema stavu Turske	Tako i u Beču izlazeća „N. Sl. Pr.“ od 5. ov. mj. našla se se pobuđena ...
50	19. decembar 1870.	Poljske novine	vijest o poljskoj legiji	Poljske novine donose vijesti o poljskoj legiji, koja je u Francuskoj obrazovana ...
50	19. decembar 1870.	<i>Nord</i>	obraćanje Marsela prijatelju	Briselski „Nord“ donosi slijedeći list maršala Bazena na nekoga njegova prijatelja ...

1	2. januar 1971.	<i>Tages pres</i>	Pruski gubitak je velik.	<i>Današnji broj „Tages pres“ donosi jedan telegram iz Dižona od jučerašnjega ...</i>
1	2. januar 1871.	<i>Tages pres</i>	Prusi napustili Langr pod opsadom.	<i>Današnji broj „Tagesprese“ donosi telegram iz Besansona, koji javlja ...</i>
1	2. januar 1871.	<i>Tajms</i>	grof Bizmark bolestan	<i>„Tajms“ od 21. pr. mj. javlja da je grof Bismark bolestan. Isti list javlja da se ...</i>
1	2. januar 1871.	<i>Birževija Vjedomosti</i>	negodovanje na vijest o prijateljskim odnosima sa Austro-Ugarskom	<i>Na glas, da se pripremaju prijateljski odnošaji između austro-ugarske ...</i>
2	9. januar 1871.	<i>Liberte</i>	Šansi ostavlja željeznicu nezaštićenu	<i>„Liberte“ javlja, da se Šansi zapadno uzmače i ostavlja željeznicu ...</i>
2	9. januar 1871.	<i>Daili Telegraf</i>	posredovanje među zaraćenim stranama	<i>Daili telegraf donosi vjest iz Varselja da su neutralne sile posredovanje među ...</i>
2	9. januar 1871.	<i>Observer</i>	Konferencija će se sastati.	<i>„Observer“ javlja da će se konferencija na svaki načib prije svršetka mjeseca ...</i>
2	9. januar 1871.	<i>Opinione</i>	Neutralne sile nemaju namjere posredovati.	<i>„Opinione“ javlja da neutralne sile nemaju namjere zajednički posredovati radi svršetka rata ...</i>
4	23. januar 1897.	<i>Tajms</i>	pregovor s Bizmarkom o predaji Pariza	<i>„Tajmsu“ javljaju iz Varsalja pod 12. ov. Mj. Ovo: Žil Favr doznao je ovdje da s grofom ...</i>
4	23. januar 1897.	<i>Daili News</i>	Bizmark zahtijeva da da se zauzmu pariške utvrde.	<i>„Daili News“ javlja po telegrafu iz Varselja od 12. ov. Mj. Ovo: Bismark zahtijeva ...</i>
4	23. januar 1897.	<i>Lotringen</i>	uzimanje globe od 10 miliona franaka	<i>Pruski zvanični list Lotringen donosi kraljevsku zapovijest po kojoj se ima od žiteljstva ...</i>
5	30. januar 1871.	<i>Tajms</i>	francuski zvanični list objavljuje ugovor primirja	<i>„Tajms“ javlja po vijesti iz Varsalja: Francuski zvanični list od 18. ov. mj. donosi ugovor ...</i>
5	30. januar 1871.	<i>Tajms</i>	Žil Favr odbio poziv na konferenciju.	<i>„Tajms“ javlja po depešama iz varselja da je Žil Favr odbio poziv na konferenciju ...</i>
6	6. februar 1871.	<i>Morning post</i>	Crnomorsko pitanje – sile su se skoro dogovorile	<i>Premda se pregovori o crnomorskom pitanju odugovlače, ipak su se sile gotovo ...</i>
7	13. februar 1871.	<i>Franse</i>	Gizot imenovan za poslanika.	<i>List „Franse“ javlja, da je Gizot naimenovan za francuskog poslanika ...</i>
7	13. februar 1871.	<i>Endepandans belež</i>	Gambeta u Štrasburgu izabran za deputarca.	<i>„Endepandans belž“ javlja da je Gambeta u Štrasburgu izabran za deputarca ...</i>

7	13. februar 1871.	<i>Verite</i>	njemačka vojska ulazi u Pariz	„ <i>Verite</i> “ javlja: <i>Svi pariski listovi drže da će njemačka vojska ući u Pariz ...</i>
8	27. februar 1871.	<i>Petrogradski žurnal</i>	mir dogovoren	„ <i>Petrogradski žurnal</i> “ organ ruske vlade od 17. Februara donosi jedan telegram njemačkog cara ...
8	27. februar 1871.	<i>Imkarsijal</i>	tužba protiv misirske vlade	Španski list „ <i>Imkarsijal</i> “ javlja: „ <i>Vladi je došla od španskoga konsulata u Kairu tužba...</i> “
9	6. mart 1871.	<i>Morning post</i>	tajni ugovor Rusije i Pruske	<i>Londonski list „Morning post“</i> doznaje iz pouzdana izviora da je u početku rata ...
9	6. mart 1871.	<i>Tajms</i>	o nemirima u Parizu	<i>Tajms</i> donosi vijest po jednoj depeši o nemirima u Parizu proizvedenim od strane ...
9	6. mart 1871.	<i>Gazete narodova</i>	Zlopotrebe od strane ruskih činovnika	<i>Kroz mnogo godina našega (poljskoga) ropstva mi smo već obikli mnoga zloupotrebljenja ...</i>
10	13. mart 1871.	<i>Žurnal de deba</i>	negodovanje na londonsku konferenciju	<i>Svi francuski listovi izjavljuju negodovanje o rezultatu londonske konferencije, a osobito ...</i>
12	27. mart 1871.	<i>Tajms</i>	Počelo puštanje francuskih zarobljenika.	<i>Tajms</i> javlja po nekom novom ugovoru između Germanije i Francuske ...
12	27. mart 1871.	<i>Endepandans Belž</i>	broj žitelja u nekim krajevima Francuske	„ <i>Endepandans belž</i> “ donosi broj žiteljstva u onijem krajevima, koje Francuska Germaniji ...
12	27. mart 1871.	Austrijske novine	račun o robi uvezenoj u Bosnu	<i>Austrijske novine donose račun o trgovačkoj robi koja je preko ...</i>
13	3. april 1871.	<i>Gazeta narodova</i>	Ruska vlada izdaje poljskoj vladi ukaze.	Čitamo u poljskom listu „ <i>Gazeta narodova</i> “ jedan članak, iz koga vidimo ...
13	3. april 1871.	<i>Tam</i>	List <i>Tam</i> predlaže da se Lui Blank pošalje u Vresalj	<i>Pariski list „Tam“</i> predlaže da se Lui Blank pošalje u Vresalj ...
15	17. april 1871.	<i>Levent Tajms i Hakaik ul Vekai</i>	Grčka vlada traži zaštitu od Engleske i Rusije.	Po „ <i>Levent Tajmsu</i> “ donosi „ <i>Hakaik ul Vekai</i> “ pismo, u kom se javlja, da je grčka vlada poslala ...
16	24. april 1871.	<i>Petrogradske vjedomosti</i>	o liberalnim partijama u Rusiji	Iz jednog članka „ <i>Petrogradske Vjedomosti</i> “ možemo se uvjeriti, da se ...
16	24. april 1871.	<i>Špenserove Novine</i>	Vlada isplatila račun za troškove njemačke vojske.	„ <i>Špenserove Novine</i> “ javljaju: <i>Francuska vlada isplatila je na račun troškova za ...</i>
16	24. april 1871.	<i>Daili Nevs</i>	promjena ministarstva bila bi nesreća za narod	„ <i>Daili Nevs</i> “ piše danas u svom uvodnom članku, da bi promjena ministarstva ...

19	15. maj 1817	<i>Dunav</i>	osvrt <i>Dunava</i> na članke <i>Pančevca</i> i <i>Imere</i>	<i>Zvanični list dunavskoga vilajeta</i> <i>„Dunav“ donosi članak gornjemu ...</i>
20	22. maj 1871.	<i>Norddajče</i> <i>alg. Ctg</i>	negodovanje na događaje u Parizu	<i>„Norddajče alg. Ctg“ primjećuje</i> <i>ovome podobno i to ovako. Od kako</i> <i>je razoren ...</i>
20	22. maj 1871.	<i>Morgencajt</i>	o događajima u Parizu	<i>Berlinski „Morgencg“ piše da je</i> <i>ovako u pređašnja vremena rađeno,</i> <i>kao što ...</i>
20	22. maj 1871.	<i>Korespodans</i> <i>de Berlin</i>	spisak puštenih oficira na slobodu	<i>Zvanični „Korespodans de Berlin“</i> <i>donosi priložen jedan spisak u kom se</i> <i>...</i>
20	22. maj 1871.	<i>Tageblat</i>	Napoleon će doći u Austriju.	<i>Bečki list „Tageblat“ javlja, da će</i> <i>bivši francuski car Napoleon III koji</i> <i>se sada ...</i>
20	22. maj 1871.	<i>Enedepandan</i> <i>s belž</i>	Viktor Ugo protestira na zaključak belgijske vlade.	<i>„Endepandans belž“ donosi pismo,</i> <i>kojim čuveni francuski republikanac</i> <i>...</i>
21	29. maj 1871.	<i>Vanderer</i>	demant da kršćanske porodice iz okoline Banje Luke masovno bježe u Austriju.	<i>„Vanderer“ bečki list i čuveni</i> <i>panslavistočki organ, donosi po</i> <i>raznijem ...</i>
21	29. maj 1871.	<i>Špenserove</i> <i>novine</i>	sporazum između pruske i ruske vlade	<i>U Berlinu izlazeći list „Špenserove</i> <i>novine“ donose jedan članak, za koji</i> <i>se ...</i>
22	5. junija 1871.	Francuske zvanične novine	Ustanak u Parizu okončan.	<i>Zvanične novine od 27. pr. mj.</i> <i>Donose raspis ministra spoljašnjih</i> <i>poslova Žila Favra ...</i>
23	12. juni 1871.	<i>Soar</i>	Skupljaju se članovi familije oko bivše kraljice da se savjetuju.	<i>Kao što se francuskom listu „Soaru“</i> <i>iz Genfa javlja, skupljaju se članovi</i> <i>iste ...</i>
24	19. juni 1871.	<i>Internasional</i>	spisak republikanaca	<i>Svi ovi listovi poznati su kao onakvi,</i> <i>koji nijesu republikanskoj vladi</i> <i>prijatelji ...</i>
25	26. juni 1871.	<i>Kurje de</i> <i>Tlemsen</i>	Arapska plemena se namjeravaju ujediniti s pobunjenicima.	<i>Francuski list „Kurje de Tlemsen“</i> <i>javlja da mnoga još nepobunjena</i> <i>arapska plemena namjeravaju ...</i>
26	3. juli 1871	<i>Nasional</i>	dvadeset hiljada mrtvih u ratu	<i>Po kazivanju francuskoga lista</i> <i>„Nasionala“ iznosi broj mrtvih i</i> <i>ranjenih vojnika u građanskom ratu...</i>
26	3. juli 1871	Sjevernonjem ačke opšte novine	Njemačka nije davala neumjerene uvjete za mir.	<i>„Sjevernonjemačke opšte novine“</i> <i>koje su poznate kao organ kneza</i> <i>Bismarka donose jedan dug članak ...</i>
28	10. juli 1871.	Engleski nedjeljni list	anegdota	<i>Jedan engleski nedjeljni list donosi</i> <i>ovu zabavnu anegdotu o logici jedne</i> <i>budale ...</i>

28	10. juli 1871.	<i>Špenserove novine</i>	zla politička „predskazanja“ u pogledu Rusije	„Špenserove novine“ pošto su stavile odlomke iz ovoga članka navode ovo ...
28	10. juli 1871.	<i>Liberta</i>	o izboru novog pape	<i>Liberta</i> javlja da je papa nadajući se skoroj smrti, izdao kardinalima zapovijest ...
28	10. juli 1871.	Italijanski listovi	U italijanskim listovima se najviše piše o bolesti pape.	<i>U Italijanskim listovima zauzima sada bolest Pape prvo mjesto ...</i>
30	25. septembar 1871.	<i>Goloa</i>	Napoleon nema želje vratiti se u vladu u Francuskoj.	<i>Većina francuskih novina govori o agitacijama napoleonske partije, koje se po svoj Francuskoj šire, drugi pak kao n. pr. „Goloa“ ...</i>
30	25. septembar 1871.	<i>Endepandans belž</i>	Napoleon III vodio korespondenciju s nekim belgijskim novinama.	„ <i>Endepandans belž</i> “ donosi vjest da su pronađena neka pisma, koja pokazuju ...
31	2. oktobar 1871.	<i>Kurijer diplomatik</i>	Za ruskog poslanika u Parizu imenovat će se Orlov.	„ <i>Kurijer diplomatik</i> “ javlja da će se za poslanika ruskog u Parizu naimenovati knez Orlov ...
32	9. oktobar 1871.	Belgijske novine	ime novinara koji je s Napoleonom vodio korespondenciju – Oskar Lesin	<i>Belgijske novine donose sada ime onoga novinara, za koga smo u svoje vrijeme javili ...</i>
32	9. oktobar 1871.	<i>Žurnal ofisijel</i>	Poajer Kartijer potpisao tri konvencije.	„ <i>Žurnal ofisijel</i> “ javlja: <i>Ministar finansije Poajer Kartijer</i> “ koji je državnim poslom u Berlinu bio ...
33	16. oktobar 1871.	<i>Nur Ul besar</i>	o pobjedi Njemačke	<i>Indijski list „Nur Ul besar“ (svjetlost očiju) rastumači čudne pobjede Germanije ...</i>
33	16. oktobar 1871.	<i>Žurnal ofisijel</i>	Njemačka vojska dobila je nalog.	„ <i>Žurnal ofisijel</i> “ javlja: <i>njemačka vojska dobila je iz Berlina nalog ...</i>
33	16. oktobar 1871.	<i>Tageblat</i>	Rasprava između kneza Bizmarka i ruskog poslanika	<i>Ovdašnjem listu „Tageblatu“ došla je iz Berlina telegrafska vijest da se je ...</i>
34	23. oktobar 1871.	<i>Levant Herald</i>	o Pruskoj i Austriji	<i>Reklo bi se da Rusija slabo vjeruje miroljubivim protestacijama svojih njemačkih susjeda ...</i>
35	30. oktobar 1871.	<i>Perseveranca</i>	pisma italijanskoga cara i pruskog kralja	„ <i>Perseveranca</i> “ donosi čitav red vrlo interesantnijeh pisama cara Napoleona ...
36	6. novembar 1871.	<i>Kurije diploma</i>	imenovanje ruskog poslanika	<i>Pariski list „Kurije diplomatik“ donosi vjest da je dosadašnji ...</i>
37	13. novembar 1871.	<i>La Frans</i>	Papa Tjeru izjavio želju da živi u Francuskoj.	<i>Pariski list „La Frans“ javlja da je papa Tjeru izjavio želju u ...</i>

37	13. novambar 1871.	<i>Štrasb. Ctg.</i>	Zamjenici koji su služili u vojsci nisu dužni dalje služiti.	<i>Čujemo da Elasci, koji su služili u Francuskoj vojsci kao zamjenici ...</i>
38	20. novembar 1871.	<i>Sjekl</i>	Pruska pošta u Lotringenu otvara pisma.	<i>Pariski list „Sjekl“ navodi slučaj, kojim dokazuje, da pruska pošta ...</i>
39	27. novembar 1871.	<i>Špenserove novine</i>	o zadacima ministra Andrijašija	<i>„Špenserove novine“ od 20. ov. mj. donose članak o raspisu austro ugarskog ministra ...</i>
39	27. novembar 1871.	<i>Daili Nevs</i>	Stanje princa od Velsa pošlo nabolje.	<i>„Daili Nevs“ javlja oslanjajući se na pouzdane izvore, da je stanje princa ...</i>
40	4. decembar 1871.	<i>Nord alg ctg</i>	Njemačka ne strahuje od Rusije.	<i>Povodom govora o francusko-ruskoj alijanciji u francuskim i drugim nekim novinama ...</i>
41	11. decembar 1871.	<i>Žurnal de Pariz</i>	razdor među prinčevima i predsjednikom republike	<i>Orleanistički list „Žurnal de Pariz“ javlja da je među orleanskim princevima ...</i>
43	25. decembar 1871.	<i>Tajms</i>	o izjavi Napoleona da bi samo jedna osoba koju poznaje bila u stanju spasiti Francusku	<i>U jednom dopisu u „Tajmsu“ piše se, da je bivši car Napoleon ...</i>
43	25. decembar 1871.	Frankfurtski žurnal	Bavarski komandant ostavio straž.u	<i>Po jednom telegramu u „Frankfurtskom žurnalu“ došavšem, javlja se ...</i>
43	25. decembar 1871.	<i>Moskva</i>	o stanju ruske vojske	<i>„Moskva“ donosi o ruskoj vojničkoj snazi članak ...</i>
44	1. Januar 1872.	<i>Tajms</i>	zahvala kraljice	<i>Kraljica engleske upravila je preko zvaničnih novina jednu zahvalnicu ...</i>
45	8. januar 1872.	<i>Moniter</i>	o atentatima na njemačke vojnike koji mogu škoditi Francuskoj	<i>„Moniter“ javlja da je vlada uviđajući, da atentati na njemačke vojnike ...</i>
46	15. januar 1872.	<i>Standard</i>	izlazak dobre knjige, novije historije	<i>Londonski list „Standard“ čuje iz pouzdana izvora, da će do nekoliko dana ...</i>
46	15. januar 1872.	<i>Ruski svijet</i>	o opasnosti u koju je upao č. Rustem-paša	<i>Petrogradski list „Ruski svijet“ donosi vjest o opasnosti, u koju je bio pao č. Rustem paša ...</i>
47	22. januar 1872.	<i>Tajms</i>	u Indiji ustanak protiv Engleske	<i>„Tajms“ od 8. ov. mj. javlja povijestima iz Klakute, da se je u Indiji izrodio ...</i>
48	29. januar 1872.	<i>Kurijer d' Orijan</i>	Knez Milan primljen kod ruskog cara.	<i>Kurijer d' orijan donosi po „Tajmsu“ jedan članak u kom se javlja, da je ...</i>

48	29. januar 1872.	<i>Konstitution</i>	novine protiv dobrovoljnih priloga	„Šta? Mi smo sa svim silama trudili stati na put ratu, mi smo protiv rata protestirali ...
51	19. februar 1872.	<i>Tajms</i>	o postupanju Engleske u vezi s alabamskim pitanjem	O „alabamskom“ pitanju piše „Tajms“ od 8. ov. mj.: Mi se nadamo da će Amerika svoje ...
51	19. februar 1872.	<i>Korešpodenc štern</i>	o pripremljenom atentatu na kneza Bizmarka	Govori se da je policija ušla u trag individuama koje su bile ustale ...
52	26. februar 1872.	Najnovije amerikanske novine	Predsjednik Meksika traži pomoć Amerike.	Najnovije amerikanske novine donose o meksikanskom ustanku ove vijesti ...
52	26. februar 1872.	Švajcarske novine	Astronom pronašao repatu zvijezdu.	Švajcarske novine javljaju, da je Plantamur astronom ženevske zvjezdarnice ...
52	26. februar 1872.	<i>Žurnal de Pariz</i>	Broj stanovnika Pariza porastao za 300.000.	„Žurnal de Pariz“ javlja da je ovogodišnjim popisom žiteljstva u Parizu ...
1	4. mart 1872.	<i>Tam</i>	Zarobljeni francuski vojnici su pomilovani.	Po jednom pismu iz Germanije javlja „Tam“ da je njemački car sve francuske ...
3	18. mart 1872.	<i>N. Sl. Cr.</i>	viđenje stanja u Srbiji	U vremenu najboljeg svjetskog mira, u kom nikakav evropski zaplet obične narušitelje mira ...
3	18. mart 1872.	<i>Žurnal de deba</i>	pregovori o rimskom pitanju	Narodnoj skupštini podnijela je partija zahtjev da se povedu pregovori ...
4	25. mart 1872.	<i>Birževija Vjedomosti</i>	politika Rusije prema ostalim evropskim silama	Mi držimo, da sadašnji odnošaji nijesu nepovoljni ...
4	25. mart 1872.	<i>Indijski Tajms iz „Japan Heralda“</i>	o životu japanskoga cara	I Japan se reformira: „Indijski Tajms“ od 4. Marta ove god. donosi jedan ...
5	1. april 1872.	Petrogradske novine	nova prava za Jevreje u Rusiji	Petrogradske novine donose vjest da je ruskom državnom savjetu ponešen predlog ...
6	8. april 1872.	<i>Politika</i>	o velikoslavenskoj ideji (lažne vijesti)	U Pragu, glavnoj varoši austrijske provincije Bohemije (Česke) na njemačkom jeziku ...
6	8. april 1872.	Bečke novine	Ministarstvo dobilo izvještaje o namjeri Rusije	Bečke novine donose vjest, da je austro-ugarsko ministarstvo spoljašnjih poslova ...
6	8. april 1872.	<i>Morning post</i>	o neredima u Americi	U cijeloj republici vlada nered i anarhija. Svud gdje se vladine vojske nalaze ...
7	15. april 1872.	<i>Avenir nacional</i>	debate u korist povratka pariške narodne skupštine	„Avenir nacional“ javlja, da će odmah po svršetku skupštinskoga raspusta ...

8	22. april 1872.	<i>Algem Ctgu</i>	o Zvorničkom pitanju	<i>Izmeeđu ostalih lažnih glasova, koji su iz Biograda o zvorničkom pitanju raznešeni ...</i>
8	22. april 1872.	<i>Nord Alg. Ctg</i>	<i>Nord Alg. Ctg</i> opovrgava da će Njemačka posredovati u zvorničkom pitanju	<i>Ovu vijest opovrgava u Berlinu izlazeći „Nord. Alg. Ctg“ u svom 94. broju ...</i>
8	22. april 1872.	<i>Viner Abendpost</i>	o putovanju g. Novikova u Peštu	<i>Povodom tim što je ruski poslanik kod bečkog dvora g. Novikov prije nekoliko dana ...</i>
8	22. april 1872.	<i>Soar</i>	demant o jednoj utvrdi u Španiji	<i>Francuski list „Soar“ za koji se misli, da je organ g. Tjera ...</i>
8	22. april 1872.	<i>Epoka</i>	G. Tjer je pisao francuskom poslaniku.	<i>...a isto tako i madridska „Epoka“ doznaje da je g. Tjer samo povjerljivo pisao ...</i>
9	29. april 1872.	<i>Vanderer</i>	Knezovi tatarskih plemena prekinuli neprijateljstvo.	<i>Knezovi tatarskih plemena usrednjoj aziji videći opasnost koja im od Rusije prijete ...</i>
9	29. april 1872.	<i>Moskva</i>	Kina ztražila prijateljstvo Rusije.	<i>Naprotiv „Moskva“ javlja, da je Kina zatražila prijateljstvo Rusije poslavši jednog punomoćnika ...</i>
11	3. junija 1872.	<i>Nord Alg. Ctg.</i>	o tome kako se dopisnik može prevariti	<i>Sa živim zadovoljstvom čitamo u „Alg. Ctgu“ članak koji biogradskom dopisniku toga lista ...</i>
11	3. junija 1872.	<i>Nord Alg. Ctg.</i>	o izvještajima o Zvorničkom pitanju	<i>Pod 18. Maja došlo nam je iz Biograda od tamošnjega dopisnika sa znakom zvijezde podugo pismo ...</i>
12	10. juni 1872.	<i>Avenir nasional</i>	Vlada je poslala komesara u Nicu.	<i>„Avenir nasional“ javlja, da je vlada naročitoga komisara, poslala u Nicu, (provinciju, koju je Italija ...</i>
12	10. juni 1872.	<i>Pal Mal Gazeta</i>	pregovori između ruske vlade i Pape o Kataloncima u Rusiji	<i>„Pal Mal Gazeta“ javlja, da se sada vo...de pregovori između ruske vlade i Pape o Kataloncima u Rusiji ...</i>
12	10. juni 1872.	<i>Provincijal Ctg</i>	razgovor francuske i njemačke vlade o otplati ratnog duga	<i>Iznova se pojavljuje vjest, koje i poluzvanični „Provincijal Ctg“ potvrđuje, da su se povelj razgovori ..</i>
13.	17. juni 1872.	<i>Opinion nasional</i>	izjava g. Tjera; u slučaju Tjerove ostavke, Grevi preuzima njegove poslove	<i>No i bez ove interpelacije izjavio je, kao što „Opinion Nasional“ javlja g. Tjer, da će, u slučaju njegovo ostavke g. Grevi ...</i>
13.	17. juni 1872.	<i>Žurnal de deba</i>	o posjeti austrijskog cara berlinskom dvoru, posljedice za Francusku	<i>„Žurnal de deba“ donosi jedan dopis iz Beča, koga je cjel da francuske političare uvjeri da se nemaju bojati ...</i>

14.	24. juni 1872.	<i>Hakaik ul vekai</i>	Istočno pitanje – savez Austrija, Njemačka, Turska i Italija	<i>Kao pouzdano javlja se da putovanje austrijskoga cara u Berlin (u idućem mjesecu Septembru) ima za cjel ...</i>
14.	24. juni 1872.	<i>Ibret</i>	o načinu isplate francuskih ratnih dugova Njemačkoj	<i>Javlja se da je Germanija pristala primiti od Francuske polovicu ratnijeh troškova u gotovom novcu ...</i>

Kao što se može vidjeti iz navedenih tabela, u listu *Sarajevski cvjetnik* navode se listovi i novine na koje se referira u općim konstrukcijama, kao što su: austrijske novine, carigradske novine, bečke novine, poljske novine,⁹² ali i sa punim naslovima, fonetski prenesene u bosanski jezik, kao što su: *Opinion nasional, Ibret, Standard, Tajms, Moniter, Kurijer d' Orijan* i sl. Moguće je da se i u općim odrednicama katkada koristi prevod za određene novine, kao što bi mogao biti slučaj sa konstrukcijom *Bečke novine* čiji bi naslov na njemačkom mogao biti *Wiener Zeitung*, ukoliko se odnose na službene vladine novine koje se od 1857. godine štampaju u državnoj štampariji u Beču. U ovom radu ne ulazimo u analize na koje se tačno novine misli pod općim nazivima za novine koje se spominju u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, kao što ne ulazimo ni u to koje su novine u međuvremenu prestale izlaziti ili su izlazile pod drugim imenom⁹³ jer bi takve analize izlazile izvan užeg tematskog okvira našeg istraživanja. No, iz tabele je sasvim vidljivo kako je *Sarajevski cvjetnik* prenosio informacije iz velikog broja novina, uključujući i one koje su se štampale i u Americi, Evropi i Aziji, te je u tom pogledu pokazivao tendencije da se predstavi kao list koji je težio da prenosi vijesti iz bilo kojeg dijela svijeta. Internacionalni aspekt *Sarajevskog cvjetnika* u pogledu korištenih izvora, odnosno stranih novina, sasvim je očigledan, te se može zaključiti da u tom pogledu prati politiku svih tadašnjih modernih informativnih novina, ne samo u regionu nego i u svijetu. Da bismo ilustrirali o kojem se broju i vrsti novina radi, navest ćemo samo listove/novine čija se imena (u fonetskoj/izgovornoj formi) izravno spominju u *Sarajevskom cvjetniku*.

⁹² Austrijske novine (6), hrvatske i srpske novine (1), carigradske novine (10), zagrebačke zvanične novine (1), Frankfurtski žurnal (1), engleski nedjeljni list (1), italijanski listovi (1), najnovije američanske novine (1), švajcarske novine (1), poljske novine (1), neke evropske novine (1), misirske novine (1), jedan grčki list (1), francuski listovi (2), francuske zvanične novine (6), belgijske novine (2), evropske novine (1), neke novine (1), razne novine (1).

⁹³ Naprimjer *Frankfurtski žurnal* koji se navodi u *Sarajevskom cvjetniku* može biti tadašnja varijanta lista *Frankfurter A. Zeitung* (<https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/urn:nbn:de:hebis:30:2-223884>) koji je kasnije imao i svoje dopisništvo u Istanbulu (Vidi detaljnije: Morgenthau, Henry. *Ambassador Morgenthau's story*. Garden City, New York: University of Toronto, 1919, str. 268; *ambassadormorgen00morguoft/ambassadormorgen00morguoft*), ali takva vrsta analize izlazi izvan tematskog okvira ovog rada.

Tabela 14. *Listovi/novine u Sarajevskom cvjetniku u rubrici Vilajetske vijesti*

Listovi/novine u <i>Sarajevskom cvjetniku</i> u rubrici Vilajetske vijesti sa brojem vijesti koje prenose ⁹⁴					
1	<i>Bosna 6 puta</i>	11	<i>La Tirki</i> (4)	21	<i>Aer</i> (2)
2	<i>Komercijo Orijentale</i> (1)	12	<i>Prese</i> (1)	22	<i>Cukunft</i> (1)
3	<i>Narodne novine</i> (6)	13	<i>Vidovdan</i> (6)	23	<i>Zevra</i> (1)
4	<i>Svetovid</i> (2)	14	<i>Narodni list</i> (2)	24	<i>Radnik</i> (1)
5	<i>Jedinstvo</i> (6)	15	<i>Bečke novine</i> [Wiener Zeitung] (9)	25	<i>Crnogorac</i> (3)
6	<i>Ruzname Džeride Havadis</i> (8)	16	<i>Srbija</i> (3)	26	<i>Prizren</i> (1)
7	<i>Ruža</i> (1)	17	<i>Pester Lojd</i> (1)	27	<i>Zastava</i> (4)
8	<i>Tereki</i> (16)	18	<i>Basiret</i> (12)	28	<i>Finansija</i> (2)
9	<i>Eptalofos</i> (1)	19	<i>Hodavendićar</i> (2)	29	<i>Solun</i> (2)
10	<i>Naje Fraja Prese</i> (1)	20	<i>La Turki</i> (7)	30	<i>Ibret</i> (4)

Kao što se vidi iz tabelarnog prikaza, u *Sarajevskom cvjetniku* 41 vijest prenosi se iz listova/novina koji su objavljeni na jednom od južnoslavenskih jezika (35,65%) a 74 vijesti iz listova/novina na ostalim jezicima (64,35%). U rubrici Unutrašnje vijesti u *Sarajevskom cvjetniku* nešto je manje listova/novina iz kojih se preuzimaju informacije.

Tabela 15. *Listovi/novine u Sarajevskom cvjetniku u rubrici Unutrašnje vijesti*⁹⁵

Listovi/novine u <i>Sarajevskom cvjetniku</i> u rubrici Unutrašnje vijesti sa brojem vijesti koje prenose					
1	<i>Solunske novine</i> [Solun] (1)	6	<i>Kurije d'Orijan</i> (3)	11	<i>Levant Herald</i> (1)
2	<i>Kotorek</i> (1)	7	<i>Težak</i> (1)	12	<i>Zvanične novine</i> (1)
3	<i>Mumeiz</i> (3)	8	<i>Levant Tajms</i> (1)	13	<i>Kavkaz</i> (1)
4	<i>Nove Pruske Novine</i> (1)	9	<i>Hakaiku ul Vekai</i> (9)	14	<i>Makedonija</i> (1)
5	<i>Eldževaib</i> (1)	10	<i>Emansipasion</i> (1)	15	<i>Takvim vekai</i> (1)

⁹⁴ Radi zbirne statistike, u tabeli se navodi koliko se ukupno vijesti navodi u nekom listu/novinama u cjelini, a svakoj narednoj rubrici samo listovi koji se nisu spominjali u prethodnoj rubrici da se ukazalo na raznovrsnost i brojnost novina iz kojih se preuzimaju vijesti. Stoga je svaka tabela prilagođena statističkim podacima potrebnim za užu temu našeg istraživanja, a moguće je uraditi i drugačije tabelle s drugim kriterijima u zavisnosti od cilja istraživanja.

⁹⁵ Ovdje se ne navode listovi i novine koji su već navedeni u prethodnoj rubrici. To znači da su i neke vijesti koje su pisane na nekom od južnoslavenskih jezika

Najviše je različitih vijesti u rubrici Inostrane vijesti, u kojoj je naveden značajan broj naziva novina/listova iz čitavog svijeta, kao što se može vidjeti iz Tabele 16.

Tabela 16. *Listovi/novine u Sarajevskom cvjetniku u rubrici Inostrane vijesti*

Listovi/novine u Sarajevskom cvjetniku u rubrici Inostrane vijesti sa brojem vijesti koje prenose				
1	<i>Morning Post</i> (7)	25	<i>Špenserove novine</i> (5)	49 <i>Internasional</i> (1)
2	<i>La Patri/Patrija</i> (4)	26	<i>Standar</i> (1)	50 <i>Kurje de Tlemsen</i> (1)
3	<i>Nacijone</i> (1)	27	<i>Endepandans belž/belež</i> (10)	51 <i>Nasional</i> (1)
4	<i>Tajms</i> (17)	28	<i>Nord. Alg. Ctg.</i> (5)	52 <i>Kurijer diplomatik/diploma</i> (2)
5	<i>Sjeverno njemačke opšte novine</i> (2)	29	<i>Endepandant de la Mozel</i> (1)	53 <i>Nur Ul besar</i> (1)
6	<i>La Frans/Frans/Franse</i> (8)	30	<i>Daili Telegraf</i> (2)	54 <i>Perseveranca</i> (1)
7	<i>Času</i> (1)	31	<i>Observer</i> (2)	55 <i>Štrasb. Ctg.</i> (1)
8	<i>Etoal belž/belež</i> (3)	32	<i>Nord</i> (1)	56 <i>Žurnal de Pariz</i> (2)
9	<i>Menzumei–evčar</i> (1)	33	<i>Tages pres</i> (2)	57 <i>Moskva</i> (2)
10	<i>Levant Herald</i> (5)	34	<i>Birževija Vjedomosti</i> (2)	58 <i>Standard</i> (1)
11	<i>Dunav</i> (3)	35	<i>Liberte/Liberta</i> (2)	59 <i>Ruski svijet</i> (1)
12	<i>Parlaman</i> (1)	36	<i>Lotringen</i> (1)	60 <i>Konstitusion</i> (1)
13	<i>Sjekl/Sijekla</i> (4)	37	<i>Verite</i> (1)	61 <i>Korešpodenc štern</i> (1)
14	<i>Krit</i> (1)	38	<i>Imkarsijal</i> (1)	62 <i>Indijski Tajms</i> (1)
15	<i>Morgen post</i> (1)	39	<i>Gazete narodova</i> (2)	63 <i>Japan Herald</i> (1)
16	<i>Opinione</i> (2)	40	<i>Žurnal de deba</i> (3)	64 <i>Petrogradske novine</i> (1)
17	<i>Goloa</i> (3)	41	<i>Tam</i> (2)	65 <i>Avenir nasional</i> (2)
18	<i>Žurnal oficijel/ofisijel</i> (7)	42	<i>Levent Tajms</i> (1)	66 <i>Algem. Ctg.</i> (1)
19	<i>Kelner Ctg</i> (1)	43	<i>Petrogradske vjedomosti</i> (1)	67 <i>Viner Abendpost</i> (1)
20	<i>Vanderer</i> (3)	44	<i>Norddajče alg. Ctg</i> (1)	68 <i>Epoka</i> (1)
21	<i>Petrogradski žurnal</i> (2)	45	<i>Morgencajt</i> (1)	69 <i>Pal Mal Gazeta</i> (1)
22	<i>Montier/Moniter de la Flote</i> (2)	46	<i>Korespodans de Berlin</i> (1)	70 <i>Provincijal Ctg</i> (1)
23	<i>Politik/Politika</i> (2)	47	<i>Tageblat</i> (2)	71 <i>Opinion nasional</i> (1)
24	<i>Daili Nevs</i> (8)	48	<i>Soar</i> (2)	

Ako se analizira raznovrsnost i brojnost novina/listova iz kojih se prenose vijesti u *Sarajevskom cvjetniku* u periodu od početka 1869. do jula 1872. godine, može se uočiti da su navedena imena preko stotinu listova/novina (116) iz raznih dijelova svijeta na koje se referira *Sarajevski cvjetnik*. Te su novine pisane na različitim jezicima, a vijesti se odnose na događaje u različitim dijelovima svijeta.

Da bismo usporedili koje je listove/novine koristio list *Bosna* i list *Sarajevski cvjetnik* kao izvor za objavljivanje vijesti, prvo ćemo navesti one listove koje je list *Bosna* koristio u periodu od 1866. do kraja 1868. godine a potom u periodu od početka 1869. do jula 1872. godine.

Tabela 17. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u listu Bosna (1866–1868)*

Listovi/novine koji se navode u listu <i>Bosna</i> (sa brojem vijesti koje prenose)					
1	<i>Ruzname džeride-Havadis</i> (46)	30	<i>Suriya</i> (2)	59	<i>Ruzname Vekaji Misirije</i> (3)
2	<i>Dunav</i> (17)	31	<i>Takvim Tidžaret</i> (3)	60	<i>Sihatnuma</i> (1)
3	<i>Tasviri Evčar</i> (8)	32	<i>Međmuai funun</i> (2)	61	<i>La Tirkî</i> (1)
4	<i>Envari šarkije</i> (2)	33	<i>Tereki</i> (1)	62	<i>Krit</i> (1)
5	<i>Vekai Zabtiye</i> (1)	34	<i>Trapezung</i> (1)	63	<i>Austrijsko ugarske trgovačke novine</i> (1)
6	<i>Dijar bećir</i> (1)	35	<i>Čevcebi Šarki</i> (1)	64	<i>Basiret</i> (1)
7	<i>Istočno jedinstvo</i> (1)	36	<i>Hadika</i> (1)	65	<i>Asr</i> (1)
8	<i>Konja</i> (1)	37	<i>Hakaik ul Vekai</i> (1)	66	<i>Džeride tibije askerije</i> (1)
9	<i>Ručuk</i> (1)	38	<i>Afitab</i> (1)	67	<i>Kazma</i> (1)
10	<i>Mizah</i> (1)	39	<i>Sadakat</i> (1)	68	<i>Vakat</i> (1)
11	<i>L' Endepandans belž</i> (12)	40	<i>Moniter</i> (6)	69	<i>Opinioni Nacional</i> (4)
12	<i>Lavalet</i> (1)	41	<i>Slovo</i> (1)	70	<i>Monde</i> (1)
13	<i>Atarid</i> (1)	42	<i>Vremja</i> (1)	71	<i>Dalmatinske novine</i> (1)
14	<i>Ruzname-misir-vekanije</i> (1)	43	<i>Nova slobodna Presa</i> (1)	72	<i>Invalid</i> (1)
15	<i>La Frans/Frans</i> (8)	44	<i>Takvim Vekaji</i> (6)	73	<i>Hirnek</i> (1)
16	<i>Nord Alg. Ctg.</i> (1)	45	<i>Italija</i> (1)	74	<i>Večernji Miniter</i> (1)
17	<i>Sjeverna Pošta</i> (1)	46	<i>Patri</i> (5)	75	<i>Situasion</i> (1)
18	<i>Vanderer</i> (3)	47	<i>Stambol</i> (2)	76	<i>Levant Herald</i> (1)
19	<i>Tajms</i> (1)	48	<i>Nova slobodna presa</i> (1)	77	<i>Džeride askerije</i> (1)
20	<i>Epoka</i> (2)	49	<i>Klio</i> (1)	78	<i>Imparsijal</i> (1)
21	<i>Provinsial korespond</i> (1)	50	<i>Naje Fraje Prese</i> (3)	79	<i>Gazet d' Alemanja da Nor</i> (1)
22	<i>Kurije d' Orijan</i> (1)	51	<i>La Pres</i> (3)	80	<i>Zastava</i> (1)
23	<i>Opinion</i> (1)	52	<i>Korespondans de Vjen</i> (1)	81	<i>Gazet de la Bore</i> (1)
24	<i>Italijanska korešpodencija</i> (1)	53	<i>Novo vrijeme</i> (1)	82	<i>Entrnacional</i> (1)
25	<i>Gazet de Brisl</i> (1)	54	<i>Le Nor</i> (1)	83	<i>Kurijer le Lion</i> (1)
26	<i>Avnir Alžirik</i> (1)	55	<i>Žurnal de Deba</i> (1)	84	<i>Žurnal de Briksel</i> (1)
27	<i>Keln. Ctg.</i> (1)	56	<i>Konstitusionel</i> (1)	85	<i>Etandar</i> (3)
28	<i>Nej</i> (1)	57	<i>Semofor</i> (1)	86	<i>N. Tagbl</i> (1)
29	<i>Pester Loid</i> (1)	58	<i>Goloa</i> (1)		

Treba navesti da se u listu *Bosna* u navedenom periodu bilježe imena 13 listova koji su tek počeli izlaziti. To su listovi: *Istočno jedinstvo*, *Hadika*, *Basiret*, *Asr*, *Konja*, *Džeride tibije askerije*, *Ručuk*, *Afitab*, *Kazma*, *Mizah*, *Sadakat*, *Vakat* i *Atarid*. Najviše je vijesti iz lista *Ruzname džeride-Havadis* (46), zatim *Dunav* (17), *L' Endependans belž* (12), *Tasviri Evčar* (8) i *La Frans/Frans* (8). U spomenutim listovima bilježi se skoro polovina od ukupnog broja vijesti objavljenih u listu *Bosna* u analiziranom periodu. Može se zaključiti kako je i u listu *Bosna* naveden jako velik broj listova/novina iz kojih se preuzimaju vijesti.

U listu *Bosna* također se uočava značajan broj imena listova iz kojih se preuzimaju informacije u periodu od početka 1869. godine do jula 1872. godine, odnosno u periodu kada paralelno izlaze i list *Bosna* i list *Sarajevski cvjetnik*..

Tabela 18. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u listu Bosna (1869–juli 1872)*

Listovi/novine koji se navode u listu <i>Bosna</i> (sa brojem vijesti koje prenose)					
1	<i>Sarajevski cvjetnik</i> (7)	32	<i>Figaro</i> (1)	63	<i>Nor/Nord</i> (2)
2	<i>Ruzname Džeride Havadis</i> (18)	33	<i>Nil</i> (1)	64	<i>Ažans nordest</i> (1)
3	<i>Tereki</i> (24)	34	<i>Levant Herald</i> (9)	65	<i>Moring Post</i> (2)
4	<i>Hakaik ul vekai</i> (43)	35	<i>Glob</i> (1)	66	<i>Eko di parlamen</i> (1)
5	<i>Hodavendičar</i> (3)	36	<i>Efrat</i> (1)	67	<i>La Frans</i> (3)
6	<i>Envari Šarkije</i> (2)	37	<i>Indijski Tajms</i> (3)	68	<i>Ruski Svijet</i> (1)
7	<i>Ruzname Vekai</i> (1)	38	<i>Moskva</i> (1)	69	<i>Levant Tajms</i> (4)
8	<i>Tasviri evčar</i> (5)	39	<i>Mond</i> (1)	70	<i>Morning post</i> (1)
9	<i>Takvimi Vekaji</i> (19)	40	<i>Globo</i> (1)	71	<i>Korespondenca</i> (1)
10	<i>Hadika</i> (7)	41	<i>Ažans Havas</i> (1)	72	<i>Endependans belž</i> (5)
11	<i>Mumeiz</i> (3)	42	<i>Daili Telegraf</i> (1)	73	<i>Tajms/Tajms</i> (5)
12	<i>Basiret</i> (34)	43	<i>Svetovid</i> (1)	74	<i>Memorijal Diplomati</i> (2)
13	<i>Džeride askerije</i> (10)	44	<i>Eldževaib</i> (1)	75	<i>Pepl</i> (1)
14	<i>Takvim tiđaret</i> (1)	45	<i>Daili nevs</i> (1)	76	<i>Žurnal de Deba</i> (4)
15	<i>Vekai zabtije</i> (1)	46	<i>Austrijska korespondencija</i> (1)	77	<i>Hamburg Korespond.</i> (1)
16	<i>Prizren</i> (1)	47	<i>Korespondencija</i> (2)	78	<i>Žurnal medikal</i> (1)
17	<i>Stambol</i> (1)	48	<i>Ženevski Žurnal</i> (1)	79	<i>Auburg</i> (1)
18	<i>Muhib</i> (1)	49	<i>Krit</i> (2)	80	<i>Kurije d' Orijan</i> (2)
19	<i>Janjina</i> (3)	50	<i>Far di Bosfor</i> (2)	81	<i>Žurnal de port Said</i> (1)
20	<i>Solun</i> (4)	51	<i>Opinione</i> (1)	82	<i>Konstitusionel</i> (1)
21	<i>Furat</i> (3)	52	<i>La Patri</i> (3)	83	<i>Post</i> (1)
22	<i>Trapezunt/ Trapezon</i> (6)	53	<i>Ekonomist</i> (1)	84	<i>Presa</i> (1)

23	<i>Zevra</i> (7)	54	<i>Šlezjske novine</i> (1)	85	<i>Kurije de la Mozel</i> (1)
24	<i>Konja</i> (2)	55	<i>Liberte</i> (1)	86	<i>Korespondans Slav</i> (1)
25	<i>Dijarbećir</i> (5)	56	<i>Opinion Nasional</i> (1)	87	<i>Le Soar</i> (1)
26	<i>Dunav</i> (9)	57	<i>Korespodans de Berlin</i> (2)	88	<i>Etoal belž</i> (2)
27	<i>Edrena</i> (2)	58	<i>Le Tam</i> (1)	89	<i>La Svis</i> (1)
28	<i>Asr</i> (2)	59	<i>Goloa</i> (1)	90	<i>Epoka</i> (3)
29	<i>Vekai Misirije</i> (1)	60	<i>Modordr</i> (1)	91	<i>Japan Herald</i> (1)
30	<i>Ibret</i> (1)	61	<i>Bengalski Tajms</i> (1)		
31	<i>Trabolozi Garb</i> (1)	62	<i>La Turki</i> (10)		

Kao što se vidi iz prethodnih tabela, u periodu od 1868. do jula 1872. u listu *Sarajevski cvjetnik* spominje se 116 listova/novina a u listu *Bosna* 91 list/novine iz kojih se prenose različite vijesti ili se referira na njih. *Sarajevski cvjetnik* i *Bosna* prenose značajan broj vijesti iz istih listova/novina. Također *Sarajevski cvjetnik* referira se na nekoliko vijesti (6) objavljenih u listu *Bosna*, kao što se i list *Bosna* referira na nekoliko vijesti objavljenih u listu *Sarajevski cvjetnik* (7).

Ono što također privlači pažnju jeste razlika u zastupljenosti listova iz najbližeg okruženja u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. U listu *Bosna* od listova iz okruženja spominju se list *Svetovid*⁹⁶ i vilajetski list *Prizren*. Od listova iz okruženja pisanim na nekom od južnoslavenskih jezika koji se ne spominju u listu *Bosna* a s kojim *Sarajevski cvjetnik* ulazi s otvorenu polemiku treba izdvojiti sljedeće listove/novine: *Narodne novine* (6), *Jedinstvo* (6), *Vidovdan* (6), *Narodni list* (2), *Radnik* (1), *Zatočnik* (1) *Crnogorac* (3), *Ruža* (1), *Srbija* (3), *Svetovid* (3) i *Zastava* (4). Spominje se i početak rada političkog lista *Naša sloga* (1). Iz lista *Makedonija* (1) samo se usput prenosi jedna obavijest.

Teško je ulaziti u tumačenje razloga ili motiva zašto list *Bosna* u navedenom periodu nije prenosio više vijesti ili reagirao češće na „negativne“ vijesti iz spomenutih novina. S druge strane, nemoguće je ne zapaziti takvu vrstu razlike u navođenju izvora, odnosno razliku u pristupu navedenim izvorima u navedena dva bosanskohercegovačka lista. U toj „razlici“ možda se može razumijevati i programsko „načelo iskrenosti i istinoljubivosti“ i „nepartajčnosti“ *Sarajevskog cvjetnika*, na koje se Mehmed Šaćir Kurtéahajić poziva:

⁹⁶ Izlazio je najprije u krajevima pod austrougarskom vlašću. Naime, politički list „Svetovid“ izlazio je između 1852. i 1870. godine, a prvo je objavljivan u Temišvaru, potom u Beču i na kraju u Beogradu.

Javni list treba da odgovara zahtjevima vremena, a neće moći biti uvažan, niti će svom zadatku moći odgovoriti time, što će se nazvati 'novine' nego mu valja pokazivati svoju iskrenost, a tome je glavni uslov, da istinu govori, i da se partajičnosti ne drži, to jest, da ništa negovori na štetu pravde i istine, koliko mu drago, da je.⁹⁷

Dakle, osim što Kurtćehajić kao urednik *Sarajevskog cvjetnika* naglašava i afirmira aspekt otvorenosti, navodeći profesionalno brojne izvore za objavljene vijesti iz cijelog svijeta, on također navodi i planirani aspekt budućih novina koji naziva aspektom „iskrenosti“, „ne držanja partajičnosti“/pristranosti, „pravde i istine“ bez obzira da li će se takve vijesti nekom svidjeti ili neće. Zato nije isključivao iz komunikacije niti jedan list/novine iz okruženja koji se bavio pisanjem tekstova o Bosanskom vilajetu. S druge strane, budući da je list *Bosna* bio zvanični list Vlade Bosanskog vilajeta, da je mektubdžija Vilajeta bio odgovorni urednik za sva štampana izdanja koja izdaje Vilajetska vlada, da je bio dio upravnog vijeća Vilajeta zajedno s ostalim predstavnicima službi Vilajeta i predstavnicima konfesionalnih zajednica, glavni urednik *Bosne* se u pogledu politike izdavaštva morao povinovati zahtjevima službene administracije i vijeća koje se sastojalo od članova različitih konfesija, te se nije previše bavio pitanjima štampe iz susjedstva kako bi se „čuvao mir u kući“. Dakako, takav list je bio otvoren za brojne listove/novine čija je lojalnost već potvrđena. S druge strane, nije se nužno držao i afirmirao kao primarne „dodatne aspekte“ koje je proklamirao Kurtćehajić u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik*, a koji su omogućili *Sarajevskom cvjetniku* nešto malo značajniju „otvorenost“ u odnosu na list/novine *Bosna* čije je uređivanje pokazalo neku vrstu autocenzure u interesu primarno centralne administracije.

U istraživanju je zanimljivo pitanje da li je list *Bosna* u tom pogledu ipak mijenjao uređivačku politiku u pogledu gore spomenutih „aspekata“/načela koje je slijedio *Sarajevski cvjetnik*, a što bi se eventualno moglo zapaziti na primjeru otvorenosti prema pisanju o Bosanskom vilajetu u susjednim zemljama nakon prestanka izlaženja lista *Sarajevski cvjetnik*, odnosno nakon smrti Mehmeda Šaćira Kurtćehajića. Stoga smo odlučili da istražimo iz kojih je listova u kasnijem

---

⁹⁷ [Mehmed Šaćir Kurtćehajić] Uvod. „Sarajevski cvjetnik“ počeo izlaziti, *Sarajevski cvjetnik*, 26. decembar 1868, (I/1), str. 1. Cit. prema: Dizdar, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige. Sarajevo : Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017.

periodu list *Bosna* preuzimao vijesti i koliko je bilo vijesti iz listova/novina na južnoslavenskim jezicima iz krajeva koji su se graničili s Bosanskim vilajetom.⁹⁸

Tabela 19. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u listu Bosna (juli 1872–1876)*

Listovi/novine koji se navode u listu Bosna (sa brojem vijesti koje prenose)					
1	<i>Džeride tibije askerije</i> (1)	32	<i>Dunav</i> (2)	63	<i>Figaro</i> (1)
2	<i>Hakaik ul Vekai</i> (25)	33	<i>Far di Bosfor</i> (1)	64	<i>Far di Bosfor</i> (1)
3	<i>Ručuk</i> (1)	34	<i>Vekai Misirije</i> (2)	65	<i>Hamburg Korespond.</i> (1)
4	<i>Kazma</i> (1)	35	<i>Devir</i> (1)	66	<i>Union Liberal</i> (1)
5	<i>Mizah</i> (1)	36	<i>Nil</i> (1)	67	<i>Endepandans Belž</i> (2)
6	<i>Sadakat</i> (13)	37	<i>Zevra</i> (4)	68	<i>Glob</i> (1)
7	<i>Vakat</i> (3)	38	<i>Esperans Nasional</i> (1)	69	<i>Mor[n]ing post</i> (6)
8	<i>Basiret</i> (74)	39	<i>Žurnal de Tuluz</i> (1)	70	<i>Japan Herald</i> (1)
9	<i>Ruzname</i> (2)	40	<i>Moskva</i> (1)	71	<i>Indijski Tajms</i> (7)
10	<i>Ibret</i> (1)	41	<i>Tarblat</i> (1)	72	<i>Memorijal diplomatik</i> (1)
11	<i>Takvim Vekai</i> (10)	42	<i>Orijental</i> (1)	73	<i>Bengalski Tajms</i> (1)
12	<i>Džeride askerije</i> (12)	43	<i>Mančester Gvardijan</i> (1)	74	<i>Berlinska Korešpondencija</i> (1)
13	<i>Medenijet</i> (7)	44	<i>Sjekl</i> (1)	75	<i>Nevjork Herald</i> (2)
14	<i>Šark/Šarki</i> (38)	45	<i>Tagblat</i> (1)	76	<i>Bombajske novine</i> (1)
15	<i>Džeride Havadis</i> (7)	46	<i>Keln. Ctg.</i> (1)	77	<i>Tajms</i> (18)
16	<i>Mifraulkalub</i> (1)	47	<i>Moskovija Vjedomosti</i> (1)	78	<i>La Frans</i> (1)
17	<i>Sejhan</i> (1)	48	<i>Korespodans Franko Italijen</i> (1)	79	<i>Ruski Svijet</i> (1)
18	<i>Šems</i> (1)	49	<i>Eko universel</i> (1)	80	<i>Algem. Ctg</i> (1)
19	<i>Istikbal</i> (1)	50	<i>Volonte načional</i> (1)	81	<i>Ženevski Žurnal</i> (1)
20	<i>Damli gazete</i> (1)	51	<i>Zemljak</i> (1)	82	<i>Epoka</i> (1)
21	<i>Dunav</i> (8)	52	<i>Korespodans belž</i> (1)	83	<i>Žurnal de Deba</i> (1)
22	<i>Prizren</i> (2)	53	<i>Standard/ Standar</i> (2)	84	<i>Birževija Vjedomosti</i> (1)
23	<i>Solun</i> (1)	54	<i>Mond</i> (1)	85	<i>Daili Nevs</i> (2)
24	<i>Furat</i> (2)	55	<i>Nord</i> (2)	86	<i>Ruski Invalid</i> (4)
25	<i>Levant Herald</i> (7)	56	<i>Goloa</i> (2)	87	<i>Pester Loid</i> (2)
26	<i>Janjinske novine</i> (1)	57	<i>Unijon</i> (1)	88	<i>Bečke novine</i> (1)
27	<i>La Turki</i> (6)	58	<i>Daili telegraf</i> (2)	89	<i>Naje fraje Prese</i> (1)
28	<i>Dijarebećir</i> (7)	59	<i>Kurije d' Orijan</i> (2)	90	<i>Ruski mir</i> (1)
29	<i>Trapezunt</i> (5)	60	<i>Revi de Mond</i> (1)	91	<i>Augeburg Ctg.</i> (1)
30	<i>La Patri/Patrija</i> (3)	61	<i>Deili post</i> (1)	92	<i>Pal Mal/ Pal Mal Gazete</i> (3)
31	<i>Ajdin</i> (1)	62	<i>Avije</i> (1)		

⁹⁸ Pošto su nam bili dostupni listovi *Bosne* do kraja 1866. godine, u analizu nismo uvrstili listove iz 1877. i prve polovine 1878. godine.

Kao što se vidi iz tabele, ako se izuzme list *Prizren*, koji je svakako bio službeni vilajetski list u Prizrenskom vilajetu, u listu *Bosna* od sredine jula 1872. do kraja 1876. godine prenosi se samo jedna vijest, u broju 496 od 15(27).12.1875. godine, posredno preko lista/novina *Vakat* i to na primjeru pisanja političkog lista *Zemljak* iz Dalmacije koji je, prema autoru članka u listu *Vakat*, podsticao „hrišćane“ da se bune protiv osmanske uprave. Dakle, list *Bosna* i dalje nastavlju svoju službenu politiku kao glasilo Vlade Bosanskog vilajeta i nije se u značajnijoj mjeri bavio pisanjem raznih članaka o Bosanskom vilajetu u štampi u susjednim zemljama, a takvih je članaka bilo dosta. Također treba napomenuti da su brojni listovi/novine u Bosnu stizali preko Istanbula, uglavnom preko osobe koja je bila zadužena za slanje novina poštom u redakciju *Bosne*. Neki listovi/novine koji su izlazili na francuskom, engleskom, jermenskom ili grčkom štampani su i u Istanbulu pošto su i tu imali svoje redakcije.⁹⁹

Na osnovu frekventnosti vijesti u određenim listovima/novinama a koje se preuzimaju u list *Bosna*, može se uočiti da su listovi koji prenose najviše vijesti zapravo oni listovi iz kojih se preuzimaju različite vrste informacija i iz drugih listova/novina. U prvoj fazi izlaženja lista *Bosna* (1866–1868) bili su nejreferentniji i najpouzdaniji listovi koji su ranije osnovani. Takav je bio list *Ruzname džeride-Havadis* iz kojeg je u tom periodu u list *Bosna* preuzeto i objavljeno 46 vijesti. U drugoj fazi izlaženja (1869–juli 1872) najpopularniji je bio list *Hakaik ul vekai* iz kojeg su obrađene i objavljene 43 vijesti. U posljednjoj fazi (1872–1878) izlaženja lista *Bosna* list *Basiret* koji je osnovan tek 1869. godine postaje ubjedljivo najreferentniji za prenošenje vijesti. Iz njega su samo u periodu o jula 1872. do kraja 1876. godine prenesene i objavljene 74 vijesti. Raznolikost jezika u listovima/novinama iz kojih su preuzimane vijesti/informacije, kao i geografska distribucija u pogledu odvijanja događaja i navođenja listova iz kojih se preuzimaju vijesti jedna je od temeljnih odlika i lista *Bosna* i lista *Sarajevski cvjetnik*. Iz aspekta geografske distribucije i raznolikosti listovi/novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* su slični, sa izuzetkom već spomenutih „novina iz susjedstva“ koji ukazuje na nešto veću otvorenost lista/novina *Sarajevski cvjetnik* za polemičke teme o Bosanskom vilajetu.

---

⁹⁹ Tu su imali redakcije i listovi/novine *La Turquie*, *Le Courrier d'orient*, *Levant Herald* i još nekoliko listova. Vidi: İbrahimov, Osman. Tuna Vilayet gazetesi (1865-1866). Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006, str. 13-17.

3.1.3.3. Interaktivni aspekt razvoja mreže dopisnika, privatnih lica i pretplatnika kao poseban vid komunikacije sa čitateljstvom

Budući da se list *Bosna* finansirao iz sredstava budžeta Vilajeta, da je stizao u različite krajeve, redovno izlazio i donosio važne informacije za društvo općenito, vremenom se razvila široka mreža dopisnika. Zbog svoje naravi i drugačije orijentacije prema čitateljstvu, *Sarajevski cvjetnik* također razvija svoju mrežu dopisnika i pretplatnika. Moguće je da su na određenim mjestima navedeni listovi imali dopisnike zadužene za slanje informacija, ali je zasigurno bilo i onih koji su dobrovoljno javljali kakvu vijest, čak i bez pretenzija da se njihovo ime spomene u listu, izuzev u polemikama ili čestitkama kada su željeli naglasiti svoj stav ili obavijestiti ko šalje određenu čestitku. Osim široke mreže dopisnika, primjetna je i tendencija održavanja i širenja te mreže. Takvo dopisivanje sa čitateljima i uredništvima i drugih listova može se uočiti na osnovu prenesenih i objavljenih istih ili sličnih informacija i u listu *Bosna* i u listu *Sarajevski cvjetnik*. Štaviše, kad je riječ o lokalnim dopisivanjima uredništava, uočava se da isti ljudi imaju pretenzije da objavljuju i u jednom i u drugom listu. Treba napomenuti da je list *Bosna* imao službenu korespondenciju i mrežu dopisnika po službenoj dužnosti koji su se javljali prema utvrđenoj dinamici i utvrđenim tekstualnim obrascima. S druge strane, i u list *Sarajevski cvjetnik* stizali su dopisi iz drugih redakcija, službenih listova i kanala komunikacije, ali je takva mreža i tada bila „neslužbena“, nezvanična i ni u kojem slučaju nije imala obavezujući karakter. Tu su se ljudi javljali uglavnom na temelju svog ličnog izbora i volje, za razliku od lista *Bosne* gdje se politika i način širenja mreže dopisnika planira unutar zvaničnih tijela Vlade Bosanskog vilajeta. Stoga se može reći da je list *Sarajevski cvjetnik* stalno nastojao dodatno razviti navedeni aspekt interaktivnosti, šireći mrežu dopisnika i pretplatnika kojima osigurava i prostor za javljanje sa terena. S druge strane, list *Bosna* je već primao po službenoj dužnosti informacije iz centralne i lokalne administracije tako da se takva tendencija i zainteresiranost za intenzivniji interaktivni pristup čitateljima ne naglašava i zapaža kao u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik*. Tako se u listu *Bosna* u periodu od 1866. do kraja 1868. godine referira na ukupno 44 pisma, od kojih je većina došla službenim kanalima osmanske administracije, zatim 23 dopisa, od kojih je također većina od dopisnika po službenoj dužnosti, 23 telegrama, od kojih je većina službenog karaktera, 32 različita izvještaja od kojih je čak sedam službenih policijskih izvještaja poslanih po službenoj dužnosti i pokoja depeša koja je, ako one računamo one ranije analizirane telegrafske depeše,

uglavnom službenog karaktera. U listu *Bosna* u periodu od 1869. do jula 1872. godine, od 168 pisama na koja se referira, samo dva su pisma privatnih osoba, dok su ostala pisma zapravo pisma službene naravi, te uz riječ pismo obično stoji čije je pismo ili ko ga je poslao, naprimjer, *carsko, velikog vezira, valije, mutesarrifa, uprave vilajeta, ministarstva unutrašnjih poslova/prosvjete/javnih građevina/finansija, upravitelja policije, školske uprave, komandanta carske vojske, seraskera, mektupčijske kancelarije, vilajetske vlade* itd. Dopisa je 9 i oni prate rad vilajetske ili centralne administracije. Svih 22 telegrama su službene naravi, uključujući i dodatna četiri telegrama koji su posredno preuzeti iz drugih novina. Svih osam izvještaja službene su naravi. U listu *Bosna* u periodu od jula 1872. do kraja 1876. godine referira se na 154 pisma. Osim pisama zvaničnih organa i institucija osmanske centralne ili lokalne administracije objavljuje se značajan broj pisama kojima se ne navodi autor/pošiljalac a izvještavaju o požarima, poplavama i sličnim nepogodama ili događajima u Vilajetu. No, i takva su pisma prenešena u stilu službenih obavijesti. Slična je situacija i u 53 dopisa, 47 telegrama, 25 izvještaja iz raznih dijelova Vilajeta u Carstva. Sve objave u listu *Bosna* su objave službene naravi, pisane službenim administrativnim stilom.

U *Sarajevskom cvjetniku* od 95 pisama moguće je izdvojiti ona pisma koja su preuzeta iz svjetske štampe, dio pisama od dopisnika sa terena, te značajnijeg broja privatnih pisama u kojima su se potpisale osobe koje su poslale pismo. Može se zapaziti da Kurtćehajić koristi relativno mali dio službenih dopisa. Većina pisama nije službenog karaktera. Među 154 dopisa u *Sarajevskom cvjetniku* posebno su zanimljivi dopisi, koje smo već spomenuli a koji predstavljaju prepisku sa redakcijama nekih listova koji izlaze na južnoslavenskim jezicima u susjedstvu Bosne, zatim razni dopisi koji govore o svakodnevnom životu u različitim dijelovima Vilajeta, te pokoji dopis neke službene vilajetske institucije. Dopisi dolaze od ljudi svih konfesija u Bosni, što se vidi na osnovu sadržaja i potpisanih autora dopisa. Među 56 telegrama ima i jedan broj telegrama za koje se navodi da su privatni telegrami, zatim dopisa iz susjednih krajeva, kao i jedan broj „zanimljivih“ službenih dopisa koji su objavljeni u stranoj štampi. Među 14 izvještaja nema izvještaja službenih institucija Vilajeta ili centralne administracije. Ili se radi o izvještajima dopisnika iz susjedstva ili o prenesenim izvještajima o stanju u svijetu, prezetim iz svjetske štampe. Dok su objave u listu *Bosna* neka vrsta službenih objava administracije i organa vlasti kojima se nešto obaviještava,

stavlja na znanje i naređuje, u objavama u listu *Sarajevski cvjetnik* uglavnom srećemo oglase, reklame ili objave određene zanimljivosti ili važnog događaja iz strane štampe.

Tabela 20. Vrsta dopisa u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* (mreža dopisnika i čitatelja)

Vrsta dopisa (period)	list <i>Bosna</i>			list <i>Sarajevski cvjetnik</i>
	1866–1868	1869–jul 1872	jul 1872–kraj 1876	1869–jul 1872
pismo	44	168	154	95
dopis	23	9	53	154
telegram	23	22	47	56
izvještaj	32	8	25	14
objava	78	73	49	35

3.1.3.4. Preispitivanje korištenih komunikacijskih kanala (vijesti, novina)

U vrijeme izlaženja listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* već je bio objavljen zakon o štampi, prema kojem su se informacije morale provjeravati prije objavljivanja. Aspekt provjerljivosti informacija i kontroliranja pouzdanosti i istinitosti informacija bio je reguliran pravnim aktima, kao što se vidi iz nekih priloga u listu *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, u kojima se govori o kaznama za prenošenje neprovjerenih podataka,¹⁰⁰ a ponekad se privremeno zabranjuje izdavanje nekim listovima zbog objavljivanja neprovjerenih informacija.¹⁰¹ Prema važećim propisima, oglas iz pisma nije se štampao u novinama ukoliko se na pismo ne plati taksa.¹⁰² Također, prema zakonu, svako ko je spomenut u štampi ima pravo da objavi demant u istom listu/novinama.¹⁰³

3.1.3.5. Tradicionalne metode informiranja javnosti i metoda dvosmjerne komunikacije

Pojam tradicionalne metode informiranja u štampi u 19. vijeku, a na primjeru listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, podrazumijeva ono što je programski cilj novina poput *Bosne*, sa precizno

¹⁰⁰ *Sarajevski cvjetnik*, br. 8, 21. februar 1870, str. 1-4.

¹⁰¹ *Sarajevski cvjetnik*, br. 8, 21. februar 1870, str. 1-4. [vijest u *Eldževaibu* o privremenom prestanku izlaženja lista *Tereki*]

¹⁰² *Sarajevski cvjetnik*, br. 51, 19. februar 1872, str. 1-4. [objave/oglase su poslali Davičo Vidojević, Toma Radulović, ali se nisu smjeli objaviti zbog neplaćene takse]

¹⁰³ Kontrola vjerodostojnosti informacija nije isto što i cenzura, o čemu ćemo pisati u posebnoj cjelini rada.

određenim izvorom informacija i ciljanom publikom. Za informiranje u listu *Bosna*, prema uvodnim člancima prvog broja navedenog lista, zadužena je vilajetska uprava koja će se truditi da vilajet „napreduje“ u svakom pogledu. Narod se izravno ne poziva da „proizvodi informacije“ nego se stavlja u poziciju primjene i podržavanja reformi: „ali narodu leži u interesu, da učestvuje u tom radu“. Narod treba da „podpomogne da se dostižu cjeli¹⁰⁴ premislostivoga cara našeg, koji hoće da se narod poučava u čitanju i pisanju i u ostalim za napredak nužnim naukama“. U tom cilju „za raspostranjenje obrazovanosti u narodu najbolja su sredstva novine na narodnom jeziku“. Novine će biti „organ vlade vilajeta bosanskog, te će im biti zadatak da poučavaju narod, i da ga posavjetuju podaničkim dužnostima njihovim itd.“ U *Sarajevskom cvjetniku*, koji ima drugačiji status, čitatelji se pozivaju na dvosmjernu komunikaciju, da iznose svoje stavove o brojnim temama, a vrlo često i sam urednik nastoji biti personifikacija „glasa naroda“. U brojnim uredničkim komentarima iznose se ne samo informacije/obavijesti u tradicionalnom smislu te riječi nego i vrlo jasni i upečatljivi stavovi i komentari koji ne ostavljaju čitateljsku publiku ravnodušnim.

3.2. Sadržajno-načinski aspekti komunikacije i aspekti komuniciranja u užem smislu (načini oblikovanja novinskih jedinica od Redakcije do čitatelja)

Kao što smo ranije već napomenuli, pod pojmom komunikacije u užem smislu u listovima *Sarajevski cvjetnik* i *Bosna* u ovom istraživanju podrazumijevamo način oblikovanja novinskih jedinica na putu od Redakcije do čitatelja, odnosno sadržajno-načinske i izražajne aspekte komunikacije. Treba napomenuti da je štampa u Evropi još od 18. stoljeća imala značajnu društvenu funkciju. U Osmanskom Carstvu krajem 18. i početkom 19. vijeka jedan broj listova/novina na evropskim jezicima, uglavnom na francuskom i engleskom, štampan je i u Istanbulu.¹⁰⁵ Razvoj i struktura prvih listova/novina na osmanskome turskom jeziku pratila je strukturu takvih listova/novina. *Bosna* kao vilajetski list slijedio je istu strukturu rasporeda i sadržaje informacija, a u odabiru vijesti i načina obraćanja čitateljstvu preuzima izdavačku politiku koju su slijedili ostali vilajetski listovi u Carstvu. List *Dunav* koji izlazi od 1865. godine bio je

---

¹⁰⁴ Leksema „cjeli“ (N.pl.) u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* označava „ciljeve“.

¹⁰⁵ İbrahimov, Osman. *Tuna Vilayet gazetesi (1865-1866)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006, str. 15-18. [neobjavljeni magistarski rad]

takva vrsta zvaničnog lista/novina, kao i list *Bosna* koji počinje izlaziti 1866. godine. Iste godine kad i *Bosna* počinju izlaziti i neki drugi osmanski vilajetski listovi, kao što su *Furat*, *Surije* i *Trablusgarb*, iz kojih se, kao što smo vidjeli iz tabela 17, 18 i 19, također preuzimaju vijesti za objavljivanje u listu *Bosna*. Potom otpočinju s radom vilajetski listovi/novine *Bejrut* i *Šarki* (1867), potom *Edirne* i *Janja* (1868), a od 1869. godine listovi/novine: *Zevra* (Bagdad), *Hudavendigar* (Bursa), *Konja* (Konya), *Trabzon* i *Solun*.¹⁰⁶ Također treba navesti da je bosanski valija Safvet-paša nakon dolaska iz Bosne postavljen za valiju u Prizrenskom vilajetu, te je tamo osnovao vilajetsku štampariju i pokrenuo službeni vilajetski list *Prizren*¹⁰⁷, vjerovatno po ugledu na list *Bosna*, sa sličnom strukturom i izdavačkom politikom.

Što se tiče lista *Sarajevski cvjetnik*, on preuzima formalnu strukturu lista *Bosna*, uz manje izmjene i varijacije. U redakcijama listova *Bosne* i *Sarajevskog cvjetnika* koristila se slična selekcija vijesti koje su se prvo prevodile ili obrađivale na neki drugi način, a potom klasificirale u predviđene rubrike. Ako bi se u selektirane rubrike uključio kontekst komunikacije sa čitateljima, onda bi se takva komunikacija mogla podijeliti na najmanje tri vrste: a) komunikaciju vijesti i informacija od značaja za Bosanski vilajet, b) komunikaciju vijesti od značaja za Osmansko Carstvo, c) komunikaciju na internacionalnom nivou sa vijestima koje se odnose na krajeve izvan Carstva i koje se najčešće preuzimaju na osnovu međunarodne razmjene vijesti putem telegrafa ili pošte, odnosno slanjem i razmjenom novina širom svijeta. Na temelju toga u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, vijesti se tematski najprije grupiraju u sljedeće rubrike: Vilajetske vijesti, Unutrašnje vijesti, Inostrane vijesti itd.

3.2.1. Aspekti/načini i nivoi zvaničnog i nezvaničnog izvještavanja

Vijesti za list *Bosnu* uglavnom su se dobijale službenom komunikacijom, dok su se vijesti za *Sarajevski cvjetnik* dobijale poluslužbenim i privatnim kanalima glavnog urednika Mehmeda Šaćira Kurtćehajića.

---

¹⁰⁶ Ibrahimov, Osman. *Tuna Vilayet gazetesi (1865-1866)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006, str. 25.

¹⁰⁷ Yiğit, Yücel. *Prizren Sancağı'nın İdarî Yapısı (1864-1912)*. // *History Studies*, Volume 2/1 2010. Çankırı: Çankırı Karatekin University, 2010, str. 128.

3.2.1.1. Aspekt povjerljivosti i transparentnosti: uspostavljanje veza utemeljenih na povjerenju, transparentnosti i vjerodostojnosti

Najreprezentativniji primjer službene komunikacije u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* predstavljaju objavljeni dokumenti čiji je izvor/autor neki organ/institucija vilajetske ili centralne osmanske administracije. Takvi su dokumenti: a) zakoni, opći zakonski akti koje izdaje centralna vlast i koji važe na teritoriji čitavog Carstva, ili su specijalizirani za određeni vilajet; b) depeša velikog vezira; c) akti seraskera/vojnog zapovjednika (na nivou vilajeta ili centralne vojne administracije); d) zvanično obraćanje valije Bosanskog ejaleta; e) prijedlog ili nacrt određenog pojedinačnog akta (odluke) ili općeg akta važan za funkcioniranje odnosa u javnom životu; f) objava nekog organa vlasti ili administrativnog ureda i sl. Što se tiče zakona koji se objavljuju u listu *Bosna*, njihova je objava predviđena Uredbom o uređenju Bosanskog vilajeta i jedan je od primarnih zadataka novouspostavljene Vilajetske štamparije, dok je objavljivanje zakona u *Sarajevskom cvjetniku* pitanje odabira glavnog urednika.

U listu *Bosna* objavljuju se u cjelini ili u dijelovima sljedeći zakoni: Zakon o nasljeđivanju,¹⁰⁸ Vilajetski zakon o timarima i zeametima,¹⁰⁹ Zakon o žandarmeriji,¹¹⁰ Zakon za obštu prosvjetu,¹¹¹ Zakon o uređenju *šurai-devleta* (savjetodavnog vijeća),¹¹² Zakon o uređenju građanskih sudova,¹¹³ Zakon o vakufskim dobrima,¹¹⁴ Zakon o šumama,¹¹⁵ Zakon o sudovima građanskijem i kadilučkijem,¹¹⁶ Zakon o teskerama za prenos duhana,¹¹⁷ Zakon o davanju [tapijskog] seneta na zemljište, Zakon o pasaportima,¹¹⁸ Zakon o obligacijama¹¹⁹ i sl. Pošto *Sarajevski cvjetnik* nije službeno glasilo administracije Bosanskog vilajeta, pristup navedenoj tematici malo je drugačiji. Najviše se prenosi informacija o zakonima ali općenito, uglavnom iz različitih novina, uključujući i strane novine. Kada list *Bosna* piše o nekom zakonu u Carstvu, uglavnom se iznose službena

---

¹⁰⁸ *Bosna*, br. 56, od 12.06 i 24.06. 1867.

¹⁰⁹ *Bosna*, br. 162, od 7.07. i 18.07.1869.

¹¹⁰ *Bosna*, br. 163, od 14.07. i 26.07.1869.

¹¹¹ *Bosna*, br. 169, od 25.08. i 6.09.1869.

¹¹² *Bosna*, br. 156, od 26.05. i 8.06.1869.

¹¹³ *Bosna*, br. 158, od 9.06. i 21.06.1869.

¹¹⁴ *Bosna*, br. 193, od 10.02. i 22.02.1870.

¹¹⁵ *Bosna*, br. 203, od 7.07. i 19.07.1870.

¹¹⁶ *Bosna*, br. 224, 22.09. 9 4.10.1870.

¹¹⁷ *Bosna*, br. 320, 1.08. i 13.08.1872.

¹¹⁸ *Bosna*, br. 436, 21. 10 i 2. 11.1874.

¹¹⁹ *Bosna*, br. 491, 10.11. i 22.11.1875.

stajališta o obavezi poštivanja donesenih propisa, sa navođenjem članova zakona. S druge strane *Sarajevski cvjetnik* često kritikuje aspekt provođenja određenog zakona i naglašava razloge donošenja dodatka zakonu zbog sprječavanja vilajetskih činovnika da „razvlače proceduru“ nanoseći štetu i zainteresiranim strankama i državnim institucijama. Međutim, i *Sarajevski cvjetnik* i list *Bosna* naglašavaju potrebu sprovođenja reformi i novih zakona, s tim da list *Bosna* uglavnom u svojim vijestima daje daleko više prostora zakonima na nivou Carstva, dok *Sarajevski cvjetnik* u svojim priložima, pored pisanja o tematici aktuelnih zakona u Carstvu, često u manje formalnom stilu piše i o donošenju raznih zakona u svijetu koji su skrenuli pažnju glavnog urednika ili dopisnika. Naprimjer, kad *Sarajevski cvjetnik* prenosi informaciju iz lista *Basiret* o izradi novog zakona „o računskim poslovima“, on daje dodatne komentare koji nisu službene naravi, za razliku od lista *Bosna* koji nastoji zadržati neutralnu, službenu poziciju, kad razmatra navedenu tematiku, pazeći na službenu politiku i stav Carstva po gotovo svakom pitanju.¹²⁰

Kad srbijanski listovi pišu negativne tekstove o Bosanskom vilajetu i kod Osmanlija općenito, list *Bosna* obično ne odgovara na takva pisanja i ne daje komentare, dok *Sarajevski cvjetnik* piše demant i kritičke osvrte na pogrešne činjenice u navedenim listovima kroz dopise čitatelja, oštro kritikujući takve novine, čak i odnos Srbije prema zakonima koje je sama donijela.¹²¹ Slična je situacija kad *Sarajevski cvjetnik* kritikuje „rusku varvarsku politiku“ u pogledu nepoštivanja osnovnih ljudskih, vjerskih, kulturnih sloboda porobljenih Poljaka i Tatara, pozivajući se na pisanje Poljaka Arnolda Cezara i carigradskog lista *Ruzname Džeride Havadis*.¹²² List *Bosna* naprosto ne razmatra i donosi neke druge vrste informacija. Vilajetska vlada drži se aspekta službene transparentnosti kako bi se što jasnije shvatila njena pozitivna uloga u vođenju različitih društvenih procesa i reformi, a probrane informacije prosljeđuje preko svog službenog glasila/lista *Bosna*. Aspekt p(r)ovjerljivosti i transparentnosti u *Sarajevskom cvjetniku* razumijeva se u skladu s već navedenim načelima rada spomenutog lista koje je iznio na početku Kurtćehajić. List, u skladu sa tim principima, prati dešavanja i prenosi mišljenja i stavove čitatelja o određenim procesima i bira ljude iz svakodnevnog života iz svih konfesionalnih zajednica kako bi

---

¹²⁰ *Sarajevski cvjetnik*, br. 14, 24. juni 1872.

¹²¹ Npr. Vilajetske vjesti. // *Sarajevski cvjetnik*, 1. maja 1871, god. 3, br. 17, str. 1-2.

¹²² [Kurtćehajić, Mehmed Šaćir]. Ruska varvarska politika. // *Sarajevski cvjetnik*, 18. aprila 1870. / 28. muharema 1286, god. 2, br. 16, str. 1-4; Također u: Dizdarević, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: Prilog povijesti knjige. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017, str. 145.

predstavljali glas naroda u najširem smislu te riječi. Pojednostavljeno govoreći, aspekt transparentnosti u listu/novinama *Bosna* ispoljava se kroz želju vilajetske vlade da sve zakonske propise i službeno provjerljive informacije predstavi svim stanovnicima Vilajeta, dok se aspekt transparentnosti u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik* sastoji u tome da urednik i dopisnici „iskreno“ iznesu sve pozitivne i negativne strane makar se one ne sviđele trećoj strani, uključujući i aktuelnu upravu.

Izvor povjerenja i transparentnosti, prema vilajetskim uredbama, ležao je u samoj ličnosti milostivog Sultana koji je odlučio da se svi ljudi transparentno upoznaju sa zakonima i svojim pravima na osnovu njih. Vlada Bosanskog vilajeta često je objavljivala odluke, zakone, preuzimala uredbu iz službenih novina u Carstvu i davala da se prevedu i u prilagođenoj formi objave u listu, uz obaveznu kontrolu prijevoda. Čak je i na prvim stranicama lista, određenim povodom, sastavljala prigodne tekstove da se zahvali sultanu ili Porti. U uvodu prvog broja lista *Bosna* u odjeljku/rubrici „Vilajetske vjesti“ iskazuje se zahvala sultanu na sljedeći način:

Hvala Bogu premilostivom, stvoritelju neba i svjeta! Hvala Tebi, što si nas obdario sa carem premudrim, koga će ime da svjetli u istoriji roda čovječjeg. Ta on je usrećio narode svoje, ukrasio je carstvo svoje sa institucijama, koje su izvor sreće i blagostanja nas sviju. Neka Bog Premilostivi poživi mloge godine svetlijšeg Imperatora našeg SULTANA-ABDUL-AZIS-HANA! koji je dika prestola svoga, i čest i ponos naroda svojih. Stupanje Tvoje na vladu, o care! početak je novome vremenu, vremenu sreće i obrazovanosti. Od tog dana otačesko Tvoje staranje neprestano na to je išlo, da se stanje Tvojih država poboljša, da ih dovedeš do stepena najvećeg cvjetanja. Kao što se brižljivi roditelj stara o sreći svojih, tako se i Ti staraš o napredovanju naroda Tvojih, ukraseći tvoje carstvo s korisnim zavedenijama, od kojih se već može hiljadama nabrajati, i koja će nositi lijepe plodove tek u budućnosti ...

Zahvala sultanu zauzima skoro čitav prvi list, pa se nastavlja i na drugom listu, pozdravima „gospodina vilajetskog kajmakama Munib-efendije“, pozdravima načelnika pravosuđa mufetišihućam Ćamil-efendije, te pozdravima gospodina hodže Mehmed Emin-efendije u stihovima. To je i prvi potpisani i autorizirani književni tekst bošnjačke pretpreporodne književne prakse na bosanskom jeziku štampan ćirilicom.¹²³ Prvi dio prvog broja novina nastavlja se objavama o

---

¹²³ Dizdar, Senada, Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: Prilog povijesti knjige, Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017, str. 23; Kodrić, Sanjin. Kad započinje novija bošnjačka književnost? (Prilog periodizaciji bošnjačke književne povijesti).// Sarajevski filološki susreti 6: Zbornik radova (knj. 2), Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2023, str. 9-48.

postavljenju Sadik-efendije i Mehmeda Arif-efendije na poziciju kadije. Kao što se vidi, svečarski aspekt lista *Bosna* dolazi do izražaja prilikom proslavljanja nekog događaja važnog za osmansku centralnu ili vilajetsku administraciju, a način prevođenja sultanskih riječi ili pisama u listu/novinama prati kićeni stil i izraz, sa dosta konstrukcija uvriježenih u osmanskoj pisanoj administrativnoj praksi koja se razvijala stoljećima ranije.

U prvom broju lista *Bosna*, prema riječima vilajetskog kajmakama Munib-efendije, list treba „tolmačeći uredbe i zakone“ da postigne svoj uzvišeni cilj. Također se iz službenih akata prenose informacije o postavljenjima i dodjeljivanju počasti određenim službenicima u Vilajetu. Zvanična objava često se preuzima iz Godišnjaka zakonika (destura) u Osmanskom Carstvu, kao što su uredbe o šumama, te propisi koje izdaje ured za poreze pri nadležnom ministarstvu. Izvorni tekst se daje na osmanskome a prilagođeni prevod za širu publiku na bosanskom jeziku.

Zakoni koji se odnose na interno uređenje administrativne organizacije vilajeta i dopisi sa viših nivoa centralne osmanske vlasti koji imaju svojstvo zakonskih akata mogu se u velikoj mjeri ubrajati u neku vrstu *interne* komunikacije unutar procedure tzv. *vertikalne komunikacije*, s više instance prema nižoj. Kada se šalju dopisi i molbe koje sastavljaju pojedinci i institucije na nižem nivou prema institucijama na višem nivou, radi se također o primjeru *vertikalne komunikacije*, ali usmjerenu od niže ka višoj instanci.¹²⁴ U listu/novinama *Bosna* strogo se prati hijerarhijski administrativni aspekt komunikacije gotovo u svim rubrikama, dok se u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik* vrlo često i u prvoj rubrici („Vilajetske vjesti“) otpočinje sa dopisima i reakcijama dopisnika, urednika ili čitatelja. Kada se promatraju tekstovi u cjelini, ipak se može zaključiti da se i u *Sarajevskom cvjetniku* poštuje navedeni hijerarhijski aspekt komunikacije, ali samo ukoliko se radi o obilježavanju važnih događaja i donošenju važnih zakona za Bosanski vilajet, ali se u većini objavljenih brojeva preferira konceptijski model tzv. *horizontalne komunikacije*,¹²⁵ kada čitatelji, dopisnici i pretplatnici izravno učestvuju u donošenju novih informacija o nekom događaju ili vlastitih stavova o nekom pitanju.

---

¹²⁴ Treba napomenuti da se vrlo često, prije prenošenja doslovnog teksta dopisa ili nekih članova zakona u novinama, u tekst vijesti ili informacije unose redakcijske ili uredničke uvodne rečenice koje pojašnjavaju publici o čemu se radi, bilo da se radi o nekom propisu ili događaju.

¹²⁵ Vidi: Vertikalna i horizontalna komunikacija. (<https://hr.economy-pedia.com/11040793-vertical-and-horizontal-communication>)

Budući da je centralna i vilajetska administracija programski osnovala list *Bosna* i neke druge listove u drugim vilajetima, jedan od ciljeva njihovog pokretanja svakako je bio kreiranje javnog mnjenja i približavanje svakodnevnom čovjeku, odnosno podanicima koje treba izvještavati na odgovarajući način. Objavljivanjem različitih vijesti i dopisa koji su produkti tzv. *vertikalne komunikacije* u novinama, te njihovim kasnijim čitanjem, dolazi do njihovog približavanja čitateljskoj pažnji ali i ciljanog oblikovanja javnog mnjenja u Bosanskom vilajetu. S druge strane, list *Sarajevski cvjetnik* pokreće urednik Mehmed Šaćir Kurtćehajić koji iznosi svoja programska načela intelektualca i službenika u administraciji Bosanskog vilajeta. On nastoji ostvariti što otvoreniji i intenzivniji kontakt sa javnim mnjenjem, te se odlučuje pisati o stvarima koje su od primarnog interesa za Bosnu i ljude u Bosni, što postepeno utječe na formiranje kritike javnog mnjenja kao višeg stepena uključenosti u komunikacijske društvene procese. Navedeno se može smatrati jednom od bitnih osobenosti listova/novina *Bosna* i *Sarajevskog cvjetnika* u pogledu ostvarenja već zacrtanih programskih ciljeva komunikacije i formiranja javnog mnjenja.

Da bi se ilustrirao administrativno-pravni aspekt i način komunikacije u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, navest ćemo dva primjera vertikalne komunikacije sa višeg administrativnog nivoa na niži i jedan primjer sa nižeg nivoa ka višem nivou komunikacije.

Primjer 1: Zakon o zvaničnim ovjerama pojedinačnih akata

“ZAKON

o zvaničnijem biljegama

GLAVA I

Član 1.

Zvaničnijem biljegama podvrgnuti su ovi dokumenti: sva pisma odnoseća se na dug, svi ugovori zadruge ili drugoga kakva sporazumljenja; sve mjenice sve naredbe ili pisma dajuća se nosiocima, reversi i kvinte, certifikati depozita, pisma radnje ili dužnosti u kakvom društvu ili preduzeću, šekovi i u opšte svi aktovi trgovački kao i svi aktovi među pojedinicima, sva pisma koja dokazuju dug ili oduženje javnijem kasama, administracijama, činovnici, a finansije, i drugih zvaničnijeh krugova, kao i teskere, raporti, (tahriri), molbe i tužbe, koje se vlastima daju radi privatnijeh poslova, hudžeti svake vrste, presude (ilami) inventari (kasamtefteri) i drugi aktovi izdati od strane šerijatskijeh sudova, pisma autorizacije (izuname), sudske naredbe (murasele), aktovi pisama građanskijeh vlasti i drugi ilumhaberi, reversi i kvinte za ugovore, sehumi i druge priznanice za plate, presude i raporti (mazbate) izdane od strane sudova trgovačkijeh i drugih savjeta; ekstrakti kopije i ekspedicije date od strane zvaničnijeh krugova; pisma provoza police, ukratko svi dokumenti, koji mogu služiti za dokaze pred carskijem sudovima, i kojima se ima vjerovati, i novine.

Član 2.

Od dužnosti biljegovanja izuzimaju se: ilmuhaberi, sergije, sureti i druga pisma, koja se daju između administracija i javnih kasa, kao i ona pisma, koja se daju za pomoć siromasima, škola bogomoljnicima, i zavodima dobročinstva, svjedočanstva siromaštva, presude i mazbate izdane od strane sudova popravnijeh ili kriminalnijeh, publikacije odnoseće se na nauke.

Član 3.

Taksa biljega ima dvije vrste: prva koja je opredijeljena, koja se stavlja na pisma ovdje navedena, a druga je neodređena i stavlja se prema sumi u pismu navedenoj, i to ovako:

Na sumu od 100 do 1000 gr – 20 gr.

Na sumu od 1000 do 2000 gr – [20 i] 1 groš...”¹²⁶

Kao što se može vidjeti, u primjeru navođenja zakona o ovjerama pojedinačnih akata, u jeziku se dosta koriste tzv. pravni *konstativi* kojim se nešto konstatira, zatim naredbe (*egzercitivi*) i zabrane (*verdiktivi*), što je osobenost službenih administrativnih tekstova.¹²⁷ Također, kada se prenosi sadržaj pisma sultana, dopisa velikog vezira ili nekih visokopozicioniranih uglednika, koristi se poseban, visoki administrativni stil uobičajen za tu vrstu dokumenata, dok se u uvodu daje kratka informacija o samom aktu. Kao primjer, može se navesti tekst iz rubrike Vilajetske vijesti u listu *Bosna* od 26. safera 1291/1. i 13. aprila 1874. godine, u broju 407, u kojem se navodi da je „javnim i svečanim načinom“ pročitani sultanski ferman o imenovanju Derviš-paše za „valiju i komandanta bosanskog vilajeta“ prošlog ponedjeljka, odnosno sedam dana prije izlaženja navedenog broja lista *Bosna*. Navedena konstrukcija koja opisuje čitanje fermana „javnim i svečanim načinom“ ukazuje na tzv. pragmatički performativni aspekt komunikacije u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, uz svojstvenu upotrebu tzv. *deklarativa* i *direktiva* (zapovijedi), govornih činova osobenih za navedene vrste tekstova.

Primjer 2: Javno čitanje sultanskog fermana o postavljenju novog bosanskog valije

„Moj poštovani vezire, moj uvaženi mušire, poznavatelju zakona, promišljatelju, koji mudrom pameću, javne poslove uređuješ, izvršitelju opštijeh poslova bistrom misli, utvrditelju temelja i slave državne, snažitelju ... države koji si obdaren raznijem mojim milostima, bivši mušire moje carske vojske i predsjedniče savjeta za vojničku organizaciju, postavljam te za valiju i vojničkoga

¹²⁶ Zakon o zvaničnijem biljegama. *Bosna*, ponedjeljnik, 18. februar i 2. marta 1874, br. 401, str. 1-4.

¹²⁷ O navedenim govornim činovima vidjeti detaljnije u knjizi: Bakšić, Sabina; Bulić, Halid. Pragmatika. Sarajevo : Bookline, 2019.

komandanta bosanskoga vilajeta, moj vezire Derviš pašo, koji nosiš orden Osmanije ukrašen dijamantima i orden Medžidije prve klase, neka ti Bog uzdrži tvoj čin!

Čim ti ovaj moj ferman dođe neka ti je na znanje, da je dosadašnji bosanskog vilajeta moj vezir i odlični mušir Akif paša, koj nosi orden Osmanije i Medžidije prve klase, naimenovan za ministra pravde, i da je kao što ti je poznato, bosanski vilajet jedan od velikijeh i važnijeh vilajeta moje države i budući je moja volja da se po zakonima i po mojoj pravednoj carskoj misli upravlja i čuva država, i da se svakoj vrsti mojih podanika i stanovnika moje države, u moje carsko pravedno zdravlje izradi mir i spokojstvo, a ti mudri vezire i mušire koga te gore imenovah obučen si ukrasom razuma i sposobnosti, i pohvale dostojnijem i znanstvenijem karakterom, i koji znaš upravljati administracijom građanskom i vojničkom i poznaješ moju carsku volju, to se ja od tebe nadam da ćeš pokazati pohvalne usluge mojoj carskoj želji i ustanovljenijem zakonima odgovarajuće i zato je svjetlost moje carske milosti još više zasjala, i ja za to po mom carskom veličanstvenom fermanu, koji sam blagoizvolio izdati od moje milostive strane, petnaestoga dana mjeseca Muharema ove tisuću dvjesta devedeset i prve godine, predajem tvojoj sposobnosti gore rečeni vilajet s njegovim poznatim sastavnim dijelovima i vojničkim odjeljenjem s čina vezira i mušira, i zato s moga carskoga divana ovaj moj previsoki ferman izdajem. Dakle, i ti po tvojoj lijepoj naravi treba da sve žitelje svakoga razreda u područnom ti vilajetu čuvaš i zaštićavaš, i uz to da svu energiju i snagu polažeš, da u mom slavnom zdravlju mir i spokojstvo održiš, i da dan i noć paziš, da se moji gradovi nalazeći se u toj provinciji sačuvaju od kvara i upravljaš mojom tamošnjom vojskom zakonu shodno, i ugovori koji postoje između moje vlade i asutrijske mojoj vladi prijateljske i susjedne, neka se uredno izvršuju, i da se nebi nikakav njima protivan slučaj dogodio i tako da i ubuduće pokažeš i posvjedočiš znake svoje sposobnosti, da poslove finanstijalne i građanske te provincije preko dotičnijeh činovnika izvršuješ, te prihode moje carske kase na vrijeme s mjesta naplaćuješ i na mjesto predaješ, i da tako da se potrudiš, da se još većma utvrdi i uveća moja milost koja prema tebi postoji, i da ostale sve stvari, kao što se pristoji javljaš mojoj carskoj vladi.

Napisano devetnaestoga Muharemagodine tisuću dvjesta i devedeset i prve.“

Kako stoji u nastavku navedenog teksta, nakon javnog čitanja fermana, upućene su molitve za zdravlje sultana, a potom se obratio valija koji je također u kitnjastom stilu pohvalio sultana i obavezao se javno da će postupati prema tekstu sultanske naredbe, da bi nakon toga bile upućene molitve i za zdravlje novopostavljenog valije. U tzv. vertikalnoj komunikaciji kada se dopis šalje sa niže ka višoj instanci fokus prenošenja informacije o provođenju nekog zakona više je na adresantima, odnosno publici, građanima raznih konfesija koji koriste različite načine da iskažu

svoj odnos prema institucijama. U takvim situacijama pisci dopisa sa nižih instanci na početku se obavezuju, tvrde, vjeruju, pretpostavljaju te se takav aspekt komunikacije može uvjetno nazvati „predstavljajućim“ (*asertivnim*). Potom se obavezuje, jamči, obećava, zaklinje, zavjetuje, a navedeni aspekt komuniciranja naziva se *komisivnim*, kojim se obavezuje na neku akciju ili čin. Često se koriste i *ekspresivi*, odnosno riječi kojima se izvinjava, žali, čestita, zahvaljuje ili iskazuje dobrodošlica.

Primjer 3. Čestitka bosanskog mitopolita prilikom dolaska novog valije¹²⁸

V A Š A P R E U Z V I Š E N O S T I

Vesela vjest, da je Vaša Preuzvišenost naimenovana za valiju i komandanta ovoga vilajeta i da je stupila na ovo zemljište, nebrojenijem radostima ispunila srca svakoga žitelja Bosne i Hercegovine i dovela svakog u veliku želju da svijetlo lice Vaše Preuzviženosti vidi.

Zato premda nedostojan, ipak božijim promislom i carskom milošću duhovni pastir ovoga naroda hristjanskoga, usuđujem se, kao zastupnik svega bosanskoga hristjanstva, tako i opštine sarajevske, pokazati dijamante radosti svijeh njih, i u isto vrijeme čestitati vam sretni dolazak, od svega srca govoreći Vam dobro nam došli!

Samo neka svevišnji Bog život i slavu njegovog Veličanstva cara u Vaše preuzvišenosti neuništivom učini, i da Vas usreći da postignete želje, da uzvisite slavu cara i države, i neka budete Vi glavni uzrok sreće naroda, u područnom Vam vilajetu. AMIN

3.2.1.2. Aspekt interaktivne pristupačnosti: za stavove javnosti (javna pisma, dopisi, stavovi udruženja, interesnih grupa i neke osobenosti neslužbene i privatne komunikacije

Za iskazivanje stavova javnosti kroz pisma, dopise i ostale vidove komunikacije u listovima/novinama u 19. vijeku bilo je potrebno osigurati preduvjete za što lakšu pristupačnost ne samo redakciji nego i proceduri za objavljivanje takvih stavova. Pošto je list *Bosna* službeni list vlade Bosanskog vilajeta, pristupačnost je osigurana na nivou tzv. interne administrativne komunikacije, dok je *Sarajevski cvjetnik* nezvanični list koji otvara mogućnost ne samo olakšane interne administrativne komunikacije nego i komunikacije sa različitim grupama i osobama iz različitih konfesionalnih zajednica koji nesmetano mogu objaviti svoju reakciju ili stav o određenom pitanju.

---

¹²⁸ [mitropolit Dionisije] Vaša Preuzvišenosti, *Sarajevski cvjetnik*, četvrtak 12. junija 1869, br. 24, str. 1.

Aspekt pristupačnosti je ideal kojem teže novine, uz pretpostavku da interaktivna komunikacija i programska pristupačnost omogućava čvršće relacije između urednika/redakcije/lista i čitatelja/dopisnika/pretplatnika. No, princip pristupačnosti i otvorenosti nije samo pitanje formalnog deklarisanja da list treba biti otvoren. Da bi čitatelji određeni list shvatili kao list gdje i oni mogu nešto objaviti, iznijeti svoje stavove, taj se list također treba otvoriti i u uredničkoj politici. No, ipak treba imati na umu da se zvanični list i ne može dovoljno otvoriti za iznošenje različitih stavova jer izražava stavove vilajetske uprave. To je jedan od razloga zašto se u opisivanju istih ili sličnih događaja mogu uočiti različiti pristupi. U skladu s navedenim, jasno je zašto se u nezvaničnim listovima/ novinama isti ili slični događaji često se drugačije opisuju nego u zvaničnim listovima/novinama. Kao primjer koji ukazuje na navedenu pojavu, mogu poslužiti i dva opisa različitih požara, jedan opis u listu/novinama *Bosna* a drugi u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik*.

Primjer 4. Opis požara u listovima/novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*

Opis požara u listu <i>Bosna</i> (br. 403, ponedjeljnik 4. i 16. mart 1874)	Opis požara u listu <i>Sarajevski cvjetnik</i> (br. 12, 20. mart 1869)
<p>Iz Bišća, DOPIS</p> <p><i>U Utornik 12. pr. mj. pojavi se požar u kući Nikole Pavlovića, koji u Zemunu živi, nalazećoj se u Otoci, mahali izvan grada u kojoj jedan zakupnik sa služiteljem stanuje na gornjem boju, slučajno požar. Na prvi znak došao je na mjesto požara mutesarif ovoga sandžaka č. Vasfi paša, s činovnicima i zaptijama i njihovim trudom uspjelo se je, da je samo gornji boj zapaljene kuće izgorio, a donji sa stvarima izbavljenim, niti se je požar dalje rasprostro, za koju energiju rečeni mutesarif svaku pohvalu zaslužuje.</i></p>	<p><i>U šest sahata noći između 16. i 17. ov. mj. pojavi se u Banjoj luci požar u jednom dućanu.</i></p> <p><i>Na prvi znak pohitješe svi činovnici u mjestu i vojnici, i svi se živo potrudili, da požar unište, no dok to učiniše, izgorje dvadeset i sedam dućana.</i></p> <p><i>Ovaj <u>nemili glas</u> dobili smo po telegrafu.</i></p>

Kako i red i služba zahtijeva, pošto je list *Bosna* zvanični list, on koristi priliku da pohvali „energiju“ mutesarifa iz Bihaća koji je uspio lokalizirati i zaustaviti požar bez velike štete. U drugom primjeru urednik *Sarajevskog cvjetnika* nema potrebu i zadatak da iznosi pohvale onima koji su gasili požar, nego prenosi „nemilu vijest“ o kašnjenju intervencije. Iako se radi o požarima

na dva različita mjesta, oba opisa ipak sadrže osnovne odlike osobenog pristupa opisu većine događaja u navedena dva časopisa.

U listu/novinama *Bosna* spominju se privatni dopisi/depeše, ali pretežno u smislu prenošenja službenih događaja od značaja za administraciju. Naprimjer, u broju 278 od 3.10. i 17.10.1871. godine opisuje se Asim-pašin obilazak Broda, Doboja i okolnih mjesta („Po privatnim telegrafskijem vijestima iz Broda doznajemo...“), u broju 403 od 4. i 16. mart 1874. godine opisuje se imenovanje Salih-paše za mutesarifa („Po jednom privatnom telegramu iz Carigrada doznaje se da je Salih paša...“), u broju 471 od 23.6. i 5.7.1875. godine prenosi se vijest iz drugih novina, odnosno lista *Sadakat* o nemirima u Atini, koja je stigla privatnim dopisima („Po privatnim telegramima i drugim glasovima iz Grčke javlja se, da se je u Atini ovijeh dana...“) i sl.

U listu/novinama *Sarajevski cvjetnik* daleko je više privatnih dopisa neslužbenog karaktera. Jedan dio dopisa prenosi se iz novina, drugi telegrafom, treći privatnim dopisima. Tako se u *Sarajevskom cvjetniku* (u br. 29, od 17. juli 1869.) prenosi vijest o otmici djece koja kruži među narodom („Čujemo s privatne strane za ovaj događaj: Prije nekoliko dana idahu dvoje djece...“), u broju 40 od 2. oktobra 1869. dopis izvjesnog T.M. iz Petrovca („Kad sam se prije nekoliko dana svojim privatnim poslom zanimajući se trgovinom...“), u broju 35 od 30. oktobra 1871. godine, privatni dopis A. Zildžića iz Sarajeva o podmirenju dugova („Kad sam prije nekog vremena svojim privatnim poslom otišao u Fojnicu...“) i sl. U privatnim dopisima u *Sarajevskom cvjetniku* tema nisu službene institucije ili lica koja obilaze razne dijelove Carstva, nego su teme raznolike, iz svakodnevnog života. Također, privatne telegrafske vijesti objavljuju se i o nekim važnijim događajima i nepogodama u Vilajetu (požar, nabujale rijeke, poplave, zemljotres i sl.) i u *Bosni* i u *Sarajevskom cvjetniku*, na sličan način samo sa malo drugačijim fokusom opisivanja. Što se tiče privatnih pisama, *Sarajevski cvjetnik* je više otvoren za privatna pisma, korespondenciju i iznošenje privatnih stavova o nekom pitanju, odnosno kritike određenih pojava, iz razloga koje smo već naveli. Značajan je broj i anonimnih dopisa (pretplatnika, patriota) za koje se samo može pretpostavljati da pripadaju nekome jer nisu navedena imena. No, sadržaj je izuzetno važan za razumijevanje situacije i raznih pojava koje su bile važne za svakodnevni život u Bosanskom vilajetu, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi života. Posebno su u tom pogledu bile važne vijesti i informacije koje su objavljivane u rubrikama Sitne vijesti, Najnovija pošta, Zemljodjelstvo, Različnosti, objave, Oglasi, dok je rubrika Kursna lista uglavnom preuzimana iz službenih izvora.

Rasprava koju je vodio glavni urednik sa autorima članaka koji su objavljeni u štampi u susjedstvu, a koja je objavljvana u listu *Sarajevski cvjetnik*, nije se tretirala kao službena prepiska i reakcija nekog službenika Bosanskog vilajeta iako je to Kurtćehajić svakako bio, jer je on to objavio kao urednik nezvaničnog lista. Dodatnu dimenziju listu *Sarajevski cvjetnik* daju dopisi čitatelja koji se osjećaju prozvanim u štampi iz susjednih zemalja. Kao primjer navodimo reakciju Save Kosanovića na pisanje nekog „anonimnog dopisnika“ čiji je članak objavljen u 77. broju *Zastave* koja je izlazila u Novom Sadu, koji je tada bio u sastavu Austrougarske Monarhije. Reakcija S. Kosanovića objavljena je pod naslovom *Kratki odgovor na „Kamo vam obraz?“*:

KRATKI ODGOVOR NA „KAMO VAM OBRAZ“?

List „Zastava“ u svome 77. br. donese jedan dopis od bezimenog dopisnika i mjesta koji kritikuje svečanost u Sarajevu na dan N.J. V. Sultana 13. Juna. Kao što je dopisnik po svom srcu zloban i pakostan, kome je uređeno mutiti i drugoga u javnim listovima bez uzroka napadati, tako je i ovaj njegov dopis s kraja u kraj prepunjen same bezobrazne grdnje na učitelje evrejske škole i drugie osoba. Zatim pod vidom nekog rodoljublja izlazi na srijedu sa diplomacijom, savjetima, i nagađanjem, mašajući se karaktera biogradske vlade i cjelokupnosti Turske carevine te opet spominje i preporučuje neki način da to narod mora prihvatiti a osim svega bezobzira udara na ličnost i upravu čestitoga Gospodara Safet paše i.t.d.

Da je dopis napisan, koliko bezobrazno toliko i tendenciono, zastrt koprenom nedosetljivosti, o tome nema sumnje. Ali u laži su kratke noge, i ljudima se danas pe prodava rog u mjesto svijeće, zato i dopisnik promašio je cjel, pa ma on bio čije mu drago oruđe.

Dopisnik je poštedio ime pisca one pjesmice valjda zato, da svoje ime vještije sakrije kao zmija noge a ovamo da sav jed i tendenciju izlije na učitelja i sveštenika sarajevske škole, zato što on mirno gleda samo svoju dužnost i radi u okrugu svoga poziva. Dopisniku je trn u oku što je učitelj po dužnosti podaničkoj zakonitom Caru u pohvalu napisao nekoliko retka, i iz poštovanja po dosadašnjem običaj, sa opštinom i školskom djecom učinio podvorenje zemaljskom Upravitelju na dan svoga cara kao što to čine i druge vjeroispovjedi.

Ako mi ne pristoji to učiniti Sultanu i č. Safet paši, a ono pitam dopisnika kome ću drugom učiniti?

Mene se ne tiče politika, to ja ostavljam diplomatima i vremenu a uzimam pero da u najkraće zapitam dopisnika samo ovo: slaže li se oružje i Evanđelje zajedno? prvo prolijeva krv, a drugo propovijeda mir, ljubav i slogu; onaj koji je donio Evanđelje, reče: Podajte Bogu Božije, a caru carevo; opet jedan od učenika Isusovi preporučuje, služi temeljima crkve da se mole Bogu za cara i za sve one koji su u vlasti. Po ovome šta sam više učinio, nego samo svoju dužnost po Evanđelju.

A da sam po tvojoj želji proturio oružje narodu u ruke, zar ne bih prekršio Božiju i carsku i kakvu bi svrhu imalo tako djelo? Bi li narod gore tada stradao, negoli danas strada kao što ti veliš? Kakvu korist narodu doprinese pobuna u nekim pograničnim mjestima ona 1859 u Krajini? Kamo ti dakle obraz na takome? podlome .... Zar nema Aga Spahije i boljara po drugim državama, kojima seljaci zemlju obrađuju?

Zar ti hoćeš da zadaća biogradske Seminarije, koju nazivaš buništem, bude odgojka buntovnika i razbojnika, a ne vaspitateljka mirnih i pobožnih sveštenika i učitelja kojima je u dužnosti poučavajući znanju, da u narod proturaju ne smrtonosno oružje, i smutilju, nego spasonosnu nauku prosvjetu? I nije li cjel jedne Seminarije religiozno-duhovna, pa i zvanje sveštenika duhovno, koje sije moral, a staje na put zabludenju i sujevjeraju, daklen sveštenik da pripravlja Bogu savršene ljude, caru vjerne podanike a domovini valjane građane. Kamo ti daklen obraz na neiskrenom savjetu i bezobraznom [...]padanju?

Ovoliko dok se javiš pod pravim imenom.

Sava Kosanović¹²⁹

To što sarajevski učitelj Sava Kosanović u svom pismu odgovara na pisanje i klevete iz lista *Zastava*, a prostor za objavljivanje dobija u *Sarajevskom cvjetniku* koji jedini prati štampu iz bližeg okruženja na južnoslavenskim jezicima, pokazatelj je povjerenja u list/novine *Sarajevski cvjetnik* ali i otvorenosti uredničke politike koju je vodio M. Šaćir Kurtćehajić.

3.2.1.3. Aspekti/načini kontroliranja sadržaja informacija, ili (auto)cenzure u listovima *Bosna i Sarajevski cvjetnik*

Pitanje cenzure je pitanje stava uredništva prema određenoj tematici, odnosno sadržaju koji ne treba biti objavljen. Apsolutna neovisnost i sloboda pisanja u javnim printanim medijima gotovo je nezamisliva, tako da se obično pod slobodom ili neovisnošću podrazumijeva sloboda i neovisnost u relativnom smislu. Svaki zvanični list promovira politiku institucije koju predstavlja, tako da je interes institucije na prvom mjestu. L. Kodrić Zaimović¹³⁰ u svom članku „Novine, novinari, novinstvo u pisanju *Sarajevskog cvjetnika* - prvog bosanskohercegovačkog privatnog i nezavisnog lista“ skreće pažnju na značaj Kurtćehajića kao jednog od prvih novinara u Bosni, na

¹²⁹ *Sarajevski cvjetnik*, 1. avgusta 1870. / 15. džemazul-evela 1287, god. 2, br. 31, str. 1.

¹³⁰ Kodrić Zaimović, Lejla. Novine, novinari, novinstvo u pisanju *Sarajevskog cvjetnika* - prvog bosanskohercegovačkog privatnog i nezavisnog lista. // Radovi, knj. 17, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014, str. 9-24.

njegovo razumijevanje misije novinarstva u službi naroda i istine. N. Kurtić u članku „Novine u Bosni u osmanskome periodu i nacionalno samoidentificiranje Bošnjaka“¹³¹ pokušava povući paralelu između značaja novina za formiranje ideje o nacije u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni. On navodi da je uredbom o uređenju Bosanskog vilajeta bilo predviđeno licenciranje novina te da je otvoren ured za štampu koji je ujedno imao funkciju cenzure i rješavao upravne postupke pri osnivanju novina ili pri žalbama oštećenih strana koje su se pozivale na „zakon o štampi“. Zabranjeni su tekstovi koji podstiču na nered i ugrožavaju sigurnost države ili narušavaju opći moral, u kojima se vrijeđaju državni službenici, diskreditiraju strani konzuli ili omaložavaju pojedinci. Prema njemu, svi listovi koji su izlazili u Bosni u to vrijeme imali su tri političke doktrine: a) doktrinu političke autonomije pod kišobranom centralne osmanske administracije; b) doktrinu zamjene feudalne građanskom ekonomskom i političkom strukturom i c) doktrinu regionalnog „interkonfesionalnog bošnjaštva“.¹³² Što se tiče navedenih doktrina, odnosno političkog aspekata listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, moglo bi se reći da uredništvo lista *Bosna* nije zastupalo ideju političke autonomije pod kišobranom osmanske administracije, da se doktrina zamjene feudalne građanskom ekonomskom i političkom strukturom odvijala i ranije kroz zakone, prije uvođenja društvenih reformi, a doktrina regionalnog interkonfesionalnog bošnjaštva postojala je i u samoj strukturi vilajetskih vijeća i uredu za štampanje Vlade Bosanskog vilajeta iako se teorijski na tome nije radilo u člancima koji su objavljeni u *Bosni*.¹³³ Što se tiče *Sarajevskog cvjetnika*, u nekim raspravama sa turskim listovima, pogotovo u *Basiretu* njegovom uredniku Kurtićehajiću spočitavala se neka vrsta ideje političke autonomije pod kišobranom osmanske administracije, dok bi se doktrina zamjene feudalne građanskom ekonomskom i političkom strukturom više odnosila na pokušaje uključivanja obrazovnih struktura u šire reforme i uključivanje svih struktura stanovništva u rad za napredak na ekonomskom planu. U praktičnom smislu vjerovatno je imao nekakvog političkog iskustva dok je bio načelnik Sarajeva, mada se ne može znati, zbog nedostatka dovoljno izvora, da li je imao uspjeha da navedene ideje iz evropske štampe prenese na zanatlije na čaršiji. No, čak i oglasi propagandno-reklamne naravi, koje su davali sitni fabrikanti koji su otvarali neke vrste manufakturnih fabrika za robe široke potrošnje, mogli su se besplatno

---

¹³¹ Kurtić, Najil. Novine u Bosni u osmanskome periodu i nacionalno samoidentificiranje Bošnjaka. // Bosanski jezik, časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika, vol. 10, Tuzla: Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, 2013, str. 107-128.

¹³² Ibid, str. 110.

¹³³ Ibid, str. 107-128.

objavljivati u listu *Sarajevski cvjetnik* jer su takvi oglasi „od opće koristi“ za narod. U tom pogledu moguće je čak reći i da je u listu *Bosna* bilo prostora za takve vrste oglasa i reklama. Građanska klasa se svakako razvijala, razvijao se i kulturni život u Sarajevu i došlo je do promjena u društvu. Što se pak tiče doktrine regionalnog „interkonfesionalnog bošnjaštva“ u *Sarajevskom cvjetniku*, moglo bi se reći da se takve ideje naslućuju i da se one podudaraju sa „bosanstvom“ u granicama Bosanskog vilajeta koji se prostirao od Mitrovice na jugozapadu do Bihaćkog sandžaka na sjeverozapadu, uz napomenu da su „interkonfesionalno bošnjaštvo“ i „interkonfesionalno bosanstvo“ bili neka vrsta sinonima, a stanovnici svih konfesija bili su ravnopravno zastupljeni u vilajetskim institucijama. U listu *Sarajevski cvjetnik* podjednako šalju dopise i polemičke stavove pripadnici svih konfesija. S druge strane, list *Bosna* imao jasnu zvaničnu doktrinu integracije u zajedničko društvo svih podanika Carstva putem vilajetskih glasila. Iako se govori i o posebnom odnosu koji treba da listovi u Bosanskom ejaletu imaju prema državnim činovnicima i stranim konzularnim predstavnicima u Bosanskom vilajetu općenito, može se reći da to važi za list *Bosna* koji je službeni vilajetski list. S druge strane, *Sarajevski cvjetnik* imao je slobodu da kritikuje vlasti u izvršavanju, odnosno neizvršavanju svojih obaveza, što je i činio uprkos pisanju nekih osmanskih listova u to vrijeme. Kao primjer različitog izvještavanja zvaničnog lista *Bosna* i nezvaničnog lista *Sarajevski cvjetnik* u tom pogledu, uzet ćemo primjer opisa jednog događaja u dva lista u kojem je učestvovao jedan strani konzul. U pitanju je pruski konzul, odnosno konzul Sjeveronjemačkog saveza dr. Otto Blau i događaj na „Latinskoj ćupriji“.

Primjer 5. Sarajevski cvjetnik o događaju na Latinskoj ćupriji

a) Vijest u Sarajevskom cvjetniku o nemilom događaju (četvrtak, 4. decembar 1869):

NEMILA VJEST.

Husein, sin sarajevskog žitelja Mehmeda Džaltura zanatom čizmedžija išao je u Petak 28. pr. mj. iz dućana noseći u ruci zembilj pun robe svoga zanata i idući preko Latinske ćuprije, udesi se s g. konsulom sjeveronjemačkoga saveza koji je ovuda na konju naišao. Konj g. konzula, nezna se dali je od svoje đudi, ili od zembilja Huseinova uplašivši se, stane se zatezati u hodu, na što ga g. konzul malo jače pogna i Huseina stane bičem jako udarati. Premda se bič Huseinu oko vrata obmota, i g. konsula rukom jako trgnut njega na zemlju konju kod nogu svali, i on siromah vas kaljav digne se bez ikakva odpora dalje pođe, da se ukloni. Ne bi to g. konsulu dosta nego ga do na kraj mosta na strani Ćurčijske čaršije bijući dogna, i primora ga da u obući u rijeku Miljacku zagazi. Ovo su sve mnogi ovdješnji žitelji s tužnim srcem gledali, i ovako nam stvar kazali.

Budući naš list u carskom zdravlju nosi na sebi karakter glasnika i podupirača narodnijeh želja, i ima dužnost svaki događaj istinito javiti, i budući je oštećeni sin iste domovine, koje i mi, i podanik one vlade, koje i mi, a blagostanje i spokojstvo svakoga našega građanina i nas raduje a naprotiv svaku nepovoljnost našega pojedinoga i mi osjećamo, to patriotizam naš nedopušta nam ovu priliku propustiti neprogovorivši ovdje koju riječ.

Velimo dakle, ako se ovo kazivanje s istinom slaže, to je ovaj događaj vrlo nemila stvar, i ako rečeni Husein svoje pravo nepotraži, zaista nam je za čudo, jer neznamo koje se pravo i na koju točku svoga uputstva g. konsul poziva, te ovako s čovjekom postupa, a mislimo da je g. konsul ovdje postavljen da svršuju poslove tičuće se podanika njegove vlade, a da mu nije dozvoljeno konja jašući bičem šibati gdje koga stigne. Sve da je rečeni Husein u svom neznanju kakav prestup učinio, (no toga po kazivanju nije bilo,) trebalo je, da se je g. konsul vlasti obratio, jer naša vlast nije nemoćna njega kazniti, te da ima mjesta, da se g. konsul svom biču obraća.

Pravičnosti naše vlasti, koja daje jamstvo za našu sigurnost, podlažemo se i njoj se obraćamo, neka nepožali truda povrijeđenom pravu rečenoga žitelja udovoljetvorenja potražiti.

b) Demant vijesti koji Otto Blau objavljuje (br. 50, 11. decembar 1869, str. 1-4)

Na temelju zakona o štampi, u sljedećem broju objavljuje demant pruskog konzula Ottoa Blaua vijesti objavljene u *Sarajevskom cvjetniku*, na sljedeći način:

Kao odgovor na članak u 49. broju našega lista, u kom se govori kako je g. konsul sjeveronjemačkoga saveza izbio Huseina sina Mehmeda čizmara sarajevskoga žitelja, poslao nam je g. konsul pismo i izjavu zahtijevajući, da na temelju zakona o štampi taj odgovor u našem listu štampamo.

Naš list, kad govori o kakvoj ličnosti, sve kad ne bi zakonom primoran bio, budući mu je nepartajičnost najveća želja, nikad se nebi ustručavao odgovor od iste ličnosti primiti, a zbog toga mi i pismo i izjavu gospodina konsula u prevodu ovdje od riječi do riječi saopštavamo.

PISMO.

U Sarajevu 20. Decembra 1869.

Ja umoljavam poštovano uredništvo Sar. Cvjetn. da priloženu izjavu na temelju zakona štampa i u idući broj primi.

IZJAVA,

Članak u 49. broju Sar. Cvjetnika, koji govori o sukobu moga jahačkoga biča s jednim obučarskim momčetom, isto je onako neistinit kao nepametno.

Svaki, koji je događaj sopstvenim očima vidio, znade, da nije bilo onako, kako se pripovijeda.

Svaki, koji je sarajev. Cvjetn. čitao i o jahanju što god razumijeva, uviđa, da događaj nije tako nikako ni mogao biti.

Svaki, ko moj karakter poznaje, uvjeren je, da sam kad ja kakvo dijete jahačkim bičem kaznim, zaista dobra uzroka za to imao.

Ovaj uzrok, koji „Sar. Cvjetnik“ nije saopštio, jest, da je momče bez ikakva povoda konja udriilo koga sam ja jahao.

Nered podobnoga roda na žalost je u Sarajevu vrlo čest, i same povtoravane zabrane od strane vlade, nijesu tome mogle pomoći.

Sar. Cvj. u mjesto što žiteljstvo razdražuje i mrskoće rasprostire, bolje bi svoj zadatak ispunio, kad bi publiku poučavao, da je neučtivo i čast neukazujuće vladanje u ulicama prema odličnijem strancima. Sramota za varoš Sarajevo, i da osobito gospoda konsuli, kao zastupnici njihovijeh suverena i kao gosti njegovoga veličanstva Sultana imaju pravo na počast, koju na osnovu međunarodnoga prava u cijelom civilizovanom svijetu na drugijem mjestima i uživaju

Dr. O. Blau, konsul sjeveronjemačkoga saveza.“

c) Odgovor na stav pruskog konzula (br. 50, 11. decembar 1869, str. 1-4)

Sarajevski cvjetnik u istom broju iznosi svoj stav o događaju koji opisuje pruski konzul, kritikujući konzula za nediplomatsko i nezakonito ponašanje:

Sarajevski Cvjetnik:

Uzevši pred oči zakon polemički, ponizno zahvaljuje, što ce poštujućim izrazom spominje. No članak, koji je saopšten u „Sar. Cvjetn.“ o događaju, gdje je bič učitelj slobode koji se za ukroćenje životinje upotrebljava, i koji hotećom rukom savijen oko vrata čizmara, čizmarskoga sina zaista koliko je istinit, toliko je pametan, jer treba svaki, koji znade što je novinarstvo, da razumje, da novinarima u zanatu stoji, na javnost izdati i to među čuvenijem vjestim onu vjest, koja se javno kazuje, a čovjek, koji se svojim zanatom zanima nemože se nepametnim nazvati. U isto vrijeme ne samo što nijesmo mi kazivanje o događaju uvećali, nego smo zgradu naše primjedbe osnovali na riječima „ako je, i ako nije istina, pa i ono razdvajajuće, zadovoljili smo se time, što smo pitanje između „ako je i ako nije“ strogoj istragi preporučili.

Ko god je sopstvenim očima događaj gledao, zaista zna da je rečeni Husein nepravedno izbijen.

Ko god je „Sarajevski Cvjetnik“ čitao, ko mjesto, gdje se je otvar dogodila, poznaje koji se što god u jahanju razumije uvidio je, da nije nemoguće, da se stvar dogodi onako, kako smo mi kazali.

Ko bio da bio, i koliko mu drago da je blaga karaktera nema prava tuđe dijete samovoljno bičem kazniti, i za to kod nas nikakav uzrok nemože uvažen biti, jer svakome je poznato, da izvršavanje kazne, koju kakav čovjek kakvom, krivicom zasluži, pripada samo nadležnoj vlasti.

Što „Sar. Cvjetn.“ nije spomenuo nikakvoga uzroka tome, što je Husein bijen bio, nije to ni mogao činiti, jer oni, koji su o toj stvari kazivali, nijesu ni riječi spomenuli o kakvom uzroku. Pa sve kad bi se reklo, da je takvoga uzroka bilo, to jest, da je rečeni Husein udario konja, ipak mislimo, da će svaka pravdoljubiva pamet priznati, da velika razlika ima, kad se bijenje konja i bijenje čovjeka terezijom pravde izmjeri.

Što se ovoga roda neredi u Sarajevu često događaju, i što neke naredbe vlasti nevaže jednako za strance i domaće, zaista je i nama žao, i upravo zato prava nam je želja, da se vinovnici takvih nereda, ko mu drago oni bili, primoraju, neka se naredbama vlasti pokoravaju.

„Sar. Cvjetn.“ svakad se rasprostiranja neistinosti čuva, i ne samo što on narod nerazdražuje, nego se raduje, što je sa svojim opomenama uspio, da se sjeme onijeh koji su se trudili da ga razdraže, nije primilo. U isto vrijeme želimo kao što smo i svagad željeli, da se stara gostoljubivost bosanskoga žiteljstva, održi, a osobito, da gospodi konsulima, koji su naše vlade i nas svijeh poštovani gosti i zastupnici svojih suverena svakad čast i poštovanje slovom i djelom, moralno i materijalno odaje, a ostaje nam kao krajnja želja i to da se međunarodna i državna prava ovdje više nego igdje uvažavaju.

Iz navedene prepiske uočava se namjera *Sarajevskog cvjetnika* da prenese svima poruku da je svaki stanovnik Bosne važan i da nije dopušteno strancima da ih kažnjavaju, da postoje institucije kojima i stranci treba da se obrate. S druge strane, list *Bosna* izražava gledišta vilajetske administracije i isti događaj obrađuje na način kako slične informacije o istim pojavama obrađuju službene novine.

Primjer 6. *Izvještavanje o događaju na Latinskoj ćupriji prema listu Bosna* (br. 184, 8.12. i 20.12.1869, str. 1)

List *Bosna* izvještava o navedenom događaju po službenoj dužnosti, kao što se vidi iz sljedeće kratke informacije:

„Sar. Cvjetnik“ od ove sedmice u svom 49. broju javio je po čuvenju, da je Husein, sin Mehmeda Džaltura, žitelja sarajevskoga bio bijen od g. konsula sjeveronjemačkoga saveza.

Mi o ovoj stvari imamo sada javiti, da je isti g. konsul posjetio vladu vilajetsku i stvar joj saopštio, i to ovako: da je u Petak 6. Ramazana (28. Novembra) jahao na konju preko, „latinske ćuprije“, na kojoj se desio, i rečeni Husein koji je njegovoga konja štapom, koji je u ruci nosio, udario, na

što je i on njega, svojim bičem udario, i za tim da je Husein put rijeke Miljacke uklonio se i pobjegao, na što ni jedna strana nije više ništa tražila, niti da se je više što dogodilo niti je vlasti kakva tužba podnešena.

Dakle, konzul je nakon događaja i pisanja *Sarajevskog cvjetnika* posjetio vilajetsku vladu i opisao događaj. Na osnovu objavljenje vijesti u listu *Bosna*, uočava se da se u prvi plan stavlja “pravna činjenica” da vlasti nije nikakva tužba “podnešena” u vezi sa navedenim događajem. Dakle, bez obzira na to što je *Sarajevski cvjetnik* skrenuo pažnju na to da ne može stranac tući stanovnike neke druge zemlje nego obavijestiti vlasti te iste zemlje, da je konzul potvrdio da je to učinio, list *Bosna* zauzima “neutralnu poziciju” kao zvanični list Vlade Bosanskog vilajeta. S obzirom na službeni stav prema konzulima u Bosni, koji je zauzela centralna administracija u Istanbulu, jasna je pozicija lista *Bosna* kao vilajetskog glasila. Nedostatak stava ili daljeg opisa može se analizirati i kao primjer “autocenzure” u zvaničnom vilajetskom listu/novinama *Bosna*, ali i kao pokušaj da se zauzme neutralna pozicija kakvu nastoje da imaju zvanični listovi općenito.

3.2.1.4. Raklamni i propagandni aspekt listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*

U novinama u 19. vijeku reklame su više informativnog karaktera, bez pretjeranog naglašavanja proizvoda koji se reklamira. Raklamni aspekt listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* uglavnom se manifestira kroz objave reklamnih objava i oglasa. Što se tiče objava općenito, one su u listu/novinama *Bosna* službenog karaktera i to su većinom službene objave nekog administrativnog tijela (sudova, skupštine, poštanske uprave, komisija, beledije, vilajetske uprave, carske štamparije, porezne uprave) ili visokopozicioniranog uglednika (velikog vezira, valije, komandanta, mutesarifa), blizu 90% od ukupnog broja, dok su ostale objave informativne naravi čiji su autori različiti i nisu službena lica. Tako se objave o prodaji (drva, žita, raznih stvari) putem javnih licitacija ili poziva nalaze u listu/novinama *Bosna*, a nema ih u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik* pošto su te licitacije vodili državni činovnici i morali su ih objavljivati po službenoj dužnosti.¹³⁴ No, osim navedenih objava, u *Bosni* se spominju i objave koje su ujedno i informacije i reklame, kao što su objava koju potpisuje „fabrikant“ Kosta Skarić i objava koju daje fabrikant Jovan Sterija Serezlija¹³⁵ o prodaji duhana u duhanskoj fabrici u Sarajevu u Carevoj mahali, objava

¹³⁴ Pošto su bankrote uglavnom objavljivali sudovi, najviše takvih objava je u *Bosni*, dok se u *Sarajevskom cvjetniku* spominje samo jedan takav slučaj.

¹³⁵ *Bosna*, br. 447, 6.01. i 18.01.1875, str. 1-4.

o prodaji „kola „faeton“ i dva konja (dorata)“¹³⁶, objava o otvaranju zlatare („Bečki zlatar i juvelir Lazar otvorio je svoju radnju u ovd. kujundžiluku...“) ¹³⁷ itd. U *Bosni* je štampana objava navedenih trgovaca duhanom, ali se u samom tekstu navodi kako je objava dana u list „po zaključku vilajetskog idare medžlisa“. Kosta Skarić obavještava da prodaje duhan na dva mjesta u Sarajevu i jamči „da će svaka narudžbina najtočnije biti izvršena“. J. Sterija Serezlija obavještava da kod njega ima „na prodaju dobra rumelijskoga duhana“, poručujući „ko bi od ovijeh duhana kupiti želio, neka se ovoj fabrici prijavi“. Zanimljiva je i plaćena reklama austrougarskog konzulata koji u listu *Bosni* na pet mjesta reklamira toplice/banje u Topuskom kod Siska („Ova toplica nalazeća se u austrijskoj vojnoj granici udaljena je od Siska“) ¹³⁸ a u *Sarajevskom cvjetniku* čak sedam puta („Ova toplica nalazi se u Hrvatskoj nekoliko milja od Siska udaljena. Čuvena je zbog svoje ljekovite vode...“) ¹³⁹. Objavljeni tekst u *Sarajevskom cvjetniku* stilski je izražajni i bliži govornom jeziku nego u *Bosni*.¹⁴⁰ *Sarajevski cvjetnik* reklamira otvaranje ženskih škola u Sarajevu, zatim konjske utrke, izvještava o stovarištu piva u Brčkom i sl. Slijedi objava koju daje Moreno Avram Roeno o otvaranju trgovine engleske robe,¹⁴¹ zatim objava o otvaranju radnje za fotografiranje (Gregorije Knežević),¹⁴² te objava o štampanju vizitnih karti u vilajetskoj štampariji.¹⁴³ Općenito govoreći, reklame su naglašeno informativnog karaktera.

U *Sarajevskom cvjetniku* u oglasima su najčešće reklamne poruke. Ilustracije radi, navest ćemo jedan takav oglas:

*Bogati sortiment francuskijeh
sobnijeh sahata preporučujemo po
najnižoj cijeni na mnogo.
Hajnrüh Idlek i komp.
u Sarajevu
preko puta od Tašlihana.*¹⁴⁴

¹³⁶ *Bosna*, br. 328, 26.09. i 8.10.1872, str. 1-4.

¹³⁷ *Bosna*, br. 316, 4.07. i 16.07.1872, str. 1-4.

¹³⁸ *Bosna*, br. 203, 28.04. i 9.05.1870, str. 1-4.

¹³⁹ *Sarajevski cvjetnik*, br. 22, 8. maj 1869, str. 1-4.

¹⁴⁰ Možda je konzulat službeno poslao u redakciju *Bosne* tekst na njemačkom koji je objavljen u prijevodu.

¹⁴¹ “Imam čast javiti da sam iznova otvorio u Beču trgovinu engleske robe u tranzitu...”, *Sarajevski cvjetnik*, br. 8, 21. februar 1870, str. 1-4.

¹⁴² *Sarajevski cvjetnik*, br. 24, 19. juni 1871, str. 1-4.

¹⁴³ *Sarajevski cvjetnik*, br. 46, 15. januar 1872, str. 1-4.

¹⁴⁴ *Sarajevski cvjetnik*, 29. aprila 1872, str. 4.

Na prvoj stranici lista *Sarajevski cvjetnik* u zaglavlju, između ostalog, stoji i rečenica: „*Oglasi za javnu potrebu neće se naplaćivati.*“ To bi, između ostalog, moglo ukazivati na činjenicu da je Kurtćehajić vjerovatno svjestan činjenice da neki oglasi za koje je zainteresiran veliki broj čitatelja privlači i povećava broj čitatelja novina koje objavljuje. U listu *Bosna* prisutna je posebna „propagandna“ praksa hvaljenja državnih institucija. Navest ćemo jedan primjer takve pohvale gdje se reklamira jedna od državnih ustanova koja podsjeća na neku vrstu propagandnog diskursa u vidu zahvalnice:

ZAHVALNICA

Data od drugog tabora prvog bosanskog alaja.

*Svakome, ko iz istorije znanja ima, poznato je da je Bosna, odkako je otomanskom provincijom postala, od strane carske vlade nebrojene milosti uživala. Da se te milosti nepristano umnožavaju javni je dokaz i to, što je po zapovijesti njegovog veličanstva Sultana izdanoj 1. Avgusta 1864. godine ustanovljena u Bosni redovna vojska, koja ima ovdje postojati radi čuvanja ove zemlje po potrebi njezinog zemljopisnog položaja, i po istoj carskoj zapovijesti, mi smo u red vojnički stupili, i premda iz početka nijesmo po našoj slabojoj pameti mogli razumjeti, kolika je slava i ponos vojnički, to smo poslije doznali, i trudom našijeh starješina mi smo kako u vojničkoj vještini, tako i u pismenom znanju u školama, ustanovljenijem u svakom taboru, napredovali a osobito što smo u stepenima napredovali, ne da nam sumnjati da je srećan svaki onaj, koji vladi svojoj iskreno služi.*¹⁴⁵

Što se tiče medijske diplomatije, odnosno diplomatsko-propagandnog aspekta listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, potrebno je naglasiti da su navedeni listovi afirmirali i predstavili događaje iz Bosanskog vilajeta širom Carstva budući da su pisani dvojezično. Također su uspostavili vrlo važne veze i komunikacije sa listovima širom Osmanskog Carstva, bilo da se radi o vilajetskim listovima, privatnim listovima ili stranim listovima od kojih su neki imali i svoje istanbulske redakcije.

3.2.2. Obrazovni aspekt komunikacije

Obrazovni aspekt komunikacije listova/novinam *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* jedan je od programskih ciljeva navedenih listova. Naime, vilajetska uprava pokreće list *Bosna*, između ostalo, da bi se narod poučavao čitanju i različitim znanjima važnim za napredak društva u cjelini. Jedna

---

¹⁴⁵ *Bosna*, br. 198, 24.03. i 5.04.1870, str. 1-4.

od zadaća lista *Bosna* bila je promocija reforme obrazovnog sistema, što je na kraju rezultiralo povećanim brojem novootvorenih škola u Bosanskom vilajetu, te postepenim povećanjem broja učenika u školama. List *Bosna* uglavnom donosi službene informacije o školstvu, uključujući i informacije o Obštem zakonu o prosvjeti,¹⁴⁶ kao i informacije o otvaranju i radu ruždija i drugih vrsta škola, uključujući i privatne škole. Broj polaznika se povećavao.¹⁴⁷ U *Bosni* su objavljeni govori valije upućeni učenicima škole ali i govori učenika kojima se zahvaljuje sultanu i osmanskoj administraciji.¹⁴⁸ Članci o znanju i naukama i iz drugih novina općenito prenose se u list *Bosna*. Tako list *Bosna* prenosi pisanje lista *Tereki* o značaju i napretku umjetnosti, nauke i obrazovanja.¹⁴⁹ List *Sarajevski cvjetnik* ukazuje i na probleme u obrazovanju („U novopazarskom kadiluku trpe sela veliku oskudicu u školskom obrazovanju...“)¹⁵⁰ te upućuje molbu vlastima da se otvaraju škole i u većim seoskim naseljima a ne samo gradovima. Dok list *Bosna* govori o važnosti obrazovanja pozivajući se na autoritet države, u *Sarajevskom cvjetniku* se o važnosti obrazovanja piše kroz objavljivanje dopisa čitatelja koji vrlo otvoreno i nadahnuto pišu o važnosti obrazovanja i školstva. Radi afirmacije obrazovanja, čak se šalju i besplatni primjerci novina za škole. Piše se također o otvaranju privatnih škola, o napretku njemačkog naroda u prosvjeti itd.¹⁵¹ Svi tekstovi u listovima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* imaju za cilj podsticati na obrazovanje i školovanje.

3.2.2.1. Širenje različitih obrazovno-informativnih sadržaja

Širenje informacija o različitim događajima u Vilajetu, s jedne strane, i širenje informacija u Vilajetu o događajima u cijelom svijetu, s druge strane, jedna su od temeljnih zadaća i principa rada listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*. List *Bosna* prenosi i neke informacije za one čitatelje koji se zanimaju za posebne strukovne listove/novine. Tako se najavljuje početak objavljivanja novog lista koji se bavi pitanjem zdravlja, a koji se zove *Sihatnuma*: „U Carigradu

---

¹⁴⁶ *Bosna*, br. 169, 25.08. i 6.09.1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 170, 1.09. i 13.09. 1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 171, 08. 09. i 20.09.1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 172, 15.09. i 27.09.1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 173, 22.09. i 4.10.1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 174, 29.09. i 11.10.1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 175, 07.10. i 17.10.1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 177, 20.10. i 1.11.1869, str. 1-4; *Bosna*, br. 178, 27.10. i 8.11.1869, str. 1-4.

¹⁴⁷ Vidjeti u: Solak, Edina. Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine. Sarajevo : Institut za jezik, Sarajevo, 2014.

¹⁴⁸ *Bosna*, br. 469, 9.06. i 21.06.1875, str. 1-4.

¹⁴⁹ „Napredovanje svijeta ovoga vremena i trudovi, koje narodi za prosvjetu polažu...“, *Bosna*, br. 141, 10.02. i 22.02.1869, str. 1-4.

¹⁵⁰ *Sarajevski cvjetnik*, br. 5, 1.04.1872, str. 1-4.

¹⁵¹ *Sarajevski cvjetnik*, br. 1, 1.01.1870, str. 1-4.

izlaziće s najmilostivijim dozvoljenjem njegovog veličanstva sultana ljekarske novine „Sihatnuma“ (pokazatelj zdravlja) svakog mjeseca dvaput na turskom jeziku ... list pisan za narod i od koristi svakome ...“.¹⁵² Navedena informacija jedna je od prvih informacija u drugom mjesecu prve godine izlaženja lista/novina *Bosna*. Kasnije se iz navedenih novina prenosi veći broj priloga koji govore o zdravlju čovjeka. List *Bosna* donosi i dio teksta iz Zakona o ustanovljenju građanskog saniteta („Ustanovljava se jedno odjeljenje pod imenom uprava građanskog saniteta...“).¹⁵³ *Bosna* također prenosi da je list *Hakaik ul Vekai* preuzeo iz medicinskog lista *Žurnal medikal* jedan članak o kozmetici s kojim upoznaje čitatelje u Bosanskom vilajetu.¹⁵⁴ Obrazovni aspekt komunikacije u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik* posebno dolazi do izražaja u oblasti javnog zdravstva i različitih oblasti medicine. Tako *Sarajevski cvjetnik* donosi 33 obrazovno-informativna priloga iz navedene oblasti od dr. Veli-bega.¹⁵⁵ Dr. Veli-beg piše o sifilisu/frenjku,¹⁵⁶ brizi o novorođenčadima,¹⁵⁷ o liječenju lijekovima u proljeće,¹⁵⁸ prvoj pomoći u životnoj opasnosti,¹⁵⁹ bolesti piromaniji,¹⁶⁰ o strahovima,¹⁶¹ trovanjima otrovima,¹⁶² ospicama¹⁶³ i grlobolji.¹⁶⁴ Posredstvom lista *Ruznamei*

---

¹⁵² *Bosna*, br. 4, 6. i 19.06. 1866, str. 1-4.

¹⁵³ *Bosna*, br. 190, 20.01. i 1.02.1870, str. 1-4; *Bosna*, br. 191, 27.01. i 8.02.1870, str. 1-4.

¹⁵⁴ *Bosna*, br. 277, 28.09. i 10.10.1871, str. 1-4.

¹⁵⁵ Vidi: Dizdar, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: Prilog povijesti knjige. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017, str. 55.

¹⁵⁶ *Sarajevski cvjetnik*, 1. januara 1870, god. 2, br. 1, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 10. januara 1870, god. 2, br. 2, str. 1-4; *Sarajevski cvjetnik*, 17. januara 1870, god. 2, br. 3, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 24. januara 1870, god. 2, br. 4, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 31. januara 1870, god. 2, br. 05, str. 1-4.

¹⁵⁷ Veli-beg, dr. Dijetetno postupanje s novorođenijem. // *Sarajevski cvjetnik*, 7. marta 1870, god. 2, br. 10, str. 1-4; *Sarajevski cvjetnik*, 21. marta 1870, god. 2, br. 12, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 28. marta 1870, god. 2, br. 13, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 4. aprila 1870, god. 2, br. 14, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 11. aprila 1870, god. 2, br. 15, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 18. aprila 1870, god. 2, br. 16, str. 4.

¹⁵⁸ *Sarajevski cvjetnik*, 2. maja 1870, god. 2, br. 18, str. 1; *Sarajevski cvjetnik*, 9. maja 1870, god. 2, br. 19, str. 1-4.

¹⁵⁹ Veli-beg, dr. Prva pomoć u nenadanoj opasnosti života. // *Sarajevski cvjetnik*, 23. maja 1870, god. 2, br. 21, str. 1; *Sarajevski cvjetnik*, 6. junija 1870, god. 2, br. 23, str. 1; *Sarajevski cvjetnik*, 14. junija 1870, god. 2, br. 24, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 20. junija 1870, god. 2, br. 25, str. 1.

¹⁶⁰ Veli-beg, dr. Piromanija. // *Sarajevski cvjetnik*, 11. julija 1870, god. 2, br. 28, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 18. julija 1870, god. 2, br. 29, str. 1.

¹⁶¹ *Sarajevski cvjetnik*, 1. avgusta 1870, god. 2, br. 31, str. 4.

¹⁶² *Sarajevski cvjetnik*, 22. avgusta 1870, god. 2, br. 34, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 29. avgusta 1870, god. 2, br. 35, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 5. septembra 1870, god. 2, br. 36, str. 1; *Sarajevski cvjetnik*, 12. septembra 1870, god. 2, br. 37, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 26. septembra 1870, god. 2, br. 39, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 3. oktobra 1870, god. 2, br. 40, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 10. oktobra 1870, god. 2, br. 41, str. 1; *Sarajevski cvjetnik*, 17. oktobra 1870, god. 2, br. 42, str. 1.

¹⁶³ Veli-beg, dr. Ospice. // *Sarajevski cvjetnik*, 19. septembra 1870, god. 2, br. 38, 1-4.

¹⁶⁴ Veli-beg, dr. Grlobolja. [hunaki bogmadža]. // *Sarajevski cvjetnik*, 24. oktobra 1870, god. 2, br. 43, str. 1-4; *Sarajevski cvjetnik*, 31. oktobra 1870, god. 2, br. 44, str. 1; *Sarajevski cvjetnik*, 7. novembra 1870, god. 2, br. 45, str. 1.

Vekaji u listu *Bosna* prenosi se i prijevod članka dr. Dikea o koristima kupanja hladnom vodom.¹⁶⁵ U istom listu piše se općenito o lijeku protiv kolere.¹⁶⁶ Iz medicinskih novina *Sihannuma* čije se osnivanje spominje u listu *Bosna* preveden je prilog o ospicama i vakcinaciji i objavljen u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik*, a prilog je priredio izvjesni Tevfik.¹⁶⁷ Svoj dopis i pohvalu vakcinacije u *Sarajevskom cvjetniku* objavio je i izvjesni Šefik koji je hvalio apotekara Mehmeda Naili-efendiju, apotekar drugog tabora prvog bosanskog alaja.¹⁶⁸ Pohvalu je uputio i Avgust Rudolf koji je u novinama pohvalio ljekare Arif-efendiju i Džemal-efendiju koji su mu spasili ženu od smrti a nisu ni pare naplatili.¹⁶⁹ Isti list sljedećeg mjeseca obavještava da su navedena dva ljekara nakon uspješno obavljene službe u „Gazi Husrev-begovoj bolnici“ otišla iz Sarajeva na službu u drugom mjestu.¹⁷⁰ List izvještava i o zdravstvenom stanju princa od Velsa,¹⁷¹ ali i o vrlo skupim uslugama liječenja u Carigradu.¹⁷² U *Sarajevskom cvjetniku* ima dosta članaka i o „zemljodjelstvu“/ratarstvu¹⁷³, cvjećarstvu,¹⁷⁴ voćarstvu,¹⁷⁵ peradarstvu,¹⁷⁶ stočarstvu,¹⁷⁷ pčelarstvu¹⁷⁸ i sl. Svi navedeni prilozi također govore i o obrazovnom aspektu navedenih listova u oblasti ekonomije u širem smislu. Kada o navedenim temama piše *Sarajevski cvjetnik*, onda

---

¹⁶⁵ *Bosna*, br. 184, 8.12. i 20.12.1869, str. 1-4.

¹⁶⁶ *Bosna*, br. 17, 1. i 17.09.1866, str. 1-4; *Bosna*, br. 25, 31.10. i 12.11.1866, str. 4.

¹⁶⁷ Tevfik. Vilajetske vjesti: Priposlato. Urezivanje ospica i prelazne bolesti. // *Sarajevski cvjetnik*, 5. junija 1871, god. 3, br. 22, str. 1.

¹⁶⁸ Šefik. Vilajetske vjesti : Priposlato. [Pohvala apotekaru Mehmed Naili efendiji]. // *Sarajevski cvjetnik*, 25. decembra 1871, god. 3, br. 43, str. 4.

¹⁶⁹ Avgust Rudolf. Vilajetske vjesti : Priposlato : Mrtvi oživljava.// *Sarajevski cvjetnik*, 12. septembra 1870, god. 2, br. 37, str. 1.

¹⁷⁰ Vilajetske vjesti. [Sarajevo ostaje bez dva ljekara]. // *Sarajevski cvjetnik*, 24. oktobra 1870, god. 2, br. 43, str. 1.

¹⁷¹ Inostrane vjesti : Novije : London. [Zdravstveno stanje princa od Velsa se pogoršalo]. // *Sarajevski cvjetnik*, 4. decembra 1871, god. 3, br. 40, str. 4.

¹⁷² [U Carigradu liječenje košta čitavo bogatstvo]. // *Sarajevski cvjetnik*, 24. junija 1872, god. 4, br. 14, str. 4.

¹⁷³ Podlistak : Narodna privreda. Zemljodjelstvo. // *Sarajevski cvjetnik*, 30. januara 1869, god. 1, br. 5, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 6. februara 1869, god. 1, br. 6, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 20. februara 1869, god. 1, br. 8, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 27. februara 1869, god. 1, br. 09, str. 4; *Sarajevski cvjetnik*, 27. marta 1869, god. 1, br. 13, str. 4; Vilajetske vjesti. Presadnici cvjeća i povrća. // *Sarajevski cvjetnik*, 10. aprila 1869, god. 1, br. 15, str. 4; Vilajetske vjesti. Da se žito puno i krupno dobije. // *Sarajevski cvjetnik*, 26. junija 1869, god. 1, br. 26, str. 4; Različnosti. Duhansko sjeme. // *Sarajevski cvjetnik*, 24. januara 1870, god. 2, br. 04, str. 4.

¹⁷⁴ Različnosti. Ljubiteljima cvjeća. // *Sarajevski cvjetnik*, 31. januara 1870, god. 2, br. 05, str. 4; Različnosti. [Mijenjanje boje cvijeću]. // *Sarajevski cvjetnik*, 7. februara 1870, god. 2, br. 06, str. 4.

¹⁷⁵ Vilajetske vjesti. [O vosku za voće]. // *Sarajevski cvjetnik*, 17. aprila 1869, god. 1, br. 16, str. 1.

¹⁷⁶ Vilajetske vjesti. [„Da kokoši dosta jaja nose“]. // *Sarajevski cvjetnik*, 22. maja 1869, god. 1, br. 21, str. 4; Različnosti : Opomena pčelarima. // *Sarajevski cvjetnik*, 10. januara 1870, god. 2, br. 02, str. 4.

¹⁷⁷ O unapređenju stočarstva. // *Sarajevski cvjetnik*, 3. oktobra 1870, god. 2, br. 40, str. 1-4; Vilajetske vjesti. [O uzgoju konja]. // *Sarajevski cvjetnik*, 12. junija 1869, god. 1, br. 24, str. 4.

¹⁷⁸ Vilajetske vjesti. O pčelarstvu. // *Sarajevski cvjetnik*, 12. junija 1869, god. 1, br. 24, str. 4.

dominira obrazovno-informativni aspekt priloga. Međutim, kada o istim temama piše list *Bosna*, uglavnom se daju službene preporuke, navode informacije o taksama za poljoprivredne proizvode, objavljuju dopisi sa uputama velikog vezira ili ministarstva koje se bavi poljoprivrednim proizvodima po pitanju zakonskih uredbi ili preporuka za razvijanje navedenih privrednih grana koje su važne za ekonomski napredak čitavog društva. U navedenom listu dominira informativno-pravni pristup zvaničnog glasila vlade Bosanskog vilajeta. No, ima i drugih informacija obrazovne naravi koje prenosi navedeni list. Tako *Bosna* prenosi i informacije o tome kako se puši duhan lulom („pali kroz cijevi“),¹⁷⁹ kako nastaje vjetar prema pisanju Engleza Hadleja i Amerikanca Franklina,¹⁸⁰ kako se može fotografisati pod vodom prema Bazeru iz Pariza,¹⁸¹ kako je jedan Amerikanac izmislio šmrk kojim se može bacati gorući gas,¹⁸² kako je *neki Poljak*, imenom Žalinski, „iznašao neku električnu žicu“¹⁸³ itd.

Nadalje, u listu *Bosna* prenose se informacije i o objavljenim knjigama, kao i vijesti o poklanjanju knjiga, dok uprava carske štamparije piše o spisku aktuelnih knjiga koje se mogu nabaviti po povoljnoj cijeni. To su sljedeće knjige koje su se mogle naručiti i povoljno kupiti i preko vilajetske štamparije u Sarajevu:

Berđivija, *Risalei ahlak* (čitanka), *Terbijetul atfal*, *Mijarul ćelam* (gramatika arapskog jezika), *Zubdetul nesaih: Kavaidi osmanije* (gramatika turskog jezika), *Ćafije*, *Adabdan ćatibevi*, *Tuhfei Vehbi*, *Muntehabat ašar* (“desetni razlomci”), *Turkće malumat nafia* (Koristi znanja turskog j.), *Arabdža malumat nafia* (koristi znanja ar.), *Nuhbetul tevarih* (Istorija), *Junan kadim tarihi* (Istorija stare Grčke), *Anabija tarihi* (Istorija o poslanicima), *Arabdža muhtasar Hulefai Rašidin ve beni Umeje ve Abasije tarihi* (Istorija arapsk. kalifa), *Tarih umumi* (Istorija opšta), *Mukademetul hesab* (Uvod u računicu), *Safet pašanun mufesal hesabi* (“Safet pašina prostrana računica”), *Hićmet tabije* (Carstvo prirode), *Muhtesar Džografija* (Kratki zemljopis), *Evropa kitasi risalesi* (knjiga o Evropi), *Asija kitasi risalesi* (knj. o Aziji), *Afrika kitasi risalesi* (knj. o Africi), *Kurei sema*, *Zubdetul lugat*, *Itihadul udeba vel musanifin*, *Munietul musali*, *Bejanul sanvan*, *Telhis*, *Makalat tabije*, *Ajuhul veled*, *Rištei dževahir*, *Mesail hićmet*, *Terđžumei Telemak* (Prevod Telemaka), *Terđžumei Robinson* (Prevod Robinsona), *Ipek risalesi* (Knjiga o svili), *Tedžvid šerhi*, *Muahedei duvelije* (Međunarodni ugovori), *Arabi risalei havadis džev*, *Turkće atlas* (turski atlas), *Medžumai hendese* (Geometrijska

---

¹⁷⁹ *Bosna*, br. 429, 2. i 14. 09. 1874, str. 4; Vilajetske vijesti. Liječnije rana na voćnim drvetima. // *Sarajevski cvjetnik*, 22. maja 1869, god. 1, br. 21, str. 4.

¹⁸⁰ *Bosna*, br. 457, 17.03. i 29.03.1875, str. 4.

¹⁸¹ *Bosna*, br. 36, 16.1. i 28.1. 1867, str. 4.

¹⁸² *Bosna*, br. 96, 1.3. i 13.04.1868, str. 4.

¹⁸³ *Bosna*, br. 229, 27.11. i 8.11.1870, str. 4.

zbirka), *Medhali džografija* (Uvod u zemljopis), *Đulistan*, *Derićeta/Duri jekta*, *Vezaifi atfal*, *Kavaidi turčije* (Gramatika turska), *Emsile*, *Bina*, *Maksud*, *Avamil*, *Talimul farisi* (persijska gramatika), *Izhar*, *Kavaidi farisi*, *Risalei selase*, *Nasihatul hućema*, *Džografja* (Zemljopis), *Safvetul ćelam*, *Muktesar hesab* (kratka računica), *Talimul hendese* (Geometrija), *Ufak atlas* (mali atlas).¹⁸⁴

Spisak štampanih knjiga potvrđuje da je era štampane knjige uveliko započela i u Bosanskom vilajetu. *Sarajevski cvjetnik* također piše o novijim izdanjima carske štamparije u Carigradu,¹⁸⁵ ali piše i o neistinama koje se objavljuju u knjizi *Starine* „Srbske matice“ iz Novog Sada.¹⁸⁶ I *Sarajevski cvjetnik* daje informacije o novim knjigama koje su tek štampane. Tako se predstavlja knjiga Nadžim-efendije *Ključ k podzemnom blagu*,¹⁸⁷ zatim Mustafe Hilmi-paše *Miftahul-hikem* („Ključ prirodoslovlja”),¹⁸⁸ te informacije o knjizi o Sedanskoj bici na indijskom jeziku,¹⁸⁹ kao i nova knjiga Abdul Nafi-efendije *Nafi mavvel terdžemei talhis ve mutavvel*¹⁹⁰ i knjige druge autora. Također se šalje obavijest da je stigla u Sarajevo i knjiga Hadži Mustafe Hami-paše pod nazivom *Miftahul hićem* (Ključ prirode), gdje u prvom svezku ima „486 pitanja i odgovora iz Fizike“. Urednik navodi da je i redakcija *Sarajevskog cvjetnika* preuzela nekoliko primjeraka knjige da ih prodaje iz želje da se i ta nauka što više raširi po Bosanskom vilajetu.¹⁹¹

3.2.2.2. Osvještavanje javnog mnijenja o odnosima u Carstvu i događajima u svijetu

Prema Uredbi o uređenju Bosanskog vilajeta, jasni su društveni ciljevi koje treba ispuniti vilajetski list/novine *Bosna*. U vijestima koje se odnose na Vilajet jasna je hijerarhija u administraciji koja se kroz novine prenosi i na društvo, odnosno na javno mnjenje. Ugled centralne administracije štiti se na različite načine. Službeni kanali prenošenja informacija treba da osiguraju povjerenje i pouzdanost onoga što se objavljuje. Pokušava se formirati mišljenje u javnosti da država misli o svim detaljima važnim za život svakog njenog stanovnika. Rubrika „Unutrašnje vjesti“ šalje

¹⁸⁴ *Bosna*, br. 317, 11. 07. i 23.07.1972, str. 1-4. Nazive knjiga navodili smo prema tekstu na ćirilici.

¹⁸⁵ *Sarajevski cvjetnik*, 20. februara 1869, god. 1, br. 8, str. 1.

¹⁸⁶ [Kurtćehajić, Mehmed Šaćir]. Vilajetske vjesti. Kritika o istoričnijem stvarima. // *Sarajevski cvjetnik*, 4. decembra 1871, god. 3, br. 40, str. 1.

¹⁸⁷ Objava. [Nova knjiga Nadžim efendije : „Ključ k podzemnom blagu“]. // *Sarajevski cvjetnik*, 17. aprila 1869, god. 1, br. 16, str. 4.

¹⁸⁸ Objava. [Najava knjige „Miftah ul Hićem“]. // *Sarajevski cvjetnik*, 25. aprila 1870, god. 2, br. 17, str. 4

¹⁸⁹ Različnosti. // *Sarajevski cvjetnik*, 16. oktobra. 1871, god. 3, br. 33, str. 4.

¹⁹⁰ *Sarajevski cvjetnik*, 4. marta 1872, god. 4, br. 01, str. 1.

¹⁹¹ Različnosti. [Zanimljivosti iz svijeta i nauke]. // *Sarajevski cvjetnik*, 11. decembra 1871, god. 3, br. 41, str. 4.

poruku da su sve vijesti unutar Carstva „unutrašnje“ i za stanovnike Vilajeta, odnosno da vijesti iz bilo kojeg dijela Carstva, makar to bili najudaljeniji krajevi, nisu „strane“ ili „vanjske“ vijesti. Obični čovjek u Bosanskom vilajetu koji nije išao poslom u druge dijelove Carstva teško je mogao i pojmiti koliko su dugačke i udaljene granice carstva u kojem je živio on i njegovi preci. No, stalnim ponavljanjem vijesti iz cijelog Osmanskog Carstva u rubrici „Unutrašnje vijesti“ postepeno se u javnom mnjenju gradila slika povezanosti svih administrativnih dijelova Carstva u nedjeljivu cjelinu u kojoj je svakom dijelu posvećivana jednaka pažnja. U inostrane vijesti ubrajale su se vijesti koje se nisu odnosile na Carstvo, pa makar opisivale i događaje u najbližem susjedstvu Vilajeta. Što se tiče građenja javnog mnjenja u listu/novinama Sarajevski cvjetnik, urednik se držao osnovnih tematskih rubrika kakve su i u listu/novinama Bosna ali je više pažnje usmjerio na izgradnju stavova pojedinaca u Vilajetu o svim pitanjima koja su bila važna za ljude u Vilajetu, uključujući i opis događaja u najbližem susjedstvu, odnosno reakcije na pisanje o Bosanskom vilajetu u susjednim krajevima.

3.2.2.3. Komuniciranje o nekoliko jednostavnih tema u širem vremenskom rasponu

List *Bosna* od 1866. do 1878. godine ima istu koncepciju. Obično se na početku lista javljaju informacije kojima centralna ili vilajetska administracija iskazuju zainteresiranost za podanike Carstva koji žive u Vilajetu. Ukoliko se ne prenosi neki zakon, dopis velikog vezira ili visokog funkcionera centralne administracije, obično se i u opisu lokalnih događaja iskazuje zahvalnost sultanu uz želju da mu Bog da dug život, zdravlje i sreću u interesu svih podanika. U listu *Bosna* osnovne lokalne informacije odnose se na rad institucija Vilajeta i na mjere za provođenje društvenih reformi kroz koje je prolazilo Osmansko Carstvo u cjelini. U listu *Sarajevski cvjetnik* pokušava se saznati stav i mišljenje običnih ljudi koji prate rad institucija i uočavaju neke slabosti sistema koje bi trebalo popraviti. Također se nastoji educirati javno mnjenje u nekim bitnim oblastima javnog života, o čemu svjedoče serijali tekstova o javnom zdravstvu. I list *Bosna* i list *Sarajevski cvjetnik* ustrajavaju na svom modelu predočavanja informacija i svojoj uređivačkoj politici koja se temelji na pisanju o jednostavnim temama, svaki iz svog ugla promatranja.

3.2.2.4. Razvoj trajnih komunikacijskih veza tokom godina putem ličnih i službenih kontakata

List *Bosna* imao je razvijenu mrežu dopisnika po službenoj dužnosti koji su slali različite službene informacije koje se odnose na rad institucija ili se odnose na neke događaje o kojima institucije imaju jedinstven stav. Kada, naprimjer, veliki vezir šalje telegrafsku depešu ili dopis za objavljivanje, on ga šalje u vilajetski list *Bosna* a troškove slanja podmiruju državne institucije. Vjerovatno je slična situacija i sa svim ostalim vijestima koje se šalju službenim putem, a takvih vijesti u listu/novinama *Bosna* je najviše. Po službenoj dužnosti besplatne primjerke vilajetskih listova/novina iz čitavog carstva list *Bosna* dobija službenim kanalima. Također, stalni dopisnik iz Carigrada nabavlja i bira vijesti koje će slati u list *Bosna*, a on dobija plaću kao uposlenik osmanske administracije. Lični i službeni kontakti u listu *Bosna* podrazumijevaju službenu komunikaciju ili neslužbenu komunikaciju za koju administracija procjenjuje da je korisna u slučaju da se objavi u novinama. Članovima redakcije svakako mogu stizati pojedinačni dopisi koji trebaju proći ocjenu podobnosti ukoliko se objavljuju u zvaničnom vilajetskom listu. Što se tiče lista *Sarajevski cvjetnik*, situacija je različita. Iako je urednik M. Š. Kurtćehajić radio u administraciji Vilajeta odgovorne poslove po pitanju organiziranja teksta i prijevoda tekstova iz drugih novina na bosanski jezik, održavanje stalne mreže dopisnika bio je vrlo izazovan i težak posao. On je mogao iskoristiti svoja lična poznanstva i prijateljstva koja je stekao radeći u vilajetskoj administraciji u poslovima komunikacije, ali je profil njegovih novina bio donekle specifičan. Stoga je mreža dopisnika u *Sarajevskom cvjetniku* više bila mreža prijatelja i čitatelja koji cijene tekstove koje objavljuje *Sarajevski cvjetnik*. Zato ne čudi da se neki od dopisnika potpišu pod incijalima, ili samo stave ime bez prezimena ili neke druge odrednice. Na dopise u novinama plaćale su se takse ukoliko se šalju poštom ili telegrafom tako da je i takva vrsta komunikacije zahtijevala određene vrste dodatnih troškove kakve nisu imale redakcije zvaničnih novina. Zato je Kurtćehajić nastojao probuditi neku vrstu reakcije kod čitatelja pokrećući što aktuelnije teme uvremenu u kojem je izdavao novine, privlačeći pažnju dopisnika, pretplatnika, čitatelja ili ljudi koji su željeli pomoći Kurtćehajićeve viziju novina. Kad se ima na umu da se Kurtćehajić u *Sarajevskom cvjetniku* za dvije i pol godine izlaženja referirao na 116 različitih listova/novina i iz regiona, Osmanskog Carstva i ostalih dijelova svijeta, jasno je da Kurtćehajić nije mogao sam iznijeti toliko zahtijevan posao. Ako ništa, morao je imati osobu kojoj je turski jezik maternji za kontrolu i pripremu dijela

Sarajevskog cvjetnika na turskom jeziku, kao i osobu koja je obavljala brojne tehničke redakcijske poslove. Navedene osobe trebalo je redovno plaćati za njihov trud jer je list izlazio redovno. Bez pomoći prijatelja i volontera teško bi mogao izdržati materijalne nedaće i troškove pripreme i objavljivanja lista kakav je bio *Sarajevski cvjetnik*.

3.2.3. Odgojno-zabavni aspekt komunikacije

Odgojno-obrazovni aspekt komunikacije u novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* također je jedan od ciljeva pokretanja vilajetskog lista/novina *Bosna*, s jedne strane, ali i velikim dijelom, sudeći prema uvodnim poglavljima, i lista/novina *Sarajevski cvjetnik*. Jedna od funkcija novina jeste da budu „vaspitalište ljudstva“ i „izvor znanja“.¹⁹² U listu/novinama *Bosna* u prijevodu se prenose članci iz drugih novina na osmanskome jeziku koji se bave temom odgoja:

*Glavna cjel vaspitanja čovjeka jest ta, da ga prigratove za korist naroda i domovine. Da bi se ljudska preimućstva kod djeteta savršeno razvila, treba da mu sve tjelesne i duševne naklonosti preinače na dobro, i da se odhranjuje tako da su mu svi pokreti puni točnosti, a te dužnosti spadaju na svakoga pojedinoga oca, na svaku pojedinu mater i na svakoga srodnika, koji takvo mjesto zastupa, jer obrazovanje ljudstva zavisi od obrazovanja pojedinijeh mu članova... U školi se počinju prvi put ispunjavati ljudske dužnosti, i dobra revnost počinje iz škole da izlazi, radosti i želje tamo se dijele, tu se viđa put k radu i napredku također i iskrenost, prijateljstvo i među sobno pomaganje, tu se počinje prisvajati čovjekoljublje.*¹⁹³

U listu *Bosna* se preporučuje i vrsta „zabave“ za omladinu: „Za našu je mladež najbolja zabava čitati knjige istorične, poučne i zabavne i u društvu o stvarima u takvijem knjigama nahodećim se razgovarati se.“¹⁹⁴ U uvodnom broju *Sarajevskog cvjetnika* naglašava se odgojni aspekt lista/novina. Što se tiče odgojno-zabavnog aspekta novina, pod kojim podrazumijevamo odgajanje i obrazovanje na zabavan način, treba istaći brojne anegdote i priče u *Sarajevskom cvjetniku* koje privlače pažnju čitatelja. Mi ćemo, ilustracije radi, navesti jednu anegdotu:

U južnoj Germaniji, dogodi se jedan slučaj, koji pokazuje kako šala može biti opasna. U jednom tamošnjem selu; živi jedan nadničar tjelesno snažan, ali malouman, kod nas bi se reklo „subudalast“. Pri tom je on bezazlen i narod ga trpi u selu.

¹⁹² Nauka i umjetnost. Novinari i novine. // *Sarajevski cvjetnik*, 14. februara 1870, god. 2, br. 7, str. 1.

¹⁹³ „O vaspitanju čovjeka“, *Bosna*, br. 197, 17.03. i 29.03.1870, str. 4.

¹⁹⁴ „Kratki savjet za mladež“, *Bosna*, br. 220, 25.08. i 6.09.1870, str. 4.

Dva mladića dogovoriše se, da s njime neku šalu provedu, te zaključe, da se jedan učini kao da je umro, a drugi da maloumnoga zamoli neka kod mrtvacu noći posjedi.

Onaj nato pristade, i u prvi mrak uvedoše ga u sobu, u kojoj pritvorni mrtvac pod pokrovom leži. Neko doba noći prođe, a nikoga nema da maloumnoga odmijeni, no on ipak vjerno stražari nad mrtvijem.

U po no noći podiže se mrtvi u postelji, pa se zagleda u maloumnoga. Onaj nepokaza ni najmanji znak straha, nego ravnodušno povika: „mrtvi budi miran!“ Mrtvi stade se i dalje dizati. Maloumni opet novika: „mrtvi kažem ti leži smirom!“ Ali mrtvi usta s postelje na noge. Sad se diže i maloumni te uhvati mrtvoga, i stade ga biti i daviti tako da bi se šala u istinu pretvorila, no drugi čuše dreku pritvornoga mrtvacu te upadoše i s velikom ga mukom oteše.

Ovako biva svakome, koji nesluša, kad mu se kaže: nevalja se s budalom šaliti, kao i onijem, koji od sebe strašilo grade.¹⁹⁵

U listovima/novinama *Bosna i Sarajevski cvjetnik* mogu se naći i prevedene poslovice iz narodne tradicije ili mudre izreke velikih književnika. Ilustracije radi, navest ćemo neke poučno-odgojne izreke koje prenosi list *Bosna* iz lista/novina *Dijarbećir*:

Oni, koji djecu vaspitavaju, ne treba da ih kaznama vrlo ugnjetavaju, niti svoju ljutinu pokazuju, nego im dopuštati, da se mogu izviniti, jer time će učtivost sačuvati.

Ili ispuni što obećaš, ili neobećavaj, jer obećanje nije dužnost, ali dužnost je obećano izvršiti.

Čestitati kome sreću, koju još nije polučio, isto je onako neuputno, kao sažaljivati koga za nesreću, koja ga nije postigla.¹⁹⁶

I u listu/novinama *Bosna* i u listu/novinama *Sarajevski cvjetnik* insistira se na javnom moralu, poštenju i pravdi.

3.2.4. Polemički aspekt komuniciranja u novinama Bosna i Sarajevski cvjetnik: začeci slobodnog i istraživačkog novinarstva

O polemičkom aspektu komuniciranja u novinama *Bosna* moguće je govoriti u kontekstu poimanja osnovne misije službenog vilajetskog lista. *Bosna* prenosi iz drugih vilajetskih listova u Carstvu informacije i kvalifikacije o nekim vijestima koje su se ispostavile lažnim nakon provjere. Demanti su uglavnom kratki i službeni, bez ulaženja u neke direktne polemike izuzev ukoliko se ne radi o

---

¹⁹⁵ *Sarajevski cvjetnik*, 20. februara 1869, god. 1, br. 08, str. 4.

¹⁹⁶ *Bosna*, br. 313, 13.06. i 25.06.1872, str. 4.

pitanjima koja narušavaju autoritet centralne vlade. U *Sarajevskom cvjetniku* dominira polemički diskurs u člancima u kojima se odgovara na pisanja listova iz okruženja, odnosno listova: *Narodne novine*, *Zatočnik*, *Jedinstvo*, *Vidovdan*, *Narodni list*, *Crnogorac*, *Ruža*, *Srbija*, *Svetovid* i *Zastava*. Iako svi dopisi i vijesti nisu polemičkog karaktera u njima dominira „neslužbeni diskurs“ u kojem se najčešće iznose lični stavovi onih koji polemiziraju. O polemičkom aspektu *Sarajevskog cvjetnika* posebno je pisala L. Kodrić Zaimović ističući otvorenost Kurtćehajićeve polemike kako sa srpskim listovima tako i sa carigradskim listom *Basiret*.¹⁹⁷ List *Basiret* hvalio je neka pisanja *Sarajevskog cvjetnika*, ali nije baš blagonaklono posmatrao kritike koje je Sarajevski cvjetnik upućivao nekim službenicima lokalne vilajetske uprave. Prema našem mišljenju, suština spora jeste u razlici u shvatanju pojma slobode govora, o čemu rječito govori sljedeća reakcija *Sarajevskog cvjetnika* na pisanje carigradskog lista *Basiret*:

U kratko rečeno: Ove vaše riječi, bile one samo primjedba ili polemika, tako su nevjesto sklopljenje, da ih vaši čitaoci neće razumjeti, a osobito što ste rekli, da između koristi države i koristi naroda leži velika razlika, a da po tome činovnici moraju državnu korist narodnoj pretpostavljati, time ste veliku pogrješku učinili.

Pošto se ova pogrješka tiče cijele države i cijeloga žiteljstva, nadamo se, da će vam u ovom smislu i ostala osmanlijska presa odgovoriti,

*Može li biti, da državna korist bude odvojena od narodne?*¹⁹⁸

Već smo ranije navodili na koji način Kurtćehajić kritizira nerad pojedinih članova vilajetske administracije, navodeći vrlo jasno koje su greške učinjene u određenom poslu koji je finansirala vlada Bosanskog vilajeta. U takvim priložima prepoznaje se ne samo *slobodno* nego i *istraživačko* novinarstvo. Svakako da je jedna od osobenosti lista *Sarajevski cvjetnik* u odnosu na list *Bosna* polemika sa člancima objavljenim u bosanskom susjedstvu, a koji se negativno osvrću na neke događaje i interna pitanja unutar Bosanskog vilajeta.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ Kodrić Zaimović, Lejla. *Novine, novinari, novinstvo u pisanju Sarajevskog cvjetnika - prvog bosanskohercegovačkog privatnog i nezavisnog lista*. // Radovi, knj. 17, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014, str. 9-24.

¹⁹⁸ *Sarajevski cvjetnik*, 27. maja 1872, god. 4, br. 10, str. 4.

¹⁹⁹ Navedeni aspekt lista *Sarajevski cvjetnik* ali i lista *Bosna* svakako zahtijeva posebna istraživanja.

3.2.5. Patriotski aspekt listova/novina *Bosna i Sarajevski cvjetnik*

Premda je teško porediti listove/novine *Bosna i Sarajevski cvjetnik* prema prilično neodređenom kriteriju „patriotizma“, ipak treba skrenuti pažnju i na navedeni aspekt spomenutih listova/novina. Svakako je „patriotizam u širem smislu“, odnosno vezanost za ideju napretka i dobrobiti osmanske države i društva, nešto što je osobina i lista *Bosna* i lista *Sarajevski cvjetnik*. Prema navedenom konceptu svaki dio Carstva jednako je vrijedan, uključujući i vilajet u kojem se nalazi neki pojedinac. U listu *Bosna* patriotizam takve vrste osjeti se na gotovo svakoj stranici. No, postoji i nešto što bi se moglo nazvati i „patriotizmom u užem smislu“. To je ljubav prema rodnom kraju, vilajetu i narodu koji živi u njemu. U tom pogledu *Sarajevski cvjetnik* je imao daleko više slobode da djeluje. Za list *Bosna* možda bi bilo i teško prihvatljivo da izdvaja „svoj“ vilajet i smatra ga vrijednijim od drugih vilajeta Carstva. S druge strane, postojala je i neka vrsta autocenzure koja je utjecala na to da se ne osvrće na negativna pisanja iz susjednih krajeva makar se radilo i o indirektnom ugrožavanju autoriteta centralne administracije. Svaka reakcija *Sarajevskog cvjetnika* na lažne vijesti i netačne informacije objavljene u drugim novinama podjednako je zanimljiva jer pokreće mnoštvo važnih i aktualnih pitanja za političku historiju Bosne u 19. vijeku. Nama je privukao pažnju jedan Kurtćehajićev osvrt (Primjetba) na prenesenu kritiku pisanja tradicionalne poezije „laskanja“ u Osmanskom Carstvu, uz naglašavanje važnosti junačke poezije kod Bošnjaka:

Ovom prilikom imamo bosanskom žiteljstvu progovoriti i pokazati mu, kako se kod razuje ured jeh patriota uvažavaju i kao izraz oduševljenja za cara i narod smatraju narodne pjesne, koje se kod nas uz gusle na svakom sastanku i sijelu pjevaju, premda to uglađeni begovi i efendije, ne samo preziru, nego se i stide svojim maternjim jezikom govoriti.

Razumni patrioti i spisatelji, koji se zanimaju opisivanjem raznijeh naroda i njihovijeh običaja pohvaljuju narodne pjesne.

Nama je to teško što se dobra narav, koja se je nalazila među onim Bošnjacima, kojih se djela opisuju u narodnijem pjesnama, ne nalaze u novom naraštaju, jer našijeh predaka najveća je radost bila slušati pjesne o ratnim događajima a sadašnji naraštaj to sve prezire i preko cijele godine provodi prazno vrijeme u mehanama, pa ne samo da se ovoga nestidi, nego još hoće da dokaže da ovo civilizacija zahtijeva. Mi, kao što smo svakad narod opominjali, tako ga i sad opominjemo, da mladež od škodljivijeh zabava i da se za pristojna društva postaraju, i želimo i od svoje strane narodu dati pohvalne zabave i to u narodnijem pjesnama koje govore o nekijem događajima tićućim se Bosne i Hercegovine i koje odavno želimo izdati u jednoj zbirci i šatampati ...²⁰⁰

²⁰⁰ Unutrašnje vjesti. Primjetba. // *Sarajevski cvjetnik*, 20. novembra 1871, god. 3, br. 38, str. 4

List *Bosna* nastavio je raditi na svojim programskim političkim ciljevima do kraja osmanske uprave u Bosni, dok je *Sarajevski cvjetnik*, prestao izlaziti sa smrću Mehmeda Šaćira Kurtćehajića.

3.2.6. Kulturološki aspekt komunikacije u novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*

Kulturološki aspekt komunikacije u novinama *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* obilježava pisanje o raznim događajima iz oblasti kulture, narodnim običajima i predajama, ali i događajima iz svakodnevnog života. Od događaja od značaja za kulturu u najširem smislu koje prenose listovi/novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* izdvaja se izložba u Parizu a potom i izložba u Beču. U listu/novinama *Bosna* prenose se informacije iz novina *Endepandan Belž*²⁰¹ a potom i iz bečkih novina da će sultan ići u Pariz na svjetsku izložbu.²⁰² List *Bosna* prenosi iz istih novina da je i ruski car stigao na svjetsku izložbu u Parizu te 1867. godine. U kasnijim brojevima list *Bosna* spominje izložbe u Parizu i Havru, prenoseći u prijevodu informacije o umjetnostima i zanatima u Osmanskom Carstvu. Tako se iz lista *Tereki* prenosi da su se posjetiteljima izložbi posebno svidjeli „rukodjelski proizvodi“ (prostirke, svileni, vuneni i pamučni proizvodi, zlatne i srebrene žice), a posebno ćilimi, šamski i halepski kumaši.²⁰³ I list *Sarajevski cvjetnik* daje informacije o svjetskim izložbama, odnosno o pripremi izložbe u Londonu²⁰⁴ i drugim izložbama. Ilustracije radi, kada *Sarajevski cvjetnik* izvještava sa izložbe u Londonu, on navodi sljedeće:

*Najzačudnija stvar na ovogodišnjoj londonskoj izložbi jest jedna zavjesa u Indiji načinjena. Pravijem biserom i najskupljim kamenjem prekrivena je i staje milijon funata šterlinga.*²⁰⁵

Od zanimljivosti u javnom kulturnom životu u Sarajevu u to vrijeme *Sarajevski cvjetnik* izdvaja teatar koji je otpočeo s radom, na sljedeći način:

Teatar u Sarajevu.

Među stvarima, koje su evropske narode obrazovale i sad obrazuju, poznato je da se nalazi i teatar.

Predstave u teatru dijele se u tri vrste a to su: drama, opera i komedija i pokazuju gledaocima i slušaocima događaje iz dalje i bliže prošlosti za primjer služeće, oni se moralno koriste u ovijem predstavama gledajući i slušajući, kako se ljudi dobri hvale i nagrađuju, a zli kude kazne. Teatarske predstave postale su kod starijih Grka, jer je i riječ teatar grčka i znači gledalište.

²⁰¹ *Bosna*, br. 53, 22.5. i 3.6.1867, str. 4.

²⁰² *Bosna*, br. 54, 29.5. i 10.6. 1867, str. 4.

²⁰³ „Umjetnosti i zanati u Turskoj“, *Bosna*, br. 183, 1.12. i 13.12.1869, str. 4.

²⁰⁴ *Sarajevski cvjetnik*, 1. maja 1869, god. 1, br. 21, str. 4.

²⁰⁵ Različnosti. // *Sarajevski cvjetnik*, 27. maja 1872, god. 4, br. 10, str. 4.

U evropskijem varošima teatri su vrlo uvaženi i usavršeni, i narod u llima osobito u zimne noći često predstave gleda.

Riječ teatar može se u Sarajevu čuti samo od nekolicine ljudi, koji su putovali, a inače je ta stvar ovdje savršeno nepoznata bila, dok nije g. Holms engleski konzul u Sarajevu s mnogo troška prije nekoliko godina nabavio toatarske potrebe iz Londona te je jednu stranu svoje kuće obratio u teatar entnacional t.j. međunarodni teatar, te svake zime daje tu predstave svakijeh petnaest dana, na koje poziva sve činovnike vilajetske i oficire ovdje nalazeće se vojske i ovdje nalazeće se gg konsule i gospođe konsulske.

Što gosp. Holms i njegova familija sa još nekim inostranim činovicima i gospođama u jedno i igre predstavlja i po predstavkama goste čajom i drugim pićem poslužuje, osobito su mu posjetioci obvezani.

Posljedna predstava teatarska za ovu zimu data je u oči Petka.

Gospodinu konsulu, koji za ovu stvar ni truda ni troška ne žali, zahvaljujemo, i za sreću svoju smatramo, što se u našem mjestu ovako nekoristoljubivih ljudi nalazi.

List *Bosna* piše i o teatrima u svijetu prenoseći informaciju iz novina *Daily News*.²⁰⁶ S druge strane, *Sarajevski cvjetnik* oštro kritizira predstavu *Karadžoz* koja se igrala u jednoj kafani u Carevoj mahali u Sarajevu. Prema njemu, predstava kviri moral mladeži, a probrane predstave u toj kafani su „najsramnije“ i neprikladne za djecu i omladinu. Figure u predstavi *Karadžoz* su za njega „strašila“ koja također podstiču na nemoralne postupke, navodeći na zlo, i kose se sa javnim moralom.²⁰⁷ U narednom broju urednik potom hvali vlasnika kafane koji je otkazao predstavu u svojoj kafani, kao i ugledne stanovnike koji su nakon pisanja *Sarajevskog cvjetnika* o naravi izvedenih predstava prestali ići u tu kafanu. Zanimljiv je njegov osvrt na one koji prigovaraju pisanju *Sarajevskog cvjetnika* o *Karadžozu*:

Živjeli braćo Bošnjaci! Neka i u buduće Stambolije nama viču: Debela glava Bošnjak.“ kad vi radije slušate gusle, uz koje vam se pričaju djela vašijeh predaka, nego ćemane, kanon, čampareta i t. d., vi na takve bezposlice nemojte glave obraćati. Oni, koji vam ovako govore odrasli su u hamamskijem ćulmama te ne znadu, ni šta je stid ni šta je uljudnost kakva častoljublja, a Stambolija, koji znade šta je čast i poštenje, nikad vas neće prekoriti, što gusle slušate, nego se i sami klone od karadžoza s gnušanjem ga preziru.²⁰⁸

²⁰⁶ *Bosna*, br. 267, 20.07. i 1.08.1871, str. 4.

²⁰⁷ *Sarajevski cvjetnik*, 21. novembra 1870, god. 2, br. 47, str. 1

²⁰⁸ *Sarajevski cvjetnik*, 28. novembra 1870. / 17. ramazan 1287., god. 2, br. 48, str. 1.

U narednom broju *Sarajevskog cvjetnika* iz anonimnog „pripislatog dopisa“ vidi se da više nema predstave Karađoz u Sarajevu, a listu/novinama se zahvaljuje jer je stao na stranu javnog morala. U navedenom slučaju vidimo da je *Sarajevski cvjetnik* ne samo slijedio i pratio trendove u kulturnim događajima svoga vremena, nego i da je utjecao na kulturnu politiku u javnom mnjenju svojim pisanjem o štetnim predstavama koje su se pokušavale predstaviti kroz lutkarsku igru zvanu „karađoz“.

O folklornom aspektu lista *Sarajevski cvjetnik* detaljnije je pisao Alija Nametak.²⁰⁹ Navedeno je nekoliko primjera, od kojih možemo izdvojiti sljedeći:

U našijem krajevima često se pojavljuje bolest, koja se zove crveni vjetar, u nekijem pak mjestima zove se „dobarac“ ili „udarac“. Od ove bolesti obraz ili cijelo lice oteče.

Da bi od ove bolesti pomogli, uzmu bolesnika, te ga dovedu do koca, za koji se pašče veže, pa izvadivši kolac iz zemlje, i njime tri puta bolesno mjesto okruže, govoreći: „Bježi dobarac bijete pasi kolac, ovdje ti mjesta nema, ovdje ti stana nema, tvoje je mjesto, gdje pjevač nepjeva, gdje konj ne hrže, gdje vo ne riče, gdje vuk ne vije, gdje ovca ne blei, gdje mačka ne mauče, gdje čovjek ne govori, gdje oči ne vide i uši nečuju. Bježi tamo, gdje ništa s dušom nema, bježi, bježi! Ako ne pobjegneš, ako ne otideš meso ćemo ti mačkama, kosti ćemo ti vucima, krv ćemo ti zmijama, a dušu divovima dati“, i tako dalje.

Za tim kolac opet u zemlju zabodu, i bolesnik bježi kući neobzirujući se.

Zašto se nebi pomislilo, kakva od ovoga može korist, nego što će se bolesno mjesto može biti i gore otrovati, ili što će bolesnik tu stojeći ozebsti.

U mjesto toga bolje bi bilo, da se potrude do ljekara otići i njemu stvar javiti, te da njemu plate za lijek ono što plaćaju onome, koji im navedenu molitvu čita, dajući mu čarape i drugo koješta, a najposlije, što se nebi upitalo gdje može biti to mjesto kud oni rečenu bolest šalju i gdje nikakve životinje nema...²¹⁰

Navednih primjera ima dosta i dobri su za proučavanje narodnih običaja i folklorne tradicije, s jedne strane, ali i za proučavanje svakodnevnog života stanovnika Bosanskog vilajeta u to vrijeme.

---

²⁰⁹ Nametak, Alija. Nekoji narodni običaji u Bosni pod turskom vlašću : objavljeni u „Sarajevskom cvjetniku“. Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva, br. 1-3. Sarajevo : Veselin Masleša, 1956, str. 41-51.

²¹⁰ *Sarajevski cvjetnik*, br. 41, 9. oktobar 1869, str. 4.

3.2.7. Jezički i bibliotečko-informacijski aspekt komunikacije u novinama *Bosna i*

Sarajevski cvjetnik

Jezički aspekt listova/novina *Bosna i Sarajevski cvjetnik* vrlo je važan aspekt. U listu *Bosna* od prvog broja se naglašava da će list izlaziti na *bosanskom* i na *turskom jeziku* kako bi se narod podučavao da bude od koristi svojoj državi. U *Sarajevskom cvjetniku* često se ponavlja da se list drži principa jednostavnog jezika i stila, kako bi mogao što lakše vršiti svoju misiju. U formalnom, gramatičkom smislu navedeni listovi predstavljaju spomenike pismenosti na bosanskom i na osmanskome turskom jeziku u Bosanskom vilajetu u drugoj polovini 19. vijeka. Što se tiče stila, istraživači u navedenim listovima mogu pratiti razvoj novinarskog službenog institucionaliziranog stila u listu *Bosna* ali i nešto slobodnijeg i raznolikijeg novinarskog stila u neslužbenom listu *Sarajevski cvjetnik*. Dosada je urađeno nekoliko studija koje se bave gramatičkom strukturom navedenih listova,²¹¹ dok iz aspekta komunikacije pomalo nedostaje jezičko proučavanje u različitim kontekstima bilo da se radi o sociolingvističkim ili pragmlingvističkim studijama. Smatramo također da treba ukazati i na važan, grafijski aspekt listova/novina *Bosna i Sarajevski cvjetnik*, odnosno odabir korištenja ćirilice u spomenutim listovima iz aspekta komunikacije u balkanskim pokrajinama Osmanskog Carstva sredinom 19. vijeka, budući da i korištenje određene vrste pisma usmjerava komunikaciju ka širem krugu literarnih zajednica koje to pismo koriste. Što se tiče proučavanja bibliotečko-informacijskog aspekta listova/novina *Bosna i Sarajevski cvjetnik*, najdetaljniju studiju u tom pogledu napisala je Senada Dizdar u knjizi *Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige*²¹² u kojoj piše o problemima izrade bibliografije listova kao što je *Sarajevski cvjetnik*, bilo da se radi o popisivanju priloga ili autorstvu tekstova, stvarnom naslovu, izradi datacije, ustanovljavanju ključnih riječi, o formiranju predmetne odrednice, unošenju u bibliografsku bazu ili konkordanciji/usklađivanju elemenata bibliografskog zapisa

---

²¹¹ Kuna, Herta. Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 9-134; Nogo, Ljiljana. Fonetske, morfološke i leksičke osobine „Sarajevskog cvjetnika“. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 135-241; Čedić, Ibrahim. Fonetske osobine lista „Bosna“. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 257-267; Novaković-Stefanović, Nevenka. Morfološke osobine lista „Bosna“. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 269-282; Tanasić, Sreto. Neke sintaksičke osobine „Bosne“. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 283-297; Hadžimejlić, Jasna. Leksičke osobine lista „Bosna“. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 299-307.

²¹² Dizdar, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: prilog povijesti knjige. Sarajevo : Filozofski fakultet, 2017.

(broj i godište časopisa, dan izlaska, mjesac i godina – hidžretska, gregorijanska i julijanska, napomena, dan izlaska, greška u numeriranju broja, promjena formata i sl.). Spomenuta studija predstavlja primjer za znanstveno obrađivanje periodike u drugoj polovini 19. vijeka. Na isti način kako je obrađena bibliografija lista/novina *Sarajevski cvjetnik* treba se uraditi i bibliografija lista/novina *Bosna* budući da su prilozi u oba lista, uz manje izuzetke, strukturirani na sličan način.

3.3. Integralni model komunikacije novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* u kontekstu oblikovanja javnog mnjenja i interesa u Bosanskom vilajetu u vrijeme reformi

Integralni model komunikacije listova/novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* objedinjuje sve ranije opisane komunikacijske aspekte koji grade jedinstvenu i neodvojivu cjelinu. Gotovo svaka stranica u spomenutim listovima/novinama ima neke od navedenih komunikacijskih aspekata, a nekada i više njih. Budući da su komunikacijski aspekti samo dio osobina navedenih listova/novina, svi drugi aspekti listova *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik*, uz navedene komunikacijske aspekte, pomažu da se potpunije shvati uloga i značaj spomenutih listova/novina u bosanskohercegovačkoj kulturnoj baštini. S druge strane, svi navedeni komunikacijski aspekti koji djeluju kao jedinstvena cjelina, odnosno model komunikacije pomažu da se shvati način kako su listovi/novine *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* komunicirali ne samo sa čitateljstvom u Bosanskom vilajetu nego i regionu, Osmanskom Carstvu i drugim krajevima iz kojih su stizali listovi/novine za dijeljenje traženih informacija čitateljskoj javnosti.

4. Zaključak

Proučavanje komunikacije u listvima *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* podrazumijeva i proučavanje historijskog konteksta razvitka štampe i novina nakon donošenja Uredbe o uređenju Bosanskog vilajeta. Prilikom proučavanja načina komunikacije u štampi u drugoj polovini 19. stoljeća u Bosanskom vilajetu istraživanje je usmjereno u najmanje dva pravca: a) ka komunikaciji u širem smislu i b) komunikaciji u užem smislu. Proučavanje komunikacije u širem smislu pomaže da se sagleda širi kontekst dobijanja informacija i vijesti, kako iz Vilajeta i Carstva tako i iz čitavog svijeta. Budući da je list *Bosna* uređen kao službeni list/novine, po ugledu na ostale slične listove u Carstvu, iza koncepcije je stajala i centralna osmanska administracija koja je stavila sve raspoložive resurse za nesmetan rad navedenog lista. Stoga list *Bosna* ni koncepcijski ni sadržajno ne zaostaje za vodećim listovima/novinama takvog tipa u svijetu. S druge strane, *Sarajevski cvjetnik* nastaje više po ugledu na neke istanbulske privatne novine i ima malo drugačiju orijentaciju i pristup lokalnim temama, ali također koristi slične resurse i logistiku po ugledu na list *Bosnu*. Jedno od vrlo važnih sredstava za komunikaciju koje koriste podjednako oba časopisa jeste institucija telegrafa i pošte. Telegrafске depeše omogućavaju brzi protok najnovijih informacija dok dopisi i novine koje dolaze poštom daju detaljniji uvid u mnoge događaje i pojave koje se obrađuju i predstavljaju i u listu *Bosna* i u *Sarajevskom cvjetniku*. Od različitih aspekata komunikacije do izražaja dolaze sljedeći: institucionalni aspekt razmjene informacija, aspekt višejezičnosti i internacionalizacije vijesti u novinama, informativni aspekt, aspekt vjerodostojnosti, pouzdanosti, blagovremenosti, brzine komunikacije u prenošenju vijesti, zatim aspekt i princip institucionalne otvorenosti za informacije iz cijelog svijeta, geografske raznolikosti u disperziji/širenju informacija, aspekt i princip organiziranog prikupljanja informacija. Također je bitan aspekt interaktivne komunikacije u razvoju službene i neslužbene mreže dopisnika, princip preispitivanja korištenih komunikacijskih kanala, uz korištenje tradicionalne metode informiranja i metode dvosmjernog komuniciranja. Od sadržajno-načinskih aspekata komunikacije za istraživanje su zanimljivi sljedeći: administrativni aspekt zvaničnog i nezvaničnog informiranja, povjerljivosti i transparentnosti, interaktivne pristupačnosti, aspekt kontroliranja sadržaja informacija/cenzura, reklamni, propagandni aspekt, obrazovno-informativni aspekt u različitim oblastima društvenog djelovanja (ekonomski, socijalni, politički), odgojno-zabavni aspekt, polemički (i patriotski) aspekt komuniciranja, kulturološki aspekt, jezički i bibliotečko-informacijski aspekt. Svi navedeni komunikacijski aspekti sastavni su dio integralnog modela komunikacije novina *Bosna* i *Sarajevski cvjetnik* u kontekstu oblikovanja javnog mnjenja u vrijeme uveliko započetih društvenih reformi u Bosanskom vilajetu u drugoj polovini 19. vijeka.

5. Izvori i literatura

5.1. Izvori/korpus

Gazi Husrev-begova biblioteka (digitalna biblioteka, dostupno na linku: <https://digital.ghb.ba/ghb/fulltextSearchPage.xhtml>) – Sarajevo:

Bosna (1866–1876): god. I–XII, br. 1–500.

Sarajevski cvjetnik (1869–juli 1872): god I, II, III.

Javna ustanova Biblioteka Sarajeva (link <https://digital.bgs.ba>) – Sarajevo:

Bosna (1866, 1878): god. I, br. 1 (1866); god. XIV, br. 636 (1878).

Sarajevski cvjetnik (1868–1872): god. I–2, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52 | god. II–23 | god. III–18, 19, 22, 24, 34, 38, 46, 48, 51.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine (digitalna kolekcija, dostupno na linku: <https://kolekcije.nub.ba/novine>) – Sarajevo:

Sarajevski cvjetnik (1868–1869): br. 1–52.

Bosanski vjestnik (1866): br. 1–25.

5.2. Literatura

Ademović, Fadil. Prve novine i prvi novinari u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Nezavisna unija profesionalnih novinara Bosne i Hercegovine, 1997.

Aličić, Ahmed S. Uredba o organizaciji vilajeta 1867. godine. Prilozi za orijentalnu filologiju, knj. XII–XIII, 1962–63. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1965.

Bakšić, Sabina; Bulić, Halid. Pragmatika. Sarajevo : Bookline, 2019. Bibliografija književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine: 1850-1918. Knj. 1-4. Sarajevo: Institut za jezik i književnost, 1991.

Biblioteka grada Sarajeva. <https://digital.bgs.ba/sarajevski-cvjetnik/> (JU Biblioteka Sarajeva, pristupljeno 17.10.2023.)

Blau, Ernst Otto Friedrich August. *Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler*, Leipzig : Brockhaus, 1868.

Bosna i Hercegovina u spisima Ahmeda Dževdet-paše. [prevela i priredila Kerima Filan] Sarajevo: Biblioteka Dialogos, 2017.

- Čedić, Ibrahim. Fonetske osobine lista „Bosna“. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 257-267;
- Çiçek, Hatice. Bosna sâlnâmelerinin transkript edilerek incelenmesi. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2023.
- Ćurić, Hajrudin. Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. Sarajevo: Veselin Masleša, 1983.
- Dizdar, Senada. Bibliografija Sarajevskog cvjetnika: Prilog povijesti knjige. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017. dostupno na: http://www.ffeizdavastvo.ba/Books/Bibliografija_Sarajevskog_cvjetnika-prilog_povijesti_knjige.pdf
- Dizdar, Senada. Prvi bošnjački novinar Mehmed Šaćir Kurtćehajić: (1844–1872), U: Bosniaca – časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH, br. 17, Sarajevo: NUBBIH, 2012, str. 60-67.
- Fevzija, Ajdin. Historija željeznica Bosne i Hercegovine : prva bosanskohercegovačka željeznička pruga Banja Luka - Dobrljin : fotoalbum - 100 godina uzanih željezničkih pruga u Bosni i Hercegovini, Sarajevo : Ambasada suverenog Malteškog odreda, 2005.
- Gölen, Zafer. Tanzimat Döneminde Bosna Hersek. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Gruber, Ch.; Hüttl-Hubert, E. So(p)pron Ignaz (Ignjat), Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Online-Edition. Austrian Academy of Sciences Press. 2014, str. 430. link: https://www.biographien.ac.at/oeb1_12/430.pdf (pristupljeno 2.3.2023)
- Hadžimejlić, Jasna. Leksičke osobine lista „Bosna“. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 299-307.
- Hudović, Mehmed. Zvornik – slike i bilješke iz prošlosti, Sarajevo: DES, 2000.
- İbrahimov, Osman. Tuna Vilayet gazetesi (1865-1866). Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006, (neobjavljeni magistarski rad).
- Istorijski razvoj poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja u Bosni i Hercegovini. U: Dioničko društvo BH Telecom Sarajevo 2005. [glavni i odgovorni urednik Nedžad Rešidbegović] Sarajevo: BH Telecom, 2005; Hudović, Mehmed. Zvornik – slike i bilješke iz prošlosti, Sarajevo: DES, 2000.
- Janićijević, Jasna. Komunikacija i kultura : sa uvodom u semiotička istraživanja, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2000.
- Kamusella, Tomasz. The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009;

- Kocabaşoğlu, Uygur. Tuna Vilayeti Gazetesi. U: OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. Sayı: 2, Ankara: OTAM, 1991.
- Kodrić - Zaimović, Lejla. Rana bosanskohercegovačka periodika i trauma susreta orijentalnog i evropskog (na primjeru slike svijeta „Bosne“ i „Sarajevskog cvjetnika“). U: International Scientific Conference „Muslim East in Eastern and Southern Slavic literature“, 17-18. Novembar 2017, Lodz 2019, str. 51., Dostupno na: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8806/1/L_Kodric_Zaimovic_Rana_bosanskohercegovačka_periodika.pdf str. 51 (pristupljeno 26.04.2023)
- Kodrić Zaimović, Lejla. Novine, novinari, novinstvo u pisanju Sarajevskog cvjetnika - prvog bosanskohercegovačkog privatnog i nezavisnog lista. Radovi, knj. 17, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014, str. 9-24.
- Kodrić, Sanjin. Kad započinje novija bošnjačka književnost? (Prilog periodizaciji bošnjačke književne povijesti).// Sarajevski filološki susreti 6: Zbornik radova (knj. 2), Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2023, str. 9-48.
- Koštić, Mujo. Posljednji broj lista Bosna iz 1878. godine. Bosniaca, br. 9-10, str. 64-67 Sarajevo: NUB BiH, 2005.
- Kreševljaković, Hamdija. Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg Bosni od najstarijih vremena do danas. Sarajevo, 1912.
- Kreševljaković, Hamdija. Štamparije u Bosni za turskog vremena 1529.-1878. // Građa za povijest književnosti hrvatske. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. Knj. 9, (1920), str. 3-41.
- Kruševac, Todor. Bosanskohercegovački listovi u XIX veka. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978.
- Kuna, Herta. Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. // Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 9-134;
- Kunczik, Michael; Zipfel, Astrid. Uvod u znanost o medijima i komunikologiju (prev. A. Rešetar, D. Sušilović). Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert, 2006.
- Kurtić, Najil. Novine u Bosni u osmanskom periodu i nacionalno samoidentificiranje Bošnjaka, Bosanski jezik, časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika, vol. 10, Tuzla: Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, 2013, str. 107-128.

- McQuail, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC : SAGE Publications Ltd, 2010.
- Memija, Emina. *Bosanski vjesnici*. Sarajevo: El Kalem, 1996.
- Memija, Emina. *Štampana knjiga i periodika u Bosni i Hercegovini 1800–1878*. Doktorska disertacija. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 1984.
- Morgenthau, Henry. *Ambassador Morgenthau's story*. New York: University of Toronto, 1919.
- Nametak, Alija. *Nekoji narodni običaji u Bosni pod turskom vlašću : objavljeni u „Sarajevskom cvjetniku“*. Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva, br. 1-3. Sarajevo : Veselin Masleša, 1956, str. 41-51.
- Nogo, Ljiljana. *Fonetske, morfološke i leksičke osobine „Sarajevskog cvjetnika“*. // *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 135-241;
- Novaković-Stefanović, Nevenka. *Morfološke osobine lista „Bosna“*. // *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 269-282.
- Pejanović, Đorđe. *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850-1941*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1961.
- Seyhan, Salih. *Bosna Vilayet Gazetesi Bosna'nın Kısa Tanıtımı ve İlk Dört Sayısının Sadeleştirilmiş Özeti*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (2), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2013, 141-160.
- Seyhan, Salih. *Osmanlı döneminde Bosna Hersek'te çıkan ilk özel Türkçe gazete Gülşen-i Saray*. U: *Selçuk İletişim*, 7(3), Konya, 2012., str. 110-116.
- Seyhan, Salih; Temiztürk, Hakan; Dizdar, Senada. *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2016.
- Solak, Edina. *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine*. Sarajevo : Institut za jezik, Sarajevo, 2014.
- Tanasić, Sreto. *Neke sintaksičke osobine „Bosne“*. // *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*. Radovi VIII. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1981, str. 283-297;
- Yiğit, Yücel. *Prizren Sancağı'nın İdarî Yapısı (1864–1912)*. *History Studies*, Volume 2/1 2010. Çankırı: Çankırı Karatekin University, 2010.

5.3. Popis tabela u radu

- Tabela 1. *Uposlenici zaduženi za komunikaciju u telegrafskim stanicama u Bosni 1868.*
- Tabela 2. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Sarajevski cvjetnik (1868–1872): Vilajetske vijesti*
- Tabela 3. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Sarajevski cvjetnik (1868–1872): Unutrašnje vijesti (u Osmanskom Carstvu)*
- Tabela 4. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Sarajevski cvjetnik (1868–1872): Inostrane vijesti, izvan Carstva*
- Tabela 5. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (1866–jul 1872): Vilajetske vijesti*
- Tabela 6. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (1866–jul 1872): Unutrašnje vijesti (u Osmanskom Carstvu)*
- Tabela 7. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (1866–jul 1872): Inostrane vijesti, izvan Carstva*
- Tabela 8. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (jul 1872–1876): Vilajetske vijesti*
- Tabela 9. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (jul 1872–1876): Unutrašnje vijesti (u Carstvu)*
- Tabela 10. *Telegrafске vijesti i dopisi objavljeni u listu/novinama Bosna (jul 1872–1876): Inostrane vijesti, izvan Carstva*
- Tabela 11. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u Sarajevskom cvjetniku: Vilajetske vijesti (1869–1872)*
- Tabela 12. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u Sarajevskom cvjetniku: Unutrašnje vijesti (1869–1872)*
- Tabela 13. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u Sarajevskom cvjetniku: Inostrane vijesti (1869–1872)*
- Tabela 14. *Listovi/novine u Sarajevskom cvjetniku u rubrici Vilajetske vijesti*
- Tabela 15. *Listovi/novine u Sarajevskom cvjetniku u rubrici Unutrašnje vijesti*
- Tabela 16. *Listovi/novine u Sarajevskom cvjetniku u rubrici Inostrane vijesti*
- Tabela 17. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u listu Bosna (1866–1868)*
- Tabela 18. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u listu Bosna (1869–juli 1872)*
- Tabela 19. *Listovi/novine iz kojih su preuzimane vijesti u listu Bosna (juli 1872–1876)*
- Tabela 20. *Vrsta dopisa u listovima/novinama Bosna i Sarajevski cvjetnik (mreža dopisnika i čitatelja)*

6. Prilozi

Faksimil 1: List Bosna, br. 61, 17. i 29.07.1867, str. 1. (Javna ustanova Biblioteka Sarajeva - Sarajevo)

